

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1982, LET. XIX, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

5

IZ VSEBINE

Ernest Petrič: Razmišljanja ob drugem posebnem zasedanju
generalne skupščine OZN o razorožitvi

Marjan Senjur: Objektiviziranje kriterijev gospodarske razvitosti
v Jugoslaviji

Bogdan Kavčič: Sedem delegatskih težav

Marjan Svetličič: Pogled na dolgoročni razvoj ekonomskih odnosov
Slovenije s tujino

Lev Kreft: Proti sholastičnemu marksizmu

Janez Pečar: Samoupravno nadzorstvo pri omejevanju deviančnosti
v gospodarstvu

Boris Bergant: Dileme nemške socialne demokracije

TEORIJA IN PRAKSA

1982

5

revija za družbena vprašanja, let. XIX. št. 5, str. 577—720,
Ljubljana, maj 1982, UDK 3, YU ISSN 0040—3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani:
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Anton Bebler, Vlado Benko, Adolf Bibič, Maca Jogan, Stane Južnič, Marko Kerševan, Peter Klinar, Bogomir Kovač, Stane Kranjc, Lev Kreft, Ivan Lapajne, Matjaž Maček, Boris Majer, Boštjan Markič, Breda Pavlič, Ernest Petrič, Boštjan Pirc, Franci Pivec, Ciril Ribičič, Slavko Soršak, Vlado Struk, Franc Šali, Mile Šetinc, Ivo Tavčar, Niko Toš, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Boris Majer

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Dušan Dolinar, Ivan Hvala, Maca Jogan, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Albin Mahkovec, Boštjan Markič, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Ciril Ribičič, Lojze Sočan

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

POMOČNIK GLAVNEGA IN ODGOVORNEGA UREDNIKA:

Ivan Hvala

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Mihelič, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 200 din, za druge individualne naročnike 300 din, za delovne organizacije 500 din, za tujino 1000 din, cena enojne številke v prosti prodaji 40 din in dvojne številke 60 din

ZIRO RACUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni račun: Ljubljanska banka — Gospodarska banka Ljubljana (ključ) 3189/5

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

CGP »DELO«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

- ERNEST PETRIČ: Če hočeš mir, delaj za mir (ob drugem posebnem zasedanju Generalne skupščine OZN o razorožitvi) 579

ČLANKI, RAZPRAVE:

- MARJAN SENJUR: Objektiviziranje kriterijev gospodarske razvitosti v Jugoslaviji 588
 ANDREJ RANT: Problemi delitve v plačilnobilančnih in deviznobilančnih pozicijah (republik in avtonomnih pokrajin) 597

VPRAŠANJA POLITIČNEGA SISTEMA:

- BOGDAN KAVČIČ: Sedem delegatskih težav 610

SLOVENIJA 2000:

- MARJAN SVETLIČIČ: Pogled na dolgoročni razvoj ekonomskih odnosov Slovenije s tujino 525

DRUŽBA IN KULTURA:

- LEV KREFT: Proti sholastičnemu marksizmu 637
 SONJA LOKAR: O lastni knjižni založniški politiki ZK Slovenije 643

DRUŽBA IN ODKLONSKOST:

- JANEZ PEČAR: Samoupravno nadzorstvo pri omejevanju deviantnosti v gospodarstvu 646

MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:

- FRANK DEPPE: Med reformizmom in revolucionarnim bojem 663
 BORIS BERGANT: Dileme nemške socialne demokracije 676

ZIHARLOVI DNEVI '81:

- IVAN BERNIK: Študijski program za večjo poklicno učinkovitost sociologov 685
 BOJKO BUČAR: O študiju politologije in zaposlovanju politologov 688
 NADA SFILIGOJ: Aktualni problemi nadaljnje razvoja študija novinarstva na FSPN 691
 ALOJZIJA ŽIDAN: O študiju pedagoške smeri »Samoupravljanje s temelji marksizma« 693
 ANTON GRIZOLD: Razprava o problematiki študija SLO 695

STROKOVNA IN ZNANSTVENA SREČANJA:

- MAJA KRANJC: Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji 697
 BOJKO BUČAR: Mednarodne pogodbe in pravni sistem SFRJ 700

PRIKAZI, RECENZIJE:

- BOGDAN KAVČIČ: Samoupravna organizacija dela (Andrej Lukan) 703
 STEVAN BEZDANOV: Vzgoja in izobraževanje v misli in delu Edvarda Kardelja (Alojzija Židan) 706
 Izvršni sveti (Albin Igličar) 708
 RUDOLF BAHRO: Vprašanje alternative in uto-
 pije (Neda Pagon-Brglez) 709

- Listamo po tujih revijah 712
 Iz domačih revij 715
 Bibliografija knjig in člankov 716
 Avtorski sinopsi 719

TEORIJA IN PRAKSA
 revija za družbena vprašanja
 let. XIX, št. 5, str. 577-720
 Ljubljana, maj 1982

CONTENTS

EDITORIAL:

ERNEST PETRIČ: If People Want Peace They Have to Strive for It (On the Eve of the Special Session of the UN General Assembly on Disarmament) 579

ARTICLES, DISCUSSIONS:

MARJAN SENJUR: Objectivization of the Criteria for the Economic Development in Yugoslavia 588

ANDREJ RANT: Problems Concerning Distribution in the Balance of Payments and Foreign-Exchange Balance 597

QUESTIONS CONCERNING POLITICAL SYSTEM:

BOGDAN KAVČIČ: Seven Problems the Delegates Have to Cope with 610

SLOVENIA 2000:

MARJAN SVETLIČIČ: Some Thoughts on Long-term Development of Slovene Economic Relations with Foreign Countries 525

SOCIETY AND CULTURE:

LEV KREFT: Against Scholastic Marxism 637

SONJA LOKAR: LCS Policy Concerning the Publishing of Its Books 643

SOCIETY AND DEVIATION:

JANEZ PEČAR: Self-management Control in Reducing Deviation in the Economy 646

INTERNATIONAL WORKERS' MOVEMENT:

FRANK DEPPE: Between Reformism and Revolutionary Struggle 663

BORIS BERGANT: German Social Democracy and its Dilemmas 676

B. ZIHERL'S DAYS '81:

IVAN BERNIK: A Curriculum Contributing to Higher Professional Efficiency of Sociologists 685

BOJKO BUČAR: On Political Science Studies and Employment of Political Scientists 688

NADA SFILIGOJ: Current Problems of Further Development of the Study of Journalism at FSPN (Faculty for Sociology, Political Science and Journalism) 691

ALOJZIJA ŽIDAN: On the Training of Teachers for the Subject "Self-Management and Foundations of Marxism" 693

ANTON GRIZOLD: Discussion on the Problems Concerning the Study of "Total National Defence" 695

PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC MEETINGS:

MAJA KRANJC: National Questions in Yugoslavia 697

BOJKO BUČAR: International Treaties and the Yugoslav Legal System 700

REVIEWS, NOTES:

BOGDAN KAVČIČ: Self-management Organization of Work (Andrej Lukan) 703

STEVAN BEZDANOV: Upbringing and Education in the Thought and Work of Edvard Kardelj (Alojzija Židan) 706

Executive Councils (Albin Igličar) 708

RUĐOLF BAHRO: The Question of Alternative and Utopia (Neda Pagon-Brglez) 709

From Foreign Reviews 712

From Domestic Reviews 715

Bibliography of Books and Articles 716

Authors' Synopses 719

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

ЭРНЕСТ ПЕТРИЧ: Желать мир значит стараться за мир 579

СТАТЬИ ОБСУЖДЕНИЯ:

МАРЯН СЕНЮР: Объективирование критериев хозяйственного развития в Югославии 588

АНДРЕЙ РАНТ: Проблемы распределения в платежном и валютном балансах 597

ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:

БОГДАН КАВЧИЧ: Семь делегатских затруднений 610

СЛОВЕНИЯ 2000:

МАРЯН СВЕТЛИЧИЧ: Взгляд на долгосрочное развитие экономических отношений Словении с иностранными странами 525

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

ЛЕВ КРЕФТ: Против схоластического марксизма 637

СОНЯ ЛОКАР: О собственной книгоиздательской политике СКС 643

ОБЩЕСТВО И ДЕВИАЦИЯ:

ЯНЕЗ ПЕЧАР: На самоуправлении основанный надзор по ограничению девиации в хозяйстве 646

МЕЖДУНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:

ФРАНК ДЕППЕ: Между реформизмом и революционной борьбой 663

БОРИС БЕРГАНТ: Дилеммы немецкой социальной демократии 676

ДНИ Б. ЗИХЕРЛА '81:

ИВАН БЕРНИК: Учебный план обеспечивающий увеличение профессиональной эффективности социологов 685

БОЙКО БУЧАР: Об обучении политических наук в ВУЗах и привлечении политологов на работу 688

НАДА СВИЛИГОЙ: Актуальные проблемы дальнейшего развития обучения журналистики на ФСПН 691

АЛОИЗИЯ ЖИДАН: О педагогической программе «Самоуправление и основы марксизма» 693

АНТОН ГРИЗОЛД: Обсуждение проблем связанных с программой Всеобщей народной обороны 695

НАУЧНЫЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ВСТРЕЧИ:

МАЯ КРАНИЦ: Национальный вопрос в Югославии 697

БОЙКО БУЧАР: Международные соглашения и правовая система СФРЮ 700

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

БОГДАН КАВЧИЧ: Организация труда на основах самоуправления (Андрей Лукан) 703

СТЕВАН БЕЗДАНОВ: Воспитание и образование в размышлениях и трудах Эдварда Карделя (Алойзия Жидан) 706

Исполнительные советы (Албин Игличар) 708

РУДОЛФ БАРО: Вопрос альтернативы и утопии 709

По страницам иностранных журналов 712

По страницам отечественных журналов 715

Библиография книг и статей 716

Авторские синопсисы 719

ERNEST PETRIČ

Če hočeš mir, delaj za mir

(ob drugem posebnem zasedanju Generalne skupščine OZN o razorožitvi)

Več kot 25 milijonov do zob oboroženih vojakov si stoji danes nasproti samo v rednih oboroženih silah držav sveta. Skupaj z raznimi teritorialnimi enotami in aktivno rezervo pa se ta številka bliža 100 milijonom. Nad 50 tisoč nuklearnih bojnih glav različne moči je pripravljenih, da jih iz podmornic, iz globoko v zemljo vkopanih silosov ali pa iz nadzvočnih letal izstrelijo njihovim ciljem nasproti. Ti izstrelki so sposobni v nekaj minutah, vsekakor pa v manj kot pol ure in s točnostjo nekaj sto metrov zadeti cilj na razdaljo nad 10.000 km, torej prek oceanov. Njihova skupna jedrska moč znaša 15 milijonov kiloton trinitrotuola, to je milijonkratno uničevalno moč tiste bombe, ki je l. 1945 do tal uničila Hirošimo. En sam strateški ameriški raketni izstrelak tipa MX nosi dvestokrat tolikšno razdiralno moč, kot pa jo je imela hirošimska bomba. Še nekaj velja dodati tej srhljivi podobi: sprožitev – bodisi po pomoti ali pa zaradi tehnične okvare – enega takega izstrelka lahko uniči velemesto z 10 milijoni prebivalcev.

Silna rušilna moč take eksplozije, uničujoč požar, neposredna in zapoznena radiacija bi uničila vse živo v radiusu približno 20 kilometrov. Zunaj tega območja totalnega uničenja bi zaradi radioaktivnega žarčenja, krvavitev, opeklin v nekaj dneh umrlo še mnogo ljudi, mnogi pa še kasneje – zaradi infekcij in krvavitev. Otroci preživelih pa bi z veliko verjetnostjo nosili genetske posledice. Vse to lahko povzroči ena jedrska bomba ene megatone.

Strateških izstrelkov take moči je danes vsaj 15 tisoč več, kot je, če se vojaško cinično izrazimo, koristnih ciljev. Povejmo še to, da jih je bilo l. 1980 v ZDA 9200, v SZ 6000, v Franciji 98, v V. Britaniji 64 in na Kitajskem 190. Temu je treba dodati še precej večje število taktičnih, nekoliko manj morilskih jedrskih izstrelkov (21.000 v posesti ZDA, 15.000 SZ, 400 v Franciji, 300 v Veliki Britaniji, nekaj pa gotovo tudi na Kitajskem). Skupaj s strateškimi jih je torej kakšnih 50.000. Ves ta jedrski arzenal je stal doslej dobrih 500 milijard dolarjev! In vse kaže, da

bo še naraščal, z njim pa, suho statistično rečeno, tudi verjetnost, da se tudi sproži, bodisi zavoljo napačne politične in vojaške presoje bodisi zavoljo človeške ali tehnične napake.

Kakšnih pol milijona znanstvenikov in inženirjev v svetu pa še naprej dela; zgradili naj bi še močnejše, še natančnejše, še hitrejše, še bolj uničujoče izstrelke.

Po letu 1945 je bilo izvedenih nad 1200 jedrskih eksplozij. Od tega do l. 1980 v ZDA 660, v SZ 426, v Franciji 85, v V. Britaniji 30, na Kitajskem 25 in ena v Indiji. Z nuklearnim orožjem in sredstvi za prenos tega orožja danes razpolaga šest držav. Kaj hitro pa se jim lahko pridruži vsaj še deset novih. Sredstva za vojaške raziskave še vedno skokovito rastejo in znašajo danes, ko je toliko govora o pomanjkanju energije, npr. vsaj osem krat toliko kot sredstva za energetske raziskave.

Izdatki za oboroževanje rastejo. Videti je, da so to danes edini izdatki, ki rastejo v svetovnem merilu hitreje od stopnje inflacije. Pri tem pa spet ne gre pozabiti, da samo dve državi, ZDA in ZSSR, trošita blizu 60% svetovnih stroškov za oboroževanje, skupaj s svojimi blokovskimi zavezniki pa nad 80%. In ob tem, ko izdatki za oboroževanje spet skokovito rastejo prav v zadnjih letih, življenjski standard tako rekoč po vsem svetu pada. Cene skokovito rastejo, viri energije in vrste surovin so vse skromnejši, vse več ljudi je nezaposlenih. Vse več in ne vse manj ljudi je izpostavljenih lakoti, so brez zdrave pitne vode, brez minimalnih možnosti za prebivanje, brez vsakršne zdravstvene zaščite itd. Eden od petih prebivalcev našega planeta je ujet v ponižujočo bedo, podhranjenost, nepismenost in živi v človeka nevrednih življenjskih razmerah. V najrevnejših državah sveta je še vedno nad 95% prebivalcev nepismenih. V teh državah je življenje še vedno v poprečju 30 let krajše kot v razvitih evropskih državah. Umrljivost otrok je v teh deželah šestkrat večja kot v razvitem svetu. V državah tretjega sveta ena oseba od treh nikoli ne pride do zdravnika. Dva od petih prebivalcev našega planeta, ki bi hotela delati, ne najdeti stalne zaposlitve. Blizu pol milijarde prebivalcev našega planeta je še danes podhranjenih in trpijo lakoto. Še manj rožnata pa se kaže prihodnost. Glad namreč trka tudi na vrata razvitega sveta. V vrsti velikih svetovnih metropol so desettisoči, predvsem ostarelih oseb, neustrezno hranjeni in neustrezno higiensko oskrbovani. Dve milijardi ljudi našega planeta, večina v državah v razvoju, nimata dostopa do ustrezne pitne vode. Vojaški izdatki pa danes že močno presegajo 500 milijard dolarjev letno. Znesek torej, za katerega si skorajda ni mogoče zamisliti in predstavljati, kaj vse bi bilo mogoče z njim storiti za odpravljanje človeške bede in tegob povsod po svetu!

Slika, ki smo jo predstavili, ni utopična podoba. Je podoba sveta, v katerem živimo, podoba leta 1982. Ta podoba nas po eni strani lahko vedno bolj navdaja z občutkom nemoči glede tega, da se človeštvo more upreti preteči katastrofi, samouničenju, koncu civilizacije, pri čemer te napovedi niso prav nič preveč patetične. More nam vzbuditi tudi občutek

nemoči in dvome o tem, ali je vendarle možno, da se bo človeštvo zreleje kot doslej lotilo razreševanja vseh tistih protislovij in razmer, ki porajajo bedo in pomanjkanje, ki jima je dober del človeštva še vedno izpostavljen.

V tem letu (od 7. junija do 9. julija) in v takem položaju se sestaja Generalna skupščina OZN, ta najuglednejši in najuniverzalnejši forum človeštva, na drugo posebno zasedanje, posvečeno razorožitvi. Sestaja pa se Generalna skupščina k razpravi o razorožitvi tudi v času, ko je očitno, da bomo, če oboroževalne tekme ne bo moč zaustaviti, v nekaj letih priča kvantitativno in kvalitativno novi, višji, še bolj nevarni in dragi oboroženosti. Brez bistvenih premikov v mednarodnih odnosih, zlasti v odnosih med blokoma in z morebitnim neuspehom razorožitvenega zasedanja Generalne skupščine, bomo z namestitvijo Natovih evrostrateških raket (Pershing II) prihodnje leto, kot »odgovor« na poprejšnjo namestitev sovjetskih SS 20 raket, v Evropi pa tudi v svetu sredi višje in nevarnejše ravni oboroževalne tekme. In seveda na višji ravni možnosti, da zdravimo v katastrofo.

Če zatrdimo, da se človeštvo dandanes – zavoljo množičnega in tekmovalnega kopičenja najbolj uničevalnih vrst orožja, kar so jih kdaj izdelali – sooča z nevarnostjo samouničenja, največjo doslej in, da že sedanji arzenal jedrskega orožja zadostuje za to, da izbriše vse živo z zemlje, nismo povzeli besede kakenga pacifista, temveč besede deklaracije, sprejete na prvem posebnem zasedanju GS OZN, posvečenem razorožitvi, pred štirimi leti. Takratno zasedanje Generalne skupščine je Tito označil kot »dragoceno priložnost, da človeštvo pet minut pred dvajseto krene na pot iztreznitve, urejanja problemov, v katerih tiče najbolj nevarne oblike tveganja za mir, za svetovno usodo, ter da neha tavati, kar je bila žal značilnost poveljnih prizadevanj, da bi naposled enkrat za vselej odpravili tudi sam strah pred jedrsko katastrofo in pred podobnimi katastrofami«. Žal se je tavanje tudi v zadnjih štirih letih nadaljevalo in človeštvo na pot iztreznitve ni stopilo. Kakšnega bistvenega napredka kljub vsem predlogom in tudi prizadevanjem za razorožitev, predvsem za jedrsko, ni bilo. Prej narobe: porodile so se še nove krize (Afganistan, Kampučija, iraško-iranski spopad, Poljska, Salvador in sedaj še Falklandski spopad), zaostрила so se nekatera stara in porodila nova nasprotja, predvsem pa so se zaostрила nasprotja med obema blokoma. Vse to je oborožitveno tekmo prej pospešilo, kot pa zavrlo.

Nekaj pa je po l. 1978 danes vendarle novega. Svet, tudi in predvsem visoko razviti zahodni svet, je zajel val spontan in izjemno množičnih gibanj proti oboroževalni tekmi, proti jedrskemu oboroževanju še posebej in za razorožitev. Čeprav ta gibanja označuje prenekatera enostranost, jih vendarle ni mogoče razumeti drugače kot spontano in docela avtentično, izvirno in silovito težnjo človeštva, predvsem mladih generacij Evrope in ZDA, po odpravi grožnje z jedrsko apokalipso. Morda se bo prav kot posledica množičnih protijedrskih gibanj porodila tudi politična volja odločujočih dejavnikov na obeh straneh za stvaren razorožitveni dialog že

na bližnjem posebnem razorožitvenem zasedanju Generalne skupščine OZN. In politična volja za to, da se vsaj resno obnove oz. nadaljujejo vsa tista razorožitvena pogajanja in stiki, ki so zlasti po vdoru v Afganistan zastala (SALT II in III, dunajska pogajanja o vzajemnem zmanjšanju sil in oborožitve v Srednji Evropi, ženevska pogajanja o omejitvi oz. zmanjšanju raket srednjega dometa v Evropi itd.).

Streteški cilj razorožitvenih prizadevanj mora slejkoprej biti splošna in popolna razorožitev pod mednarodno kontrolo. Cilj torej, ki so ga neuvrščeni opredelili že l. 1961 v Beogradu v svojem zgodovinskem pozivu po razorožitvi. Ta cilj je danes gotovo toliko oddaljen – čeprav mora ostati nesporen in stalen dolgoročni cilj razorožitvenih prizadevanj –, da bi ga bilo komaj mogoče uresničiti za življenja naše generacije. Drugo posebno zasedanje Generalne skupščine OZN o razorožitvi mora zato pomeniti najprej potrditev spoznanja, da je splošna razorožitev pod učinkovitim mednarodnim nadzorstvom za človeštvo do te mere usodno vprašanje, da mora biti stalen, bistveni, nenehni predmet pozornosti in dejavnosti Organizacije združenih narodov, torej vse mednarodne skupnosti, vsega človeštva. Da torej vprašanja razorožitve, jedrske še posebej, niso nekaj, za kar so poklicane samo nekatere, najbolj oborožene države, tiste, ki pravzaprav dajejo ton sedanji oboroževalni tekmi. Jedrska oboroževalna tekma danes ogroža obstoj vsega človeštva; zato vprašanja razorožitve ne morejo biti prepuščena le volji tistih, ki z jedrskim orožjem razpolagajo.

Problem razorožitve seveda ni osamljeno vprašanje. Napredka pri razorožitvenih prizadevanjih ne more biti brez krepitve mednarodnega zaupanja. Lahko bi rekli, da sta prav nezaupanje in strah glavni gibali sodobne oboroževalne tekme. Po drugi strani pa je seveda tudi res, da brez vsakršnih premikov, vsaj postopnih, na področju razorožitve težko pričakujemo krepitev mednarodnega zaupanja, zlasti med obema blokovskima protagonistoma. Če je za napredek v razorožitvenih prizadevanjih še kako pomemben obstoj vsaj minimalnega mednarodnega zaupanja, potem seveda drugo posebno zasedanje Generalne skupščine Organizacije združenih narodov ne pada v ravno blagohotno obdobje. Po Kampučiji, Afganistanu, Salvadorju, Poljski, konec koncev tudi po Falklandskih otokih, ob stalni krizi na Bližnjem vzhodu itd., je mednarodno zaupanje v zadnjem desetletju redko bilo na tako nizki stopnji, kot je prav danes, l. 1982. Prav zato je potek razorožitvenih pogajanj, ki potekajo na različnih ravneh, predvsem med obema blokoma, v očitnem zastoju. Toliko pomembneje je zato, da na posebnem zasedanju Generalne skupščine OZN pride znova do izraza odločna težnja človeštva po miru, varnosti in razorožitvi.

Posebno zasedanje generalne skupščine bo žal moralo ugotoviti, da sta deklaracija in akcijski program, sprejeta na prvem posebnem razorožitvenem zasedanju Generalne skupščine OZN pred štirimi leti, ostala tako rekoč v celoti neuresničena. To ne pomeni, da je smotrno in potrebno

spreminjati takrat sprejeta stališča in predlagane ukrepe. Treba je vztrajati pri njihovem uresničevanju in delovati za njihovo uresničitev. Delovati ne le načelno deklarativno, temveč s konkretno razorožitveno pripravljenostjo, v sedanjem mednarodnem položaju pa delovati predvsem za ustvarjanje splošnih možnosti za napredek pri omejevanju oboroževalne tekme. Torej predvsem z doslednim opuščanjem uporabe sile v mednarodnih odnosih, z doslednim zavračanjem in obsodbo uporabe sile in pritiskov v odnosih med državami – ne glede na to, kdo, kje in iz kakšnih razlogov je silo uporabil. Tokratno razorožitveno zasedanje Generalne skupščine pa bi moralo tudi ne le ugotoviti očiten zastoj razorožitvenih prizadevanj, temveč konkretnije kot doslej pokazati na vzroke in konkretne protagoniste, ki oborožitveno tekmo, zlasti jedrsko, pospešujejo.

Prednost pri razorožitvenih prizadevanjih ima slejkoprej jedrska razorožitev in druge vrste orožja za množično uničevanje, vključno z bakteriološkim in kemičnim orožjem. V času, ki ga živimo, jedrska oborožitev gotovo pomeni najnevarnejšo grožnjo človeštvu. Ne le zaradi svoje strahotne uničevalne moči, ki je ob morebitni množični uporabi jedrskega orožja v bistvu še vedno tudi nepredvidljiva; ne le zaradi zasičenosti s tem orožjem in zaradi dejstva, da nam prav leta 1983 z namestitvijo novih Natovih raket v Evropi, ki so odgovor na varšavske SS-20, grozi nov vzpon jedrske oborožitve. Ne le zato, ker je skrajno nevarna sama logika njegove »smotrne« uporabe v medblokovskem konfliktu: množičen udarec, bodisi kot »prvi udarec« bodisi kot »povračilni udarec« po življenjskih centrih nasprotnika. Tudi zato, ker kopičenje tega orožja v državah, ki ga že imajo, in njegovo možno širjenje v države, ki ga še nimajo, ter sam potek dogodkov preprosto večajo statistično verjetnost, da pride do njegove uporabe tudi zaradi tehnične ali človeške napake. Ne smemo pozabiti, da je novembra 1979 in junija 1980 celo dvakrat zaradi neznatne napake v računalniku prišlo do alarma, da je sprožen jedrski napad na ZDA. K sreči je bila v teh primerih napaka odkrita prej, preden je bil sprožen povračilni udarec! Če bo moč še desetletja živeti ob 50.000 jedrskih nabojih, pripravljenih za uporabo, ali ob še večji koncentraciji letih in drugih orožij za množično uničevanje, postaja statistično gledano njihova sprožitev, čeprav morda le zaradi tehnične napake, prej verjetna kot ne.

Letošnje posebno zasedanje Generalne skupščine je že drugo posebno zasedanje tega foruma, posvečeno razorožitvi. Že to je potrdilo dejstva, da je problem razorožitve problem vsega človeštva, ne le jedrskih super sil. Če poudarjamo, da bo to zasedanje namenjeno razorožitvi, potem hočemo povedati, da si bo na njem potrebno prizadevati za razorožitev in ne za »kontrolirano oboroževanje«, kar bi nekateri želeli. Čeprav si seveda razorožitve brez ustreznih mednarodnih kontrolnih mehanizmov ni mogoče predstavljati, in tudi napredka v razorožitvenih pogajanjih ne, pa naj bi sedanje zasedanje Generalne skupščine začrtalo pot razoroževa-

nju. Prispevalo pa naj bi tudi h krepitvi zaupanja v mednarodnih odnosih, ki je pogoj za uspešna razorožitvena prizadevanja. In nakazalo naj bi perspektivo uporabe z razorožitvijo sproščenih finančnih sredstev.

Ob taki izhodiščni naravnosti pa letošnje zasedanje Generalne skupščine o razorožitvi nedvomno stoji tudi pred nalogo, da dá vrsto konkretnih, čeprav parcialnih in postopnih pobud, ki naj bi pomenile konkretne korake v prid zniževanja ravni oborožitve ali vsaj zavrle oboroževalno tekmo, seveda predvsem kopičenje jedrske oborožitve. Ne da bi prezrli dosedanje, čeprav skromne dosežke (npr. sporazum o prepovedi poskusov z jedrskim orožjem v ozračju, vesolju in pod vodo iz l. 1963, sporazum o prepovedi širjenja jedrskega orožja iz l. 1968, SALT I in SALT II in nekaj drugih bilateralnih sporazumov med ZDA in SZ, sporazum o prepovedi razvoja, proizvodnje in skladiščenja bakteriološkega in toksičnega orožja iz l. 1972, sporazum o demilitarizaciji in nevtralizaciji Antarktike iz l. 1959, sporazum o načelih, ki urejajo dejavnost držav pri raziskovanju in uporabi vesolja, vključno Mesec in druga nebesna telesa iz l. 1967 itd.) takih konkretnih, parcialnih razorožitvenih prizadevanj, velja opozoriti na dve: skupni imenovalec teh prizadevanj je omejevanje nekaterih novih vrst orožja in poskusov z njim, bistveno pa ti sporazumi oboroževalne tekme niso prizadeti, še zlasti pa oboroževalne tekme niso preusmerili k razorožitvi ali vsaj k zmanjšanju sedanje oboroženosti!

Možnosti za konkretne razorožitvene pobude in predloge je veliko. Posebno zasedanje Generalne skupščine lahko najprej prispeva k zagotovitvi tiste minimalne politične volje, s pomočjo katere naj se premaknejo z mrtve točke formalno še potekajoča ali prekinjena različna razorožitvena pogajanja o omejitvi posameznih vrst orožij. Čeprav je končni cilj razorožitvenih prizadevanj pravičen, na enakopravnosti in neodvisnosti vseh držav temelječ svet, svet brez oboroževalne tekme in brez orožij za množično uničenje, zlasti brez jedrske tekme, je v sedanji mednarodni konstelaciji, v svetu, v kakršnem živimo, iluzorno postavljati tezo: vse ali nič. Tistim, ki se postavljajo na takšno stališče, je poleg utopičnosti in nerealnosti moč zanesljivo očitati tudi to, da razorožitveno problematiko jemljejo predvsem kot sredstvo propagande. Na sedanji stopnji mednarodnega nezaupanja si ni moč predstavljati takojšnje odprave vseh jedrskih sistemov, ni si moč predstavljati celotne Evrope kot nejedrske cone itd. Zanesljivo pa so možni nekateri drugi ukrepi. Možno je zahtevati in tudi uveljaviti brezjedrske cone na tistih območjih, kjer blokovska konfrontacija ni najbolj zaostrena, npr. v Skandinaviji, Afriki, morda tudi na Balkanu itd. Možna je vrsta unilateralnih, bilateralnih, pa tudi multilateralnih konkretnih pobud za razorožitev, denuklearizacijo posameznih področij ali držav, pobud, ki jih je pričakovati zlasti od neuvršenih in nevtralnih držav, ki nekatere lahko tudi same uresničijo. Te države bi mogle, npr., terjati od jedrskih sil formalna zagotovila, da proti njim ne bodo v nobenem primeru uporabile jedrskega orožja.

Evropa je nedvomno tisto ključno področje, na katerem se še vedno ruši in vzpostavlja svetovno ravnotežje sil in Evropa je dejansko že postala jedrski talec obeh supersil. Sedanji polemični dialog o ravnotežju sil v Evropi, ki da ga je, po mnenju NATO, porušila zlasti namestitev sovjetskih raket SS-20, in ki naj bi se spet vzpostavilo bodisi z umikom letih ali z namestitvijo raket Pershing II, je značilen. Obe strani namreč vidita zagotovilo za varnost svojega dela Evrope v tem, da imata možnost udariti z jedrskimi orožji srednjega dometa po ciljih v Evropi, od Atlantika do Urala, torej ne da bi aktivirali svoje strateške izstrelke. Da ljudje v namestitvi novih raket, ki naj bi učinkovito udarile po nasprotniku, ne vidijo posebnega zagotovila za lastno varnost, je vsaj na Zahodu pokazal množičen protijedrski val. Narobe, ni docela brez tehtnosti stališče, da namestitev raketnih sistemov Pershing II vsaj toliko izziva prvi jedrski udarec, kot ga zaradi večje nevarnosti učinkovitega povračila odvrača.

Iluzorno bi seveda bilo v razmišljanjih o razorožitvi odmisлити vprašanje ravnotežja sil, še posebej vprašanje jedrskega ravnotežja sil. Brez vsaj okvirnega ravnotežja sil si je danes, v svetu dveh blokov, težko zamisliti uresničitev nacionalne varnosti. Bistvo razorožitvenih prizadevanj zato ni spregledati ali ne upoštevati problem ravnotežja sil, temveč doseči spremembo trendov v tem smislu, da se ravnotežja sil ne bo vzpostavljalo na vedno višji, temveč na vedno nižji ravni oboroženosti.

Posebne pozornosti je vredno tudi dejstvo, da se danes tako rekoč vse države, tudi Jugoslavija, izjemno prizadevajo zagotavljati svojo varnost. Imperialistične in hegemonistične težnje po dominaciji, prenašanje blokovskega konflikta v zunaj blokovska območja in stalni pritiski na blokovsko nerazporejene države to preprosto zahtevajo. Vendarle velja v zvezi z oboroževanjem različnih držav poudariti pomembno dejstvo, ki ga sicer pogosto premalo poudarjamo. Z vidika ogrožanja mednarodnega miru in – v skrajni konsekvenci – z vidika ogrožanja obstoja človeštva z jedrskim orožjem se v docela drugačni luči kaže oboroževanje z ofenzivnim orožjem – zlasti jedrskim – ali oboroževanje z izrazito defenzivnim, čeprav modernim orožjem. Strateške koncepcije, ki vključujejo ofenzivna orožja in jedrska sredstva, temeljijo na prvem udarcu, ali celo takoj na prvem ofenzivnem udarcu z jedrskim orožjem, zanesljivo pa vsaj na povračilnem udarcu globoko v zaledje druge strani. Formiranje enot za ofenzivne operacije zunaj lastnega teritorija, strategija, grajena na ofenzivnih prodorih v kontinentalnih razsežnostih itd., vse to pomeni dejansko ogrožanje varnosti drugih držav. Obrambna prizadevanja z izrazito defenzivnimi, obrambnimi strateškimi koncepti, kakršen je npr. naš koncept splošne ljudske obrambe, in oboroževanje z defenzivnim oboroževanjem pa ne ogroža varnosti nobene druge države. Tu pa smo pri novem torišču možnih unilateralnih, bilateralnih in tudi multilateralnih razorožitvenih pobud posameznih držav. Številne države, zlasti neuvrščene in nevtralne, bi se mogle tudi uradno in dejansko odreči ofenzivni oborožitvi. Mogle bi izvajati pritisk na obe supersili in njihove zaveznike, da predvsem v

zvezi z ofenzivnimi orožji store konkretne korake za zmanjševanje in omejevanje oborožitve.

Ko je govor o konkretnih pobudah, ne gre pozabiti, da so neuvrščeni na svojem prvem beograjskem sestanku l. 1961 dali zgodovinsko pobudo za svetovno razorožitveno konferenco, da so prav neuvrščeni to pobudo obnavljali, in da je prav na tej podlagi prišlo do prvega posebnega razorožitvenega zasedanja Generalne skupščine Organizacije združenih narodov l. 1978 in do letošnjega drugega zasedanja. Pričakovati je zato tudi, da bodo tudi na sedanjem razorožitvenem zasedanju prav neuvrščene države odigrale izjemno pomembno in aktivno vlogo, Jugoslavija s svojo grozljivo izkušnjo v zadnji svetovni vojni, z 1.700.000 žrtvami pa še posebej. To smo Jugoslovani tudi dolžni tem vojnim žrtvam, to smo dolžni sebi in prihodnjim generacijam, to smo dolžni našemu predsedniku Titu, velikemu borcu za mir med narodi in za razorožitev.

Voditelji obeh supersil v zadnjem obdobju kar tekmujejo z raznimi, bolj propagandnimi kot stvarnimi predlogi o razorožitvi, vendar pa je v teh predlogih predvsem obilo preračunljivosti, obilo preštevanja raket, jedrskih glav in podobne matematike, skrbi za to, da ja ne bi druga stran pridobila še tako majhno prednost, ali za to, da bi lastna stran obdržala že pridobljeno prednost. Malo pa je v teh predlogih čutiti spoznanje, da je človeštvo danes dejansko ne več pet minut, temveč morda le še minuto pred usodno dvanajsto uro. Danes, ko je vse bolj očitno, da s kopičenjem orožja – predvsem jedrskega – ni več moč zagotavljati varnosti v medblokovskih odnosih, ko je vse bolj očitno, da to kopičenje orožja, zlasti jedrskega, pomeni prej kot zagotavljanje varnosti kopičenje verjetnosti, da iz napačnih političnih ali vojaških ocen ali tehničnih in drugačnih še bolj absurdnih razlogov pride do sprožitve konflikta, v »matematiki« razorožitvenih predlogov obeh super sil oz. obeh blokovskih grupacij prav teh spoznanj ni čutiti. Želeli bi bilo zato, da bi vsaj voditelji neuvršenih držav v palačo na East Riverju vnesli spoznanje, da je reklo: – »če hočeš mir, se pripravljaj na vojno« dobilo danes, v senci možne jedrske apokalipse, novo, preprostejšo vsebino: »če hočeš mir, delaj za mir«.

V svoji poslanici prvemu posebnemu zasedanju Generalne skupščine OZN o razorožitvi l. 1978 je predsednik Tito zapisal tudi tele izjemno pomembne besede: »Prepričan sem, da bodo današnje in bodoče generacije cenile države in državnike ne po uničujoči sili orožja, s katerim razpolagajo, temveč po resničnih prizadevanjih in po deležu, da bi preprečili oboroževanje in samouničenje, in da bi človeška energija, um in bogastvo rabili varnosti in napredku vseh držav in vseh narodov, najbolj humanim idealom človeštva.« Želeli bi, da bi to spoznanje bilo vodilo državnikov in držav prav danes, v času drugega posebnega zasedanja Generalne skupščine o razorožitvi. Morda bomo doživeli dan, ko bo ena od držav, zavedajoč se zgodovinske nuje časa, in dejstva, da je morda le zanesljivejša varnost, temelječa na zaupanju, kot na moči ofenzivnih orožij, sama, enostransko sprejela resne ukrepe za njihovo zmanjšanje.

Ali bomo kakšno takšno sporočilo doživeli na sedanjem posebnem zasedanju Generalne skupščine OZN, je verjetno prej utopično kot realno pričakovati. Izraz čiste nuje trenutka, v katerem je človeštvo zdaj, pa je vendarle pričakovanje, da bo to zasedanje politično spodbudilo in široko podprlo bodoča razorožitvena prizadevanja.

MARJAN SENJUR

Objektiviziranje kriterijev gospodarske razvitosti v Jugoslaviji

V Jugoslaviji močno potrebujemo objektivno ugotavljanje gospodarske razvitosti republik in pokrajin, hkrati pa slabo razumemo, da je objektivno nemogoče postaviti enotne objektivizirane kriterije za določanje razvitosti. Dejstvo je, da je primerjanje družbenoekonomske razvitosti deloma strokovno delo, deloma pa tudi stvar družbenopolitičnega dogovora in sporazuma. Stroka lahko dá sestavine za določitev kriterijev, kriterije pa lahko objektivizira samo družbenopolitični dogovor.

Katere so šibke točke pri ugotavljanju razvitosti, ki jih nikakor ni mogoče samo strokovno »objektivizirati«? Zakaj je pravzaprav strokovno težko ugotavljati in primerjati gospodarsko razvitost? Gre predvsem za štiri vrste problemskih področij: 1. izbiro kazalcev razvitosti, 2. standardizacijo kazalcev, 3. ponderacijo med razvitimi in manj razvitimi.

Poglejmo si vsakega od teh problemov posebej in ugotovimo, v kolikšni meri je strokovno rešljiv.

1. Izbira kazalcev razvitosti

Ne bom sedaj utemeljeval opredelitve gospodarskega razvoja, vendar pa moramo opredeliti gospodarski razvoj, če želimo postaviti izhodišče za ugotavljanje gospodarske razvitosti. Mislim, da izhaja naslednja opredelitev iz politične ekonomije gospodarskega razvoja. Gospodarski razvoj spreminja način proizvodnje, to pa ima za posledico povečevanje produktivnosti dela. Produktivnejši načini proizvodnje so razvitejši. Povečanje proizvodnje oziroma produktivnosti dela, ne da bi se spremenili način proizvodnje, je gospodarska rast. Če se giblremo v okviru danega načina proizvodnje oziroma če so spremembe v načinu proizvodnje majhne, postopne, neopazne, je gospodarska rast dobra približnost gospodarskega razvoja. To posebno velja za krajša časovna razdobja.

Naša opredelitev gospodarskega razvoja ima dve neločljivi sestavini: povečanje produktivnosti človeškega dela in spremembo načina proizvodnje. Skupna gibalna in določujoča sila, ki združuje obe sestavini, so

produktivne sile. Razvoj produktivnih sil je motor razvoja načina proizvodnje in odločilno povečevanje produktivnosti dela. Zaradi tega so strokovnjaki često poudarjali, da so produktivne sile odločilen kriterij za določanje ravni gospodarske razvitosti. Vendar ugotavljamo, da je za operativne namene tudi ta kriterij nezadosten, ker je v opredelitvi produktivnih sil bistvena prav kvalitativna in namerljiva sestavina. To kvalitativno sestavino produktivnih sil je mogoče zajeti le posredno, in sicer v rezultatu delovanja produktivnih sil. To je pa produktivnost dela.

Kot osnova za ugotavljanje ravni gospodarske razvitosti je zaradi tega sprejeta produktivnost dela, za analizo vzrokov gospodarskega razvoja pa je bistvena analiza produktivnih sil. To pomeni, da sta to dopolnjujoča se vidika istega pojava, tako da enega ni mogoče pojasniti brez drugega. Zaradi tega je nujno, da za ugotavljanje gospodarske razvitosti uporabljamo oba vidika: vidik produktivnih sil in vidik produktivnosti dela. To sta vidika produkcije.

Vendar proizvodnja ni sama sebi namen. Njen končni cilj je poraba oziroma v končni fazi zviševanje življenjske ravni prebivalstva. To dejstvo zahteva, da vidik analize razširimo z vidikom ciljev gospodarskega razvoja. S tem se vprašanje gospodarske razvitosti povezuje s vprašanjem planiranja in politike gospodarskega razvoja.¹

Iz naše razlage izhaja, da obstaja veriga vzročnega vplivanja s tremi členi: produktivne sile – produktivnost dela – življenjska raven. Čim večja je dežela in čim daljše je časovno razdobje, toliko močnejša in popolnejša je veriga vzročnih zvez. Če bi bila ta veriga popolna, bi bilo za praktične potrebe ugotavljanja razvitosti vseeno, kateri člen v verigi bi opazovali: vedno bi morali dobiti isti sintetični sklep o stanju gospodarske razvitosti. V takem primeru je značilnost verige enoznačnost in tesna vzročna povezanost. Vprašanje ugotavljanja ravni razvitosti se potem omeji na vprašanje, kateri člen v verigi je primernješi za empirično ugotavljanje. V takem primeru niti ni potrebno, da razvitost ugotavljamo za vse tri člene v verigi. Zadostuje informacija o enem.

V mednarodnih razmerah ugotavljanja gospodarske razvitosti se zelo redko uporablja vidik produktivnih sil, ker so posamezne sestavine težko primerljive. Podobno velja za kazalce življenjske ravni, razen za sestavine standarda, ki imajo nedvomen in absoluten pomen za življenjsko raven (npr. pričakovana življenjska doba, nepismenost ipd.). V mednarodnih razmerah prevladuje pri merjenju gospodarske razvitosti vidik produktivnosti dela. V mednarodnih razmerah informacija o enem členu v tročleni verigi, o produktivnosti dela, kar precej dobro kaže raven gospodarske razvitosti, in to kljub vsem pripombam in pomislekom, ki so nam dobro znane.

¹ Pomen gospodarskega razvoja v njegovem normativnem pomenu ni enak v vseh državah, področjih in časih. Vsaka konstrukcija kazalcev za merjenje gospodarske razvitosti, ki izhaja iz ciljev razvoja, mora upoštevati, da je vsako tako merjenje relativno in zaradi specifičnosti področja, ki se odražajo v ciljih razvoja in razvojni politiki, vsaj deloma neprimerljivo.

V medregionalnem primerjanju razvitosti moramo upoštevati, da lahko pride do motenj v prevodnosti med posameznimi členi v verigi. Neka regija ima lahko relativno dobro razvite produktivne sile in relativno nižjo produktivnost dela, druga regija ima lahko relativno višjo produktivnost dela in relativno nižjo življenjsko raven. Do takih nesorazmerij prihaja zato, ker se teritorialna lokacija vseh treh vidikov ne pokriva popolnoma in ker njihovo delovanje ni teritorialno povsem omejeno in učinek teritorialno določen.

Zaradi možnosti prekinitev v vzročni verigi: produktivne sile – produktivnost – življenjsko raven moramo v medregionalnih primerjavah upoštevati vse tri vidike ugotavljanja razvitosti. Prvič zato, ker opazovanje samo enega člena v verigi lahko dá pristransko oceno splošne gospodarske razvitosti (npr. življenjska raven je lahko relativno višja ali nižja od splošne ravni produktivnosti). Drugič zato, ker bo opazovanje vseh treh vidikov pokazalo, ali so vse tri sestavine enakomerno razvite, in če niso, kje je prekinitev. Povsem drugačna razvojna politika bo potrebna, če ugotovimo, da je neka regija manj razvita zaradi prekinitev med razvirstjo produktivnih sil in produktivnostjo, in zopet drugačna, če je neka regija manj razvita v vseh treh členih v verigi.

Merjenje gospodarske razvitosti posameznih področij je pomembno zaradi politike zmanjševanja razlik v razvitosti med področji in je od nje tudi odvisno. Politika hitrejšega razvoja manj razvitih področij (republik in avtonomne pokrajine Kosova) v Jugoslaviji je prvenstveno usmerjena v razvijanje produktivnih sil (predvsem produkcijskih sredstev). Zaradi tega bi bilo logično, da se tudi razvitost meri s pomočjo razvitosti produktivnih sil oziroma da se realizacija politike hitrejšega razvoja MRP meri z njenim učinkom na dejavnike razvoja v MRP, v katere je usmerjena. V Jugoslaviji pa se meri realizacija politike hitrejšega razvoja MRP s kazalcem produktivnosti dela (z družbenim proizvodom na prebivalca), v kar razvojna politika na ravni federacije ni usmerjena. To pomeni, da sta politika hitrejšega razvoja MRP in merjenje njenega uresničevanja medsebojno nekonsistentna.

Kazalci razvitosti so torej številni. Vemo, da so nekateri bolj pomembni, drugi manj. Njihova izbira je lahko prav subjektivna. Po drugi strani pa je tudi res, da so nekateri kazalci splošno sprejemljivi in je zato vprašanje izbire kazalcev strokovno vsaj deloma, če ne že povsem rešljivo.

Da bomo v nadaljevanju lažje ponazorili primerjanje gospodarske razvitosti, vzemimo kot primer naslednje kazalce razvitosti:

– stopnja zaposlenosti delovno sposobnega prebivalstva (število zaposlenih na 1000 delovno sposobnih prebivalcev) kot kazalec produktivnih sil (označimo z X_1)²,

² Zavedam se, da en kazalec nikakor ne more sam predstavljati razvitosti produktivnih sil. Vendar sem zaradi poenostavitve vzel samo en kazalec za vsakega od treh vidikov, pri tem sem izbral po svoji presoji najbolj značilnega; vsi trije skupaj pa dajejo značilno podobo razlik v razvitosti.

družbeni produkt na prebivalca kot kazalec rezultata delovanja produktivnih sil (označimo z X_2),

– pričakovana življenjska doba kot kazalec življenjskega standarda (označimo s X_3)³.

Razpredelnica 1: Kazalci gospodarske razvitosti v Jugoslaviji po republikah in pokrajinah

	Število delavcev na 1000 delovno sposobnih prebivalcev (X_1) leto 1979	Družbeni produkt na prebivalca v din cene 1972 (X_2) leto 1978	Pričakovana življenjska doba žensk (X_3) leto 1976–77
Jugoslavija	385	15.832	72,6
Bosna in Hercegovina	291	10.175	71,8
Črna gora	322	10.199	74,0
Hrvatska	444	20.059	74,1
Makedonija	344	10.696	71,1
Slovenija	657	32.372	74,5
Srbija	357	14.301	72,0
– ožja Srbija	378	15.559	73,4
– Kosovo	199	4.554	68,8
– Vojvodina	399	18.275	73,9

Vir: Statistični godišnjak Jugoslavije, 1979.

2. Standardizacija kazalcev

Pri tem vprašanju gre za to, da raznovrstne kazalce (kot sta, na primer, družbeni produkt na prebivalca in stopnja zaposlenosti prebivalstva itd.), ki so izraženi v različnih merskih enotah, standardiziramo, tako da so medsebojno primerljivi in jih je mogoče spraviti na skupni imenovalac.

V strokovni literaturi in tudi v praksi se najpogosteje uporablja za standardizacijo kazalcev preračunavanje v indekse glede na povprečje. Tako imajo, na primer, podatki za Jugoslavijo kot celoto indeks 100. Za vsako republiko in pokrajino nato izračunamo indekse za vsak kazalec glede na jugoslovansko povprečje. Tako prvotni kazalci postanejo medsebojno primerljivi, kar je prvi pogoj za primerjanje razvitosti. Glej ponazoritev v razpredelnici 2, kjer so iz absolutnih podatkov za vsak kazalec izračunani tudi indeksi glede na jugoslovansko povprečje! Problem te metode je, da različna velikost področij vpliva na izračunane razlike od povprečja. Področja, ki so večja od povprečja, imajo razlike od povprečja

³ Vzel sem kazalec s področja tako imenovanih absolutnih kazalcev življenjske ravni, ker lahko predpostavljam, da je cilj tako razvitih kot manj razvitih čim daljša življenjska doba. Vsak drug kazalec, če je edini, je lahko sporen bodisi pri razvitih bodisi pri manj razvitih.

sistematično podcenjene, ker je teža (ponder) nadpovprečno velikih področij v oblikovanju jugoslovanskega povprečja večja. Področja, ki so manjša od povprečja, pa imajo izračunane razlike od povprečja sistematično precenjene.⁴

Razpredelnica 2: Indeksi kazalcev gospodarske razvitosti v Jugoslaviji po republikah in pokrajinah

	X_1	X_2	X_3	Povprečni indeks $\frac{X_1 + X_2 + X_3}{3}$
Jugoslavija	100	100	100	100
Bosna in Hercegovina	76	64	99	80
Črna gora	84	64	102	83
Hrvatska	115	127	102	115
Makedonija	89	68	98	85
Slovenija	171	204	103	159
Srbija	93	90	99	94
– ožja Srbija	98	98	101	99
– Kosovo	52	29	95	59
– Vojvodina	104	115	100	106

Vir: preračunano iz razpredelnice 1, kjer je tudi opredeljen pomen za X_1 , X_2 , X_3 .

Druga metoda standardizacije, ki jo uporabljajo bolj zapletene matematično-statistične metode, uporablja za ugotavljanje skupnega imenovalca stopnjo variabilnosti kazalca. Razlika kazalca od povprečja za kazalec se deli z ustreznim standardnim odklonom. Smisel tega postopka je v tem, da je pomembnost razlike pri določenem kazalcu v obratnem sorazmerju z velikostjo variabilnosti kazalca. Ob dveh enakih razlikah pri dveh kazalcih je pomembnejša tista, ki ima manjšo variabilnost.⁵ To ima svoj smisel, vendar se bojim, da ni dojemljiv vsem, ki bi naj presojali in odločali o razlikah v razvitosti. Res je pa tudi, da tak način standardizacije osnovne razlike med kazalci nekoliko zmanjšuje in torej ni povsem nevtralen.

Standardizacija različnih kazalcev je lahko strokovno-tehnično kar zahtevno vprašanje. Ni namen, da to pokažemo, ker bi potem morali

⁴ Na primer: če sta SR Hrvatska in Bosna in Hercegovina po številu prebivalstva večji od povprečnega področja v Jugoslaviji, bo razvitost Hrvatske glede na jugoslovansko povprečje podcenjena, prav tako nerazvitost Bosne in Hercegovine. V jugoslovanskem primeru so rezultati AP Kosovo in SR Slovenije precenjeni v nasprotni smeri zaradi njunega manjšega vpliva na oblikovanje povprečja v državi. Zaradi tega bi lahko bilo koristno rabiti tudi osnove, ki ne bi bile povprečje države, vendar pa indeksna osnova zopet ne sme sloneti na ekstremnih točkah, če slednje pomenijo sorazmerno manjše število prebivalstva v okviru celotne države.

⁵ V primeru naših kazalcev je variabilnost pričakovane življenjske dobe manjša in bi zato razliko v tem kazalcu standardizirali v skupni imenovalci (v skupno razliko) z večjo težo kot ji gre po njeni absolutni nestandardizirani razliki. Ravno nasprotno velja za družbeni produkt na prebivalca. Ta metoda nekoliko zmanjšuje pomen razlik v DP p.c. za oblikovanje skupnega imenovalca.

opisati tehnične podrobnosti različnih metod, kar presega namen tega besedila. Vendar pa lahko ugotovimo, da je to vprašanje mogoče strokovno zadovoljivo rešiti.

3. Ponderacija kazalcev razvitosti

Izbrali smo kazalce razvitosti in jih naredili medsebojno primerljive, in zdaj želimo ugotoviti skupno mero razvitosti. Za ta namen moramo najprej ugotoviti ali določiti težo in pomen posameznega kazalca za skupno mero razvitosti. S strokovnega vidika je vprašanje tehtanja pomena, ki ga imajo posamezni kazalci za skupno merilo razvitosti, eno najtežjih. Treba je takoj in odkrito ugotoviti, da to vprašanje strokovno ni povsem rešljivo.

Samo navedimo nekatere rešitve. Ena možnost je, da ugotovimo pomen (težo) posameznega kazalca na podlagi izvedenskega mnenja. To se pogosto dela, vendar je pri tem veliko subjektivnosti: različni izvedenci bi dali različen pomen različnim kazalcem. Druga možnost, ki se še pogosteje uporablja, je, da kazalcev sploh ne ponderiramo, kar pomeni, da damo vsem kazalcem isto težo. Čeprav je videti ta metoda bolj nevtralna, pa je vseeno zelo pristranska, ker je nesporno dejstvo, da različni dejavniki različno vplivajo na gospodarski razvoj.

Po drugi strani pa je res, da ima metoda neponderiranja oziroma enakega ponderiranja vseh kazalcev svoje prednosti prav zaradi svoje preprostosti in lahke umrljivosti. Pravi namreč, če že ne moremo objektivno ponderirati, izberimo majhno število najpomembnejših kazalcev in jim dajmo enako težo pri merjenju skupne razvitosti. Vemo, da smo verjetno naredili napako, vemo pa tudi, da z umetnim ponderacijskim sistemom začetne razlike nismo razširili ali zožili. Tak postopek ponderacije je tudi lahko razumljiv nestrokovni javnosti, kar ima pri tako pomembnih družbenopolitičnih vprašanjih kot je primerjanje razvitosti odločilni pomen.

V primeru treh kazalcev, ki sem jih predlagal na začetku, bi za javno uporabo tudi sam predlagal najenostavnejše metode. To je, izbral bi predlagane tri kazalce, jih standardiziral z indeksno metodo glede na povprečje in vsem trem kazalcem dal enak pomen, torej jih ne bi ponderiral. Tako bi dobili naslednje razlike v razvitosti v Jugoslaviji. Če ima Jugoslavija poprečni indeks 100, potem ima Slovenija 159, Hrvaška 115, Vojvodina 106, ožja Srbija 99, Makedonija 85, Črna Gora 83, Bosna in Hercegovina 80, in Kosovo 59. Glej razpredelnico 2!

V zadnjem času so začeli ekonomski inštituti uporabljati zapletene matematično-statistične metode (faktorska metoda, metoda glavnih komponent, metoda I – stopnja, clustersko analizo) za ugotavljanje in primerjanje gospodarske razvitosti. Značilnost teh metod je, da je problem ponderacije skrit in ga rešujejo navidez nevtralno in implicitno. Pokaže se,

da temelji ta implicitna ponderacija na raznih merah statističnih soodvisnosti (npr. na korelacijskih koeficientih).

Za takimi ponderji matematično-statističnih metod ne stoji ekonomska teorija in so zato ponderji lahko povsem neodvisni od dejanskega ekonomskega pomena posameznih kazalcev. Zaradi tega tudi do sedaj znane in uporabljene matematično-statistične metode merjenja gospodarske razvitosti še ne morejo povsem rešiti problema ponderacije kazalcev in to vprašanje strokovno še ni povsem rešljivo.⁶

Naša razlaga navaja na to, da mora biti ocena ravni razvitosti čim bolj celovita. To pomeni, da je potrebno upoštevati vse tri vidike razvitosti in uporabiti v empirični analizi večje število kazalcev. Večje število kazalcev moramo nato združiti v sintetično mero razvitosti. Da bi to lahko dosegli, moramo določiti sorazmerni pomen posameznih kazalcev za raven gospodarske razvitosti – gre za vprašanje ponderacije. Vse sintetične mere razvitosti so bile doslej sporne, ker ni bilo mogoče objektivizirati ponderacije kazalcev, ki gredo v skupno mero. Brez objektivizacije ponderacije ne moremo imeti objektiviziranih kriterijev razvitosti.

Težavnost tega vprašanja pa še potencira normativni vidik razvitosti. Kar je dobro za eno področje ni nujno, da je v enaki meri dobro za drugo področje (npr. odnos do nekaterih porabniških dobrin in vrednot). Normativni vidik zahteva, da ima vsako področje svojo ponderacijo kazalcev. To bi zahtevalo, da skonstruiramo nekakšno standardizirano ponderacijo, ki pa zopet ne bi enako ustrezala vsem področjem. Tudi o taki standardizirani ponderaciji, če bi jo že iskali, bi morali doseči dogovor (konvencijo).

4. Razmejitev med razvitimi in manj razvitimi

Četudi bi vse tri probleme, ki smo jih doslej obravnavali, zadovoljivo rešili in strokovno sprejemljivo razvrstili področja po stopnji gospodarske razvitosti (kar je do določene mere možno), še vedno ostane odprto vprašanje razmejitve med razvitimi in manj razvitimi področji. Glede na sedanje stanje ekonomske znanosti, predvsem pa glede na sedanje stanje gospodarske razvitosti in politične razmere v Jugoslaviji tega vprašanja v vseh primerih ni mogoče strokovno objektivno razrešiti.⁷

⁶ Glede na to, da ponderji v matematično-statističnih metodah sintetičnega merjenja gospodarske razvitosti nimajo ekonomske razlage in ekonomskega pomena, menim, da je družbeni produkt še vedno najboljši posamični kazalec gospodarske razvitosti.

V Jugoslaviji je postal družbeni produkt na prebivalca kot sintetični kazalec gospodarske razvitosti predmet nestrinjanja in nezadovoljstva. Problem je deloma nastal zato, ker se je poskušal družbeni produkt na prebivalca uporabljati ne le za analizo gospodarske razvitosti. Za takšne uporabe pa družbeni produkt kot kazalec proizvodnje ni več povsem ustrezen, čeprav je eden od teoretično najbolj utemeljenih posameznih kazalcev gospodarske razvitosti. Na drugi strani je problem nastal deloma tudi zato, ker sedanji statistični družbeni produkti, izračunani v uradnih statističnih publikacijah, ne ustrezajo povsem potrebam primerjanja družbenih produktov po republikah zaradi primerjanja gospodarske razvitosti. Za potrebe primerjanja družbenih produktov bi bile možne in tudi potrebne izboljšave tako pri zajemanju kot pri ocenjevanju in računanju družbenih produktov po republikah. Naravnost nenavadno je, da se v Jugoslaviji ne ukvarjamo več z vprašanji izboljšav pri ugotavljanju družbenih produktov za potrebe primerjanja gospodarske razvitosti po področjih.

⁷ Inštitut za ekonomska raziskovanja v Ljubljani je v svoji študiji »Utvrdjanje jedinstvenih objektiviziranih kriterijuma za određivanje stupnja razvijenosti republika i autonomnih pokrajina« (Ljubljana, 1978) po svoje razrešil prva

Če hočemo določiti mejo med razvitimi in nerazvitimi področji, je zelo pomembno ugotoviti, ali ima pojem razvit oziroma nerazvit absolutni ali relativni pomen. Od tega je odvisno, kako se naj določi razmejitve.

V ekonomski teoriji imamo ideje, ki po implikaciji naznačujejo, da ima pojem razvit absolutni pomen. Omenili bomo najvažnejše od teh teorij, ne bomo pa jih širše razlagali.

Galbraithovo stališče o družbi, ki živi v izobilju, implicira, da je ta družba absolutno razvita. Razvita v pomenu, da zadovoljuje poglavitne potrebe družbe. Taka ideja temelji na predpostavki o omejenih in stagnantnih potrebah. Če potrebe niso omejene ali če rastejo, je vprašanje absolutnega pomena razvitosti pri takem pojmovanju stvari odprto.

Teorija, ki dela analogijo med razvojem družbe in organskim biološkim razvojem, prav tako implicira absolutni pomen razvitosti. Za biološko bitje je značilna organska rast od rojstva prek dozorevanja in zrelosti, do staranja in smrti. Po analogiji je »zrela« družba razvita v absolutnem pomenu.⁸

Različne ideje o tem, da bo gospodarstvo nekoč prišlo v fazo stagnacije, napovedujejo idejo absolutnega pojmovanja razvitosti. Gospodarstvo, ki pride v razvoju zaradi razvoja v fazo stagnacije, je razvito. Vzroki stagnacije so lahko različni: od zakona padajočih donosov (klasiki angleške politične ekonomije), sekularne stagnacije zaradi nezadostnega agregatnega povpraševanja (B. Hansen) do kreativne destrukcije v družbeni klimi, ki vpliva na slabljenje podjetniškega duha (Schumpeter).

V zadnjem času se zelo poudarjajo meje rasti. Meje rasti so lahko fizične (npr. pomanjkanje neobnovljivih naravnih virov, surovin in energije, uničevanje človeškega okolja) in/ali družbene. Ko gospodarstvo zadane ob mejo rasti, mora prenehati rasti in se količinsko širiti. Ko država, še bolj pa svet prideta v tak položaj, sta razvita.

Vsaka od teh teorij je več ali manj sporna ali pa še ni aktualna, zato je sporna tudi ideja absolutne razvitosti.

Relativno pojmovanje razvitosti zastopa stališče, da je razvitost relativen pojem, da nobena država še ni toliko razvita, da ne bi bilo potrebno, da se še naprej razvija. Če je še daleč od stanja obilja, stagnacije in meja rasti, potem je upravičeno gledati na razvitost kot na relativen pojem. Položaj neke države sam po sebi ne kaže, ali je ta država razvita ali ne. Šele s primerjavo v času in z drugimi državami dobi pojem razvitosti svoj pomen.

Po drugi strani pa je tudi pojem nerazvitosti postal v veliki meri relativen. O absolutni nerazvitosti lahko govorimo le v tistih primerih, ko imamo opravka s stanjem absolutne revščine, za katero je značilno stanje

tri vprašanja in ugotovil razvrstitev področij po razvitosti ter s tem dal elemente za družbenopolitično razpravo o tem vprašanju, ni pa dal razmejitve med razvitimi in manj razvitimi področji. Iz glavnega besedila je razvidno, kakaj to ni bilo mogoče.

⁸ Glej podobno idejo pri W. Rostowu, ki celo imenuje eno izmed faz gospodarske rasti »pot k zrelosti«. Tudi v Sloveniji smo že opazili idejo o razvojnem zorenju in zrelem gospodarstvu.

stradanja in podhranjenosti, splošne nepismenosti, kratke življenjske dobe, velike umrljivosti otrok in podobno.⁹ To se še dogaja v nekaterih manj razvitih državah, vendar za večino manj razvitih držav to ni več položaj, ki je objektivno dan. Stanje razvitosti mnogih manj razvitih držav omogoča, da uspešno rešijo vprašanje absolutne revščine.

Ko država preide v tako stopnjo razvitosti, postane njena nerazvitost relativna – zdaj ni več nerazvita po nekih absolutnih kazalcih, temveč je nerazvita v primerjavi z drugimi državami. Zato je morda celo ustrežnejše rabiti pojem manj razvita namesto pojma nerazvita. V takem primeru relativne razvitosti oziroma nerazvitosti razmejitvene črte med razvitimi in manj razvitimi državami ni več mogoče objektivno določiti. Tudi razmejitvena črta postane relativna. V veliki meri je odvisna od občutka in dojemanja ljudi, kaj je razvito oziroma nerazvito, to pojmovanje pa se spreminja v času in prostoru ter s političnimi razmerami.

V mednarodnih razmerah ni toliko sporno, katere države so manj razvite, ker iz tega ne izhajajo neke posebne obveznosti oziroma koristi. Po konvenciji, ki jo uporablja Svetovna banka (in tudi OZN), imajo manj razvite države na prebivalca za približno 25 do 30 odstotkov manjši družbeni produkt kot razvite države. V najmanj razvitih državah pa znaša družbeni produkt na prebivalca manj od 10–15% zgornje meje družbenega produkta per capita v MRD oziroma okrog dva do dva in pol (2% do 2,5%) odstotka najvišjega družbenega produkta per capita na svetu.¹⁰

Vprašanje razmejitvene črte postane problem, pravi problem šele takrat, kadar iz dejstva razvitosti izhajajo kakšne materialne obveznosti in iz dejstva nerazvitosti kakšne ugodnosti. To je razlog, da je vprašanje razmejitvene črte v Jugoslaviji odprto in sporno vprašanje. Od štirih odprtih vprašanj, ki smo jih omenili, je to osrednje sporno vprašanje. To je dobro ugotoviti, da vemo, kje je problem.

Hkrati pa je potrebno ugotoviti, da je Jugoslavija že toliko razvita, da absolutne nerazvitosti več ni. Obstaja le relativna nerazvitost, kar pomeni, da so nekatera področja glede na druga manj razvita. Kakor hitro govorimo o relativni nerazvitosti oziroma razvitosti, postane vprašanje razmejitve med razvitimi in manj razvitimi področji znotraj države zelo relativno in ga ni več mogoče objektivizirati z absolutnimi in zgolj ozko strokovnimi presojanji. To nam dokazuje dosedanja jugoslovanska praksa. V planskem razdobju 1970–75 je bila razmejitvena črta dve tretjini jugoslovanskega povprečnega družbenega produkta na prebivalca. V planskem razdobju 1976–80 in 1981–85 je razmejitvena črta tri

⁹ V mednarodnih razmerah so začeli uporabljati za merjenje absolutne nerazvitosti (razvitosti) tako imenovani indeks fizične kvalitete življenja (The Physical Quality of Life Index). Sestavljen je iz indeksov za kazalce kvalitete življenja, ki imajo nesporen pomen. Ti kazalci so pričakovana življenjska doba, smrtnost dojenčkov in pismenost odraslega prebivalstva.

¹⁰ Zaradi objektivnih težav pri primerjanju gospodarske razvitosti uporabljajo velike mednarodne institucije, kot sta OZN in Svetovna banka, enostavne metode merjenja razvitosti in razmejevanja med razvitimi in manj razvitimi državami. Uporabljajo pretežno družbeni produkt in si močno prizadevajo, da bi bili družbeni produkti posameznih držav medsebojno čim bolj primerljivi. Pri tem so že dosegli velike raziskovalne uspehe.

četrtnine jugoslovanskega poprečja. Nekateri srbski ekonomisti celo menijo, da bi morala biti razmejitvena črta jugoslovansko poprečje: republike in pokrajine, ki imajo družbeni produkt na prebivalca pod jugoslovanskim poprečjem, so manj razvite, druge so razvite. Za določitev manj razvitih območij v Sloveniji je bila razmejitvena črta določena na 50 odstotkov republiškega poprečja. Kot vidimo, je vprašanje res relativno.

Tega vprašanja ni mogoče strokovno tehnično objektivizirati. Perceptije o »pravični« razmejitvi so zelo različne. To ni samo problem ekonomije, temveč tudi problem socialne psihologije in predvsem politike in političnega sporazuma – konvencije. Zato je bilo zgrešeno pričakovanje, da bodo ekonomski inštituti našli objektivno razmejitev med razvitimi in manj razvitimi.¹¹ V Jugoslaviji taka razmejitev ne more biti absolutno določena; če naj bo objektivizirana, mora biti objektivizirana v družbeno-političnem procesu, ne pa v strokovnih ekspertizah, ker problem ni strokoven, temveč političen.

ANDREJ RANT

UDK 339.72.05:339.5+336.745:342.25

Problemi delitve v plačilnobilančnih in deviznobilančnih pozicijah

*(republik in avtonomnih pokrajin)*¹

Poudarjanje družbenopolitičnih izhodišč deviznega sistema dostikrat potiska v ozadje ekonomska dejstva, na katerih zakon o deviznem poslovanju gradi sistemsko uravnavanje tokov v gospodarskih odnosih s tujino. Ta ekonomska dejstva se kažejo v bilancah poslovanja s tujino. Zakon obravnava dve: plačilo in devizno bilanco, tretje, imovinske, pa ne, saj gre tu za stanje terjatev in obveznosti do tujine, to pa ne more biti predmet neposredne sistemske regulative. Ta se namreč omejuje na tokove, ki povzročajo neko stanje, na ta način pa posredno ureja tudi stanje imovinskih odnosov s tujino.

¹¹ Pred nedavnim so ekonomski inštituti v Jugoslaviji dobili nalogo, naj ugotovijo enotne objektivizirane kriterije za določanje razvitosti republik in pokrajin. To je nemogoča naloga. Inštituti so dali, kar so mogli. Poskusili so dati celo več, kot je bilo objektivno mogoče. Seveda pa niso mogli dati enotnih in objektiviziranih kriterijev razvitosti in objektivne razmejitve med razvitimi in manj razvitimi. Zato je bilo pozneje javno kritiziranje ekonomskih inštitutov odraz nepoznavanja problematike ali pa prelaganje odgovornosti za rešitev občutljivega političnega vprašanja.

¹ Prispevek je del predstavitve obširnejše raziskave »Problemi planiranja, izvrševanja in spremljanja plačilnobilančne in deviznobilančne pozicije republik in plačilni in devizni bilanci Jugoslavije« (Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, 1981).

Obstoj dveh bilanc v zakonskem urejanju gospodarskih tokov s tujino je pomemben iz dveh razlogov:

- glede na to, da domača valuta ni konvertibilna, povezuje fizične prenose dobrin čez mejo in nastajanje upniško-dolžniških odnosov s tujino z njihovo denarno poravnavo;

- le s povezovanjem obeh vrst bilančnih tokov je mogoče posledice sprejetih odločitev v poslovanju s tujino pripisati neposrednim nosilcem tega poslovanja.

Razumljivo je, da zakon pri tem domneva, da delujejo ekonomska merila poslovanja in da se spoštuje finančna disciplina, ki napačne odločitve tudi ekonomsko sankcionira. Devizna bilanca je torej »cash flow« vsakega nosilca v odnosu do tujine; zanj bi moral po načelih zakona skrbeti najprej vsak sam, nato pa tudi v povezavi z drugimi. Na ta način bi svoje razvojne in sprotne odločitve, ki vplivajo na blagovne tokove s tujino, prilagajal možnostim za ustvarjanje deviz z različnimi oblikami samoupravnega povezovanja. Tem možnostim je treba dodati tudi možnosti zadolževanja v tujini. Sistem zahteva seveda tudi ustrezen mehanizem za prenos deviz tja, kjer nastajajo potrebe po plačevanju v tujino; pri tem gre tudi za prenašanje tuje denarne akumulacije med posameznimi nosilci poslovanja oziroma tudi za globalni prenos in razdelitev tuje denarne akumulacije. Jugoslavija kot celota ima namreč praktično vse povojno obdobje primanjkljaj v plačilni bilanci in je neto uvoznik tujega kapitala.

Očitno je – na to kažejo tudi vedno večji primanjkljaji v plačilni bilanci – da se praktičnim rešitvam ni posrečilo, da bi dovolj operacionalizirale omenjena okvirna načela in dejstva, na katera se opira zakon o deviznem poslovanju. Posledice nas zato silijo k odkrivanju vzrokov za probleme, s katerimi se srečujemo pri operacionalizaciji zakona, in k slabostim v samem zakonu. Pri tem gre predvsem za naslednja vprašanja:

1. Kako zakon na področju gospodarskih odnosov s tujino organizacijsko usklajuje tekoče in razvojne potrebe gospodarstva z denarnimi (deviznimi) možnostmi;

2. Kakšna sta položaj in vloga bank v deviznem sistemu;

3. Kako delujejo ekonomski kriteriji in drugi mehanizmi.

I

Temeljna organizacijska oblika usklajevanja blagovnih, storitvenih in kreditnih poslov s tokovi priliva in odliva deviz v poslovanju s tujino so po zakonu pozicije republik in avtonomnih pokrajin v enotni plačilni in devizni bilanci Jugoslavije. Te pozicije se določijo z usklajevanjem načrtov OZD v republiških in pokrajinskih SISEOT ter v zvezni interesni skupnosti za gospodarske odnose s tujino. Nadzor nad izvajanjem pozicij opravlja sistem Narodnih bank, izvršni sveti in njihovi komiteji za gospo-

darske odnose s tujino pa določajo okvire in smeri ukrepov, ki so jih SISEOT dolžne sprejemati v primeru odnikov od pozicij. Problemi v zvezi s tem so naslednji.

Že sam način usklajevanja v okviru pozicij posameznih republik in avtonomnih pokrajin vsebuje nasprotje, ki ga zakon odpravlja z mehanizmom samoupravnega sporazumevanja in dogovarjanja. V pozicijah se namreč med usklajevanjem srečujeta dva interesa, ki v naših razmerah nista zadosti uravnotežena. Temeljno izhodišče zakona je, da so glavni nosilci usklajevanja TOZD. Njihovi interesi so podrejeni interesom reproduksijskih povezav. Ta proizvodna »linija« lahko povezuje posamezni TOZD z drugimi OZD znotraj republiških in pokrajinskih meja, zunaj teh meja ali pa celo s posameznimi reproduksijskimi središči zunaj države. Usklajevanje interesov TOZD pa poteka v posamezni ozemeljski enoti, ki je hkrati tudi nacionalno zaokrožena. Splet reproduksijskih interesov je zaradi dosedanjega razvoja posameznih republiških gospodarstev omejen bolj na območje posamezne republike kot na območje celotne Jugoslavije. Toliko bolj, ker je tako stanje obremenjeno tudi z dosedanjim zadolževanjem v tujini. Ker uvožene tuje akumulacije nismo učinkovito uporabljali za razvoj izvoznih gospodarskih zmogljivosti, je pri odplačevanju tujih posojil vsaka deviza v republiki ali avtonomni pokrajini dragocena. To pa seveda omejuje in preprečuje možnosti za medrepubliško prelivanje deviz in povezovanje OZD pri skupnem ustvarjanju deviz.

Naslednja in najpomembnejša problema, s katerima se srečujemo pri uporabi obeh bilanc ter pozicij republik in avtonomnih pokrajin v deviznem sistemu, pa sta delitev tuje denarne akumulacije in mehanizmi za prenos deviz na ustrezne točke v tokovih družbene reprodukcije. Zakon sicer razčlenjuje intervencijski instrumentarij ustvarjanja in porabe deviz (tečaj, politika spodbud, kreditiranje izvoza, omejevanje plačil v tujino, najemanje posojil v tujini, kontrola tokov itd.), ki bi s svojimi skupnimi učinki moral siliti nosilce poslovanja s tujino na vseh ravneh, da bi vzdrževal likvidnostno in razvojno ravnovesje s tujino.

Logično bi bilo, da bi bili, kar zadeva uresničevanje planskih razmerij, bilanci poslovanja s tujino (in pozicije republik ter avtonomnih pokrajin v njiju) ex post informacija o učinkovitosti tega instrumentarija in analitična podlaga za ukrepe in prelivanje deviz v bančnem sistemu s posredovanjem Narodne banke Jugoslavije.

Zakon pa, kakor da ne verjame v učinkovitost tega instrumentarija, navezuje ves mehanizem poslovanja s tujino neposredno na same pozicije in na bilanci v celoti. Pri tem jemlje projekcije bilanc za izhodišče intervencijskega mehanizma. To pa bistveno posega tudi v uporabo vsega prej navedenega instrumentarija. Težišče pri doseganju zunanjega ravnotežja ni več na instrumentariju ustvarjanja in porabe deviz v tujini, temveč na mehanizmih njihove delitve.

To delitveno poseganje v odnose zunanjega ravnotežja se kaže najprej v vnaprejšnji delitvi plačilnobilančnega primanjkljaja na zvezne enote v

okviru pozicij. Tak delitveni poseg seveda že vnaprej določa, kako bodo usmerjeni in intenzivni posamezni tokovi republik in avtonomnih pokrajin ter tudi organizacij združenega dela s tujino. Še posebej je pomembno, da taka delitev vnaprej predpostavlja tudi popolnoma določeno strukturo in obseg deviznih prilivov, za katere sploh ni gotovo, kako se bodo uresničili. Iz ex post analitične informacije o tokovih s tujino se tako pozicije republik in avtonomnih pokrajin spreminjajo v ex ante mehanizem delitve, ki deli to, kar naj bi šele bilo ustvarjeno. Taka delitev seveda boleha za vrsto slabosti:

- merila delitve niso podrejena doseženim rezultatom poslovanja s svetom (tako po obsegu kot po plačilni strukturi). Pridobljene pravice so zelo neobčutljive za tveganja v tem poslovanju;

- čeprav bi morale bilance poslovanja s tujino odražati usklajenost tokov s tujino po posameznih nosilcih, v praksi to ni doseženo. Globalni okviri so dani, toda v strukturi ni stabilizatorjev, ki bi vodili k skladnosti tokov;

- dogovarjanje o delitvi primanjkljaja ostaja izključno na ravni blagovnih tokov – izvoza in uvoza blaga. Storitve so le delno vključene, popolnoma pa je zanemarljiv vpliv kapitalskega dela plačilne in devizne bilance na tokove blagovnega poslovanja s tujino. Praviloma se kapitalski del obravnava kot avtomatski pendant vsake bilance. Resnica je daleč od tega;

- delitev primanjkljaja in zanemarjanje kapitalске bilance vnaprej določata tudi vlogo deviznih rezerv. Te imajo v danih razmerah vlogo zveznega sklada za kritje primanjkljajev posameznih republik in avtonomnih pokrajin. S tem pa je odgovornost posameznih nosilcev za poslovanje s tujino v praksi izločena. Ta odgovornost se v celoti prenaša na državo, konkretno na NBJ. Da je tako, potrjujejo tudi določila samoupravnih sporazumov v SISEOT, v katerih je praviloma zapisano, da je mogoče devize za odplačila posojil kupiti na deviznem trgu. Na deviznem trgu pa devize ponuja (neto) samo NBJ s prodajo iz deviznih rezerv. Novo zadolževanje NBJ v tujini in način porabe teh novih posojil samo potrjujejo dosedanje prakso;

- NBJ in sistem NB nista več posredna uravnavalca devizne likvidnosti bančnega sistema (z uporabo ekonomskega instrumentarija), temveč vedno bolj neposredna kontrolorja tokov v gospodarskih odnosih s tujino. Namesto da bi na splošno ustvarjala možnosti za likvidnost s tujino, se vedno bolj spuščata v financiranje posameznih poslov;

- z večjo neposredno nadzorno vlogo sistema NB se tudi vedno bolj trgajo funkcionalne vezi med notranjo in zunanjo sfero denarnih tokov v družbeni reprodukciji. Za to so pravzaprav objektivni vzroki. Notranje neravnovesje »obvladujemo« z inflacijo in z emisijo denarja (pri tem omejevalna denarnokreditna politika še nikakor ne pomeni, da te probleme ustrezno rešujemo), v odnosih s svetom pa tega instrumentarija nimamo v rokah. Svetovni trg nam neizprosno vsiljuje svoje pogoje. Deviz

ne moremo emitirati. Živimo lahko samo od tega, kar iztržimo za svoje blago in storitve, ali pa od tega, kar nam je svet voljan posoditi (in kar je potrebno tudi vračati). Dani obseg deviz moramo torej smotrno porabljati. Smotrne porabe deviz ne urejamo s tečajem, ker hkrati dopuščamo, da notranje cene takoj kompenzirajo učinke tečajne politike. Edina pot za usklajevanje porabe z razpoložljivim obsegom deviz ostaja potem administrativno razdeljevanje te redke »dobrine«. Formalno samoupravni način te administrativne delitve celo pomaga prikrivati prave vzroke za nesorazmerja med ustvarjanjem in porabo deviz.

Mehanizem delitve, ki je odvisen od projekcij pozicij, v celoti nadoમેશča instrumentarij uravnavanja gospodarskih tokov s tujino, čeprav ga zakon predpisuje. Ta instrumentarij ima popolnoma podrejeno vlogo. Zato tudi omejevanje plačil v tujino kratkoročno ni pomembno, ker se da z mehanizmom deviznih pravic stvari prav tako urejati. Seveda pa taki mehanizmi izrazito krepijo moč administracije, saj zahtevajo neprestano stopnjevanje birokratskih ukrepov.

Ta mehanizem prihaja danes do izraza kot »koncept«¹ plačilne bilance pri uravnovešanju tokov v pozicijah republik in avtonomnih pokrajin. Bistvenega napredka pa v tem pogledu tudi »koncept«² devizne bilance, ki ga zagovarja Slovenija, ne prinaša. Resda »koncept«³ devizne bilance postavlja v ospredje zmožnost plačevanja v tujino in je torej bližji stvarnosti. Toda tudi v tem konceptu prevladuje logika delitve primanjkljaja v skladu s pozicijami, zato mora tudi tukaj obstajati nekakšen osrednji devizni sklad. Financiranje primanjkljajev republik in avtonomnih pokrajin je torej tudi v tem konceptu odvisno od deviznih rezerv. Značilno je namreč, da tudi deviznobilančni koncept deli devize, ustvarjene z izvozom blaga in storitev, ne upošteva pa obveznosti iz kapitalskega dela bilance. Tudi v tem konceptu še naprej nastopajo devizne pravice. Očitno je torej, da pozicije, na katere se neposredno navezujejo delitveni mehanizmi, ne morejo spreminjati odnosov v družbeni reprodukciji, in torej ne uveljavljajo samoupravnih odnosov, temveč jih zanikajo. Če želimo v večji meri uveljavljati odgovorno samoupravno odločanje med nosilci poslovanja s tujino, moramo (med drugim) najprej ločiti delitvene mehanizme od teh pozicij, pozicijam pa dati vlogo analitske informacije o tokovih s tujino. Ta informacija mora biti signal za uporabo instrumentarija, ki ga že sam zakon podrobneje našteva. Seveda ta korak sam zase še zdaleč ne zadostuje. Za odpravo bistva problemov je potrebno funkcionalno povezati notranje in zunanje blagovno-denarne tokove in nato tudi ustrezno ukrepati. Kajti napak je misliti, da bomo lahko ravnovesje v tokovih družbene reprodukcije dosegli, ne da bi to koga prizadelo in ne da bi se morala kakšna proizvodnja tudi ustaviti in preusmeriti. Dolgoročno zagotavlja funkcionalno povezanost notranjih in zunanjih blagovno-denarnih tokov konvertibilnost domačega denarja. Če bo izpolnjen ta pogoj, pa tudi pozicije republik in avtonomnih pokrajin ne bodo več potrebne.

Z mehanizmi pozicij je bistveno povezano tudi vprašanje pretoka deviz med subjekti, vprašanje deviznega trga. Zakon je pravzaprav tudi tu dal dve rešitvi:

– prerazdelitev in usmeritev (alokacijo) deviz zagotavljajo mehanizmi delitve v okviru projekcij pozicij. Sistem deviznih pravic zagotavlja OZD, da bodo lahko realizirale svoja plačila v tujino. Pri tem niso pomembni rezultati njihovega poslovanja s tujino, temveč dejstvo, da jim je pravica dana. Na ta sistem se navezuje vloga NBJ in deviznih rezerv. To pomeni, da NBJ iz deviznih rezerv pokriva dogovorjene primanjkljaje posameznih zveznih enot. S financiranjem primanjkljajev zveznih enot pa NBJ pokriva tudi potrebe OZD v njihovem okviru. V to financiranje spadajo seveda tudi devizna odplačila tujih posojil. Prav tu nas v prihodnjih letih čakajo največja bremena. Značilno je, da so kapitalski tokovi v pozicijah zelo formalno obravnavani. Tokovi v kapitalskem delu bilance pa so danes po svojem obsegu in strukturi bistveni dejavnik naše likvidnosti do tujine. Če ne upoštevamo njihovih vsebinskih značilnosti, nas bo vedno znova presenečalo dejstvo, da nam zmanjkuje deviz, pa četudi bi se strogo držali primanjkljaja, planiranega v tekočih transakcijah.

Ta mehanizem seveda nujno predpostavlja ustrezno napajanje deviznih rezerv iz kvalitetnih virov. V nasprotnem primeru se namreč rezerve samo praznijo, in ko se izpraznijo, ni več intervencij NBJ. S tem smo se srečali v letu 1980. Kvalitetni viri napajanja deviznih rezerv tudi danes še niso zagotovljeni. Odvajanje gotovine in deviz zdomcev (51. člen) v devizne rezerve NBJ namreč ne daje pričakovanih rezultatov, drugih virov, razen kreditnih, pa trenutno ni. Toliko bolj se zato danes postavlja v ospredje vprašanje odstopanja deviz:

– prerazdelitev in usmeritev (alokacijo) deviz zagotavljajo tokovi delitve in ustvarjanja deviz v okviru 67. in 68. člena zakona. Na te tokove vplivajo rezultati poslovanja s tujino, oblikujejo pa se tudi pod vplivom cene deviz. Ker ta mehanizem prevzema tveganje skupnega poslovanja s tujino, je odvisen tudi od individualne odgovornosti OZD. Ta način usmerjanja deviz v zakonu nima posebej obdelanega sistema usklajevanja ponudbe in povpraševanja po devizah, ker dopolnjuje prvega, v katerem za likvidnost do tujine neposredno odgovarja NBJ.

Prav samoupravnim tokovom prilagojen sistem intervencije iz deviznih rezerv pa je bistven tudi za praktično delovanje tega kanala za pretakanje deviz. Ker takega sistema intervencij zakon ni natančno izdelal, se v življenju združujeta dve nezdružljivi stvari: individualna odgovornost in tveganje OZD na eni strani in možnost solidarizacije tega tveganja v poslovanju s tujino na drugi. Zato je delovanje tega kanala za pretakanje deviz deformirano in postaja podlaga rentništvu.

Nujen pogoj za delovanje prvega mehanizma so devizne pravice, nujen pogoj za delovanje drugega pa devizni račun posameznega nosilca poslovanja.

Zaradi dveh vzporednih mehanizmov prenašanja deviz med subjekti je v danih razmerah popolnoma jasno, da je prevladujočo vlogo prevzel mehanizem financiranja primanjkljajev iz zveznih deviznih rezerv. Ta mehanizem namreč zagotavlja samodejno solidarnostno pokrivanje vseh končnih posledic poslovanja s tujino, medtem ko mehanizem prelivanja deviz po 67. in 68. členu zakona te posledice prenaša na posamezne nosilce. Prav gotovo nihče ne bo prevzemal bremena posledic nase, če ga lahko porazdeli tudi na druge. Tudi strošek združevanja deviz je v trenutnih razmerah za posamezno OZD neprimerno večji, kakor če na podlagi dodeljene devizne pravice kupi devize neposredno na deviznem trgu. Pritisk deviznih pravic na devizni trg je bil v zadnjih letih tolikšen, da je izpraznil devizne rezerve do skrajne, kritične meje.

S tem pa je bilo konec tudi materialnih možnosti za delovanje vzporednega samoupravnega mehanizma pretokov deviz znotraj združenega dela. Kajti deviz preprosto ni bilo in vsak jih še danes hrani za lastne najnujnejše potrebe. V tem se skriva tudi problem gibljivosti deviznih rezerv.

Za učinkovitejše delovanje vzporednega samoupravnega mehanizma bi morali obstajati tudi nekateri materialni pogoji:

- določena raven deviznih rezerv, iz katerih je moč z začasno intervencijo zadovoljevati najnujnejše potrebe OZD;
- ustrezna cena (pri čemer ni nujno, da jo v celoti predstavlja tečaj) začasnih intervencij; za OZD bi morala biti tako velik strošek, da bi jih odvrčala od nakupa deviz iz deviznih rezerv. Možnost združevanja bi morala biti za OZD vsekakor cenejša.

Ta dva pogoja danes vsekakor nista izpolnjena.

Zaradi prevladovanja delitvenih mehanizmov se krepí tudi administrativna plat kontrole v sistemu NB. Sistemska vsebina kontrole se v Narodnih bankah vse bolj spreminja v neposredni administrativni nadzor nad posameznimi vrstami tokov v gospodarskih odnosih s tujino. Narodne banke postajajo v tem pogledu osrednja točka v sistemu. Prijava uvoza je namreč osnovni instrument intervencije, ki na grob način usklajuje stvarne tokove uvoza blaga z globalnim planom posamezne republike ali avtonomne pokrajine.

II

Ker prevladujejo delitveni mehanizmi, odvisno od pozicij republik in pokrajin v jugoslovanski plačilni in devizni bilanci, so v specifičnem položaju tudi banke. Ta položaj združuje dvojje:

- položaj banke kot finančne asociacije združenega dela, ki je v svoji naložbeni politiki dolžna spoštovati merila dinarske in devizne likvidnosti. Ta položaj se kaže v skrbi za rokavno in valutno usklajenost deviznih terjatev in obveznosti;

– položaj banke kot ustanove plačilnega prometa s tujino, v katerem se zrcalijo tudi vse posledice sistemskih rešitev in odločitev OZD. Ta položaj se kaže v regionalni organiziranosti bank in v deviznobilančnih tokovih, ki so posledica delitev v pozicijah republik in avtonomnih pokrajin in gospodarske moči bančnih komitentov, nadalje tečajev razlik, ki nastajajo kot posledica notranjih deviznih računov (OZD in občanov), problema pri zagotavljanju deviznih obresti za devizne račune občanov in problemov pri kroženju deviz med bankami ter med njimi in NBJ.

Pogled v bilanco deviznega poslovanja bank odkriva, da na devizno likvidnost neke banke veliko bolj vplivajo zunanji, objektivno dani dejavniki kakor pa njena lastna dejavnost. Banke so predvsem teritorialno, republiško organizirane in s svojim potencialom odražajo potencial gospodarstva, ki je njihov ustanovitelj. Če je to gospodarstvo izvozno usmerjeno, bodo tudi devizne težave bank blažje in narobe. Na teritorialno organiziranost bank se navezujejo mehanizmi v okviru plačilnobilančnih pozicij, ki v bančnem sistemu določajo devizne tokove po merilih opravljene delitve v okviru pozicij. Pri plačevanju uvoza blaga je npr., tako merilo delež republike in AP v družbenem proizvodu Jugoslavije.

Za pokrivanje primanjkljaja plačil v tujino imajo banke na voljo tri možne vire:

– medbančno devizno poslovanje:

a) prodajo in nakupe deviz med bankami,

b) prenose deviz na podlagi samoupravnega sporazumevanja med OZD;

– intervencijo NBJ na medbančnem sestanku deviznega trga (nakup in prodaja deviz iz deviznih rezerv,

– kratkoročno zadolževanje v tujini (srednje in dolgoročni krediti so v projekcijah pozicij).

Na devizno likvidnost posameznih bank je do nedavno vplivala tudi teritorialno nesimetrična porazdeljenost priliva tuje gotovine. Več tovrstnih deviz se zbira v bankah, ki so bližje mejam z Italijo, Avstrijo in Grčijo. Na mejah s temi tremi državami so namreč poglavitni prehodi, kjer tuji turisti vstopajo v našo državo in izstopajo iz nje. Vendar pa je to danes le še preteklost. Breme dolgov in mehanizem plačil, povezan z delitvijo v okviru pozicij, sta banke na posameznih območjih privedla v praktično devizno nelikvidnost. Posebno breme za banke so devizne garancije, ki v zadnjih letih strmo naraščajo. Mnoge med njimi je potrebno tudi dejansko plačati. Zaradi pomanjkanja deviz smo zato priča procesom, s katerimi se v popolnosti uveljavlja pretok deviz preko NBJ na podlagi delitve tokov v pozicijah. NBJ najema v tujini finančne kredite v celoti, v devizne rezerve NBJ se stekajo tuja gotovina in devize zdomcev (na podlagi 51. člena), razprave o obveznem odstopanju deviz pa še potekajo. Ustvarjajo se možnosti, da bo devizne tokove obvladoval en center, ki bo neposredno obvladoval globalno likvidnost do tujine, delitev pravic na podlagi te likvidnosti pa bo potekala v okvirih SISEOT v posameznih republikah in

avtonomnih pokrajinah. Banke bodo v takšnih razmerah le posrednik deviznih tokov za OZD, same pa praktično ne bodo odgovorne za lastno likvidnost.

Problemi bančnega poslovanja z devizami pa niso odvisne le od delitvenih mehanizmov v okvirih plačilnobilačnih pozicij. Problemi nastajajo tudi drugod v sistemskem poslovanju s tujino. Tu so najpomembnejši devizni računi, ki so dvoji:

- devizni računi OZD,
- devizni računi in devizne hranilne vloge občanov.

Gre za dve različni kvaliteti. Računi OZD so pogoj za samostojno razpolaganje z devizami, kadar OZD poslujejo s tujino, računi in hranilne vloge občanov v devizah pa dopolnilni vir za financiranje primanjkljaja v državni plačilni bilanci. Oboji pa pomenijo za banko devizno obveznost do domačih oseb. Te obveznosti se po devizni plati likvidnostno ujemajo s stanjem deviz na računih banke v tujini, v dinarski obliki pa pritiskajo na dohodek banke kot tečajne razlike. To povzroča bankam pri uravnovešanju njihove devizne pozicije velike težave. Hkrati pa so odprta tudi vprašanja funkcionalne uporabe sredstev na teh računih.

Devize na račun OZD bi morale biti likvidna devizna obratna sredstva, s katerimi bi OZD plačevali v tujino. Zdaj ko delujejo delitveni mehanizmi, odvisno od pozicij republik in avtonomnih pokrajin, pa so devizni računi OZD skoraj popolnoma odrezani od te funkcije. V njihovi vlogi nastopajo devizne pravice v evidencah sistema NB, katerih nastajanje in poraba z deviznimi računi OZD ni povezana. Obstoj teh računov pa zahteva odgovor tudi na vprašanje o njihovi trajnosti. Pri funkcionalni povezanosti zunanjih in notranjih denarnih tokov in relativnem globalnem ravnesju v reprodukcijskih tokovih njihov obstoj namreč ni več smiseln. Če danes obstajajo, potem je potrebno v prvi vrsti zagotoviti, da se bo v sistemu uveljavila njihova osnovna funkcija, razmišljati pa je treba tudi o njihovem nadaljnjem razvoju.

Devize, ki nam jih pošiljajo zdomci, so za nas finančno posojilo, s katerim financiramo naš plačilnobilanci primanjkljaj. Toda kot vsako posojilo je treba tudi to vrniti. Ker gre za depozite v bankah, se ta obveznost kopiči v bančnih bilancah, do stvarnega vračila pa prihaja ob neto odlivih s teh računov. Tudi ti računi se likvidnostno ujemajo s stanjem deviz na računih banke v tujini. Ob naraščanju njihovega obsega (na katerega stalno pripisujemo tudi devizne obresti) nas mora razmerje med obsegom depozitov in stanjem deviz na računih v tujini skrbeti tudi z globalnega vidika, ne le z vidika posamezne banke. S tem ko uporabljamo ta sredstva za pokrivanje končne porabe (primanjkljaja), ne ustvarjamo možnosti za njihovo obnavljanje. Zato bi morali razmišljati o uporabi teh deviz v prihodnosti. Vire deviznega kritja teh depozitov bi morali zagotavljati predvsem z naložbami v izvozno naravnane dejavnosti. V zvezi s tem dopušča zakon OZD tudi izdajanje deviznih vrednostnih papirjev.

Delitveni mehanizem, odvisen od pozicij republik in avtonomnih pokrajin, ne določa le deviznih tokov v bankah, temveč tudi uporabo drugega instrumentarija, ki vpliva na ustvarjanje in porabo deviz. Pozicije so namreč globalni okvir za pravice in obveznosti republik in AP v gospodarskih odnosih s tujino. V tem okviru se pozornost osredotoča na blagovne tokove, v katerih se s sistemom pravic uvoz blaga vnaprej razdeli, in sicer ob predpostavki, da bodo izvoz blaga, neblagovni tokovi in kapitalski tokovi potekali po načrtih. Tej delitvi je podrejena uporaba drugega instrumentarija, v katerem velja omeniti predvsem politiko tečaja dinarja in mehanizme omejevanja plačil v tujino. Podrejena zato, ker je s sistemom deviznih pravic mogoče porabo deviz vselej administrativno omejevati v okvirih njihove razpoložljivosti. Tečaj in mehanizem omejevanja plačil delujeta v takem sistemu kot dopolnilo. Zato predvsem uporaba tečaja prihaja v navzkrižje z njegovo osnovno funkcijo. V tej funkciji bi moral tečaj predvsem kot cena vplivati na ustvarjanje in porabo deviz in tako povezovati notranje (dinarske) in zunanje (devizne) denarne tokove. Ker pri porabi deviz prevzema njegovo funkcijo sistem deviznih pravic, nastajajo kratkoročno v politiki tečaja kot sredstva za ustvarjanje deviz različne opcije, ki jih je kratkoročno mogoče izpolnjevati s kombinacijo drugih instrumentov, predvsem izvoznih spodbud. Na te opcije pa vselej vplivajo interesi porabnikov deviz in zaradi strukture tokov v bilanci vedno bolj tudi odplačila posojil tujini. Kadar pa tečaj uporabljamo, zato da bi lajšali breme porabe deviz, s tem ohranjamo tudi gospodarsko strukturo, ki povzroča naše plačilnobilančne težave. Dolgoročno takšne opcije seveda niso mogoče, zato je potrebno uveljaviti tečaj kot instrument za ustvarjanje deviz. To delamo praviloma v skokih z devalvacijami. Navzkrižja v naši tečajni politiki se ne kažejo le v nihanjih med obdobji precenjenosti in podcenjenosti (ob devalvacijah) tečaja, temveč tudi v pojavljanju napačnih navzkrižnih tečajev. Z njimi uveljavljamo novo prakso intervencijske tečajne politike, ki sicer v mednarodnem denarnem sistemu ni dovoljena. Njene posledice namreč v daljšem obdobju niso pozitivne.

Mehanizem omejevanja plačil je drug pomemben instrument, ki omogoča vzdrževanje likvidnostnega ravnovesja do tujine. Ta mehanizem je v rokah SISEOT v posameznih republikah in avtonomnih pokrajinah. Zaradi delitve v pozicijah in sistema pravic pa se ta mehanizem ne more prilagajati zunanjim vplivom, ki spreminjajo v delitvi določene postavke. Pravice do uvoza blaga, ki jih delitev po pozicijah dá posameznim nosilcem poslovanja s tujino, so namreč »neodtujljive«. Zato pride do problemov, kakor hitro se druge postavke v bilanci ne uresničujejo. Lahko se povečajo plačila obresti zaradi dviga obresti v svetu, cene posameznega blaga (npr. nafte, opreme) se lahko spremenijo bolj, kot smo predvidevali, izpade lahko del načrtovanega neblagovnega priliva,

lahko, da ne dobimo dovolj tujih posojil, in še marsikaj. Sistem delitve v okviru pozicij na take spremembe planskih predpostavk v praksi ne reagira, čeprav bi morali v bistvu napraviti rebalans projekcije. To pa ima seveda še druge posledice. Globalni obseg pravic do uvoza blaga ostane neizpremenjen, čeprav pride do večjega odliva na drugih straneh. Tudi če v takem primeru izpolnimo vse izvozne načrte, imamo še vedno primanjkljaj v deviznih tokovih in nadomestimo ga lahko le iz deviznih rezerv in s kratkoročnim zadolževanjem. Ko zmanjka sredstev še tu, zmanjka tudi deviz.

Problemi pa ne nastajajo le zaradi zunanjih vplivov, ki spreminjajo planske postavke, temveč tudi zaradi deformacij v sistemu delitve deviznih pravic. Merila za njihovo izdajanje namreč praviloma omogočajo inflacijsko izdajanje pravic, to pa še dodatno pritiska na razpoložljive devize pri plačevanju v tujino.

Vse to kaže, da morajo pozicije postati analitska informacija o tem, katere ukrepe je treba sprejeti, da bi uravnovesili gospodarske tokove s tujino. Ne smejo biti absolutne pravice do uvoza blaga, ki niso odvisne od rezultatov celotnega poslovanja v posamezni republiki ali avtonomni pokrajini in v Jugoslaviji kot celoti. Šele tako bi pozicije dobile svojo pravo vlogo pri uravnovešanju gospodarskih odnosov s tujino, v ospredje pa bi namesto delitvenih stopili kvalitativni instrumenti za uravnavanje plačilno- in deviznobilančnih tokov.

Odpravljanje pozicij kot instrumenta za materialno bilansiranje in delitev v gospodarskih tokovih s tujino ter uveljavljanje njihove analitske vloge zahteva seveda ustrezne spremembe v sistemu deviznega poslovanja. Pri uveljavljanju takih sprememb pa je potrebno upoštevati trenutni položaj, v katerem smo. Dolgoročna naravnost sistema mora biti usmerjena v ustvarjanje možnosti za svobodnejše poslovanje s svetom. Zunanji izraz take naravnosti je, če se v gospodarskih tokovih s tujino doseže relativno ravnoesje, ki ga spremlja tudi ustrezno definirana konvertibilnost domačega denarja. Nakopičeni problemi današnjega trenutka pa zahtevajo takojšnje ukrepanje. Vendar pa potrebnih kratkoročnih ukrepov ne bi smeli oblikovati kot sistem. To bi nas objektivno vodilo v centralizacijo upravljanja (in to ne le na deviznem področju), ki je po vsebini tuja našemu družbenoekonomskemu sistemu. V danih razmerah bi zato morali proces sistemskih sprememb razmejiti od potreb kratkoročnega ukrepanja. Doseči pa bi morali, da bi bilo kratkoročno ukrepanje povezano s procesom sistemskih sprememb na točkah, ki so obema skupne. Osrednji in povezovalni dejavnik obeh je vprašanje pretoka in alokacije deviz v Jugoslaviji, torej devizni trg v širšem pomenu besede. Primerna institucionalna oblika povezovanja kratkoročnega ukrepanja z dolgoročnim procesom sistemskih sprememb bi bil druženi dogovor. Njegovo veljavo je moč časovno omejiti, kar bi poudarilo začasnost kratkoročnega ukrepanja, hkrati pa je vanj moč vnesti tudi elemente, ki razvijajo ustreznejše dolgoročne rešitve.

Pri kratkoročnem ukrepanju gre danes predvsem za dva temeljna problema, ki sta posledica naše dosedanje razvojne in tekoče gospodarske politike. V teh problemih se zrcalijo tudi v daljšem obdobju stopnjujoči se zunanji krizni vplivi, ki se nam jih ni posrečilo ublažiti z domačim ukrepanjem. Bistvo teh dveh temeljnih problemov je na kratko:

1. potreba, da se dani strukturi industrijske proizvodnje zagotovi minimum surovin in repromateriala ter opreme in tehnologije za njen razvoj;

2. potreba, da se solidarno pokrije dogovorjeni del dosedanjih dolgov do tujine. Zaradi dane strukture jugoslovanskega gospodarstva in teritorialne porazdeljenosti dolga do tujine znotraj Jugoslavije tega problema objektivno ne bo mogoče drugače razrešiti.

Reševanje teh dveh problemov objektivno že poteka mimo veljavnega deviznega sistema, ker ta zanju ne daje zadovoljivih rezultatov. Če naj se izognemo nevarnosti, da bi tak način kratkoročnega reševanja problemov postal trajen in s tem izsilil tudi sebi prilagojene sistemske rešitve, moramo kratkoročno sanacijo stanja urediti z družbenim dogovorom, ki bi konkretno vseboval:

a) solidarnostno poravnavanje dogovorjenega dela na podlagi sedanjega stanja dolga iz naslednjih virov:

- finančne zadolžitve NBJ v tujini po potrebnem zakonu iz leta 1980,
- solidarnostnega združevanja deviz iz vseh republik in avtonomnih pokrajin.

Pri poravnavanju tega dela dolga bi bilo potrebno upoštevati tudi potrebe za odplačevanje posojil NBJ. Devize za ta odplačila bi bile vključene v solidarnostne prispevke republik in avtonomnih pokrajin.

Tehnično bi poravnavanje tega dela dolga potekalo prek NBJ. Program finančnega zadolževanja NBJ pa bi moral biti določen v okviru sedanjega posebnega zakona.

b) zagotavljanje deviz za nujne nakupe ustreznih surovin, repromateriala in opreme na podlagi obveznega združevanja deviz za tiste konkretne projekte in industrijo, ki pomagajo k preoblikovanju celotne jugoslovanske gospodarske strukture. To je hkrati tudi vprašanje političnega dogovora. Stabilnih možnosti za gospodarjenje in plačevanje v tujino ne moremo zagotoviti vsem. Preostali bi se morali temu dejstvu prilagoditi tudi z intenzivnostjo in preusmerjanjem svoje proizvodnje.

Za nekatere druge skupne potrebe bi bilo potrebno razvijati že uveljavljene rešitve. Hkrati pa je bistveno, da obvezno usmerjanje deviz ne zajame vseh deviz, s katerimi posluje OZD. Del deviz bi jim moralo biti dovoljeno uporabiti po lastni (prosti) presoji.

Pomembno je, da instrumenti solidarnostnega in obveznega združevanja deviz niso trajno nastavljeni. Že v samem dogovor mora biti nakazan časovni proces njihove slabitve. Slabitev teh instrumentov za pretakanje in alokacijo deviz mora potekati ob sočasni krepitvi ekonomskih instrumentov, ki imajo to vlogo, torej tečaja dinarja in drugih. Bistven premik

je namreč potrebno napraviti tudi pri povezovanju učinkovitosti notranje in zunanje komponente gospodarjenja z družbenimi sredstvi. Cilj te funkcionalne povezave mora biti ustrezno definirana konvertibilnost domače valute. V skladu s tem je v razvoju potrebno opredeliti tudi funkcijo deviznih računov OZD, devize zdomcev pa usmeriti v naložbe za izvoz.

Ker se procesi pretokov in alokacije deviz opirajo predvsem na zvezne devizne rezerve, je zelo pomembno, da njihovo vlogo v sistemu ustrezno opredelimo. V obdobju veljavnosti družbenega dogovora bi morali obseg njihove uporabe povezati s konkretnimi nameni porabe deviz v tem dogovoru. Taka opredelitev pomeni usmeritev na segmentirani devizni trg, na katerem v začetku ni enotne cene deviz. Toda ta cena je enotna v okvirih porabe za posamezne namene. Proces uveljavljanja kvalitativnih dejavnikov gospodarjenja pa mora voditi tudi k splošnemu poenotenju deviz. V namenih uporabe deviz iz deviznih rezerv bi moral biti obvezno tudi prostor za interveniranje na trgu deviz, ki OZD ostajajo za uporabo po lastni presoji. Obseg deviz za to intervencijo bi moral biti v celoti ločen od ostalega dela zveznih deviznih rezerv. Z njimi bi se cena ponujenih prostih deviz OZD usklajala z drugim povpraševanjem. Intervencija iz tega dela deviznih rezerv bi bila začasna. Devize bi bilo torej potrebno vrniti.

V obdobju veljavnosti družbenega dogovora, s katerim bi nujne kratkoročne probleme razrešili na »nesistemiški« način, pa bi se morali lotiti bolj poglobljenega dopolnjevanja sistema poslovanja s tujino. S spremembami bi morali v polnejši meri uveljaviti vlogo cene kot ekonomskega merila za ravnanje OZD pri planiranju, usklajevanju, povezovanju in realizaciji proizvodnih in razvojnih odločitev. To pomeni, da bi morali v sistemu okrepiti vpliv tistega segmenta pretokov in alokacije deviz, ki nastaja zaradi odločitev OZD. Temu bi se moral prilagoditi tudi mehanizem intervencij iz deviznih rezerv, v katerem financiranje poslovanja s tujino in prerazdelitev deviz ne bi smela biti sistemsko neposredno podrejena delitvenim razmerjem v materialnem bilanciranju gospodarskih tokov s tujino.

BOGDAN KAVČIČ

Sedem delegatskih težav

Med številnimi priložnostmi za ovrednotenje delovanja delegatskega sistema v organizacijah združenega dela oziroma navzven so bile volitve novih delegacij prav gotovo ena najresnejših. Izkušnje delegatov, ki so odložili delegatske funkcije (in se večinoma pri tem tudi oddahnili), bodo lahko koristno služile tistim, ki so te dolžnosti na novo sprejeli. Delegatski sistem in delegatski odnosi postopoma postajajo resničnost. Pri tem se tako delegati kot drugi srečujejo z vrsto problemov, vprašanj, dvomov itd; katerih skupni imenovalec je, da zmanjšujejo učinkovitost delegatskega sistema in povzročajo razhajanje med normativnim (načrtovanim, zaželenim) in stvarnim delovanjem tega sistema. Med njimi so tudi naslednje težave.

1. Motiviranost za opravljanje delegatske dolžnosti

Ne tako redko slišimo trditev, da so delegati nezainteresirani. Posebno če je, na primer, skupščina neke SIS večkrat zaporedoma nesklepčna zaradi premajhne udeležbe delegatov. Logično ob tem je vprašanje: zakaj?

Delegatska funkcija je v mnogih okoljih postala tako pogosta, da zanjo ni več mogoče izbirati posebej »motiviranih« kandidatov. Več ali manj je opravljanje delegatskih dolžnosti sestavina življenja in delovnih oziroma družbenih obveznosti vsakega občana. Pogostost delegatskih funkcij med prebivalstvom oziroma med zaposlenimi v organizacijah združenega dela ni povsem enakomerna. V glavnem je mogoče reči, da je število potrebnih funkcij manj fleksibilno, kot je lahko število njihovih potencialnih nosilcev. V okoljih, kjer je koncentriranih več ljudi (delavcev), je potrebnih funkcij skoraj ravno toliko kot tam, kjer je možnih nosilcev bistveno manj. Tako ima, recimo, krajevna skupnost nekako 50 do 100 delegatov. V občini narase število delegatskih funkcij že na okrog tri tisoč. Podobno je v organizacijah združenega dela. V majhnih organizacijah (recimo do 150 zaposlenih) morajo praktično vsi zaposleni opravljati kako delegatsko funkcijo. Če pa je organizacija večja, je lahko delež tistih, ki nimajo nobene, razmeroma velik, pač odvisno od strukture

organizacije (koliko tozgov), prostorske lokacije in seveda skupnega števila zaposlenih. V eni večjih organizacij v Ljubljani (nad 2000 zaposlenih) približno 40% zaposlenih nima nobene delegatske funkcije, medtem ko v sosednji organizaciji (ca 50 zaposlenih) vsak opravlja kar po več funkcij.

Seveda se delegati razlikujejo po tem, kako zavzeto opravljajo svoje funkcije. To je odvisno od vrste objektivnih in subjektivnih dejavnikov. Te razlike bodo ostale. Glede na razširjenost delegatstva, saj je v daljšem obdobju (recimo, v desetih letih) le malo možnosti, da vsak odrasel občan ne bi imel vsaj ene delegatske funkcije, pa je nujno zagotoviti neki minimum »resnosti« in zavzetosti pri uresničevanju teh funkcij. Upravljanje temeljne ali delovne organizacije, upravljanje družbenih zadev itd. mora postati normalna sestavina dejavnosti vseh. Ta vidik je nerazdružno povezan z delom, je pravzaprav sestavina dela v širšem smislu.

Vendar je treba delegatom zajamčiti, da bo delegatsko delo učinkovito. Verjetno bi v to kategorijo lahko združili objektivne pogoje. Neučinkovitost nedvomno pasivizira. Nekatere subjektivne razlike glede aktivnosti pa bodo ostale, saj so pogojene z osebnim in družinskim življenjem, osebnimi življenjskimi cilji, pripadnostjo neformalnim skupinam itd. Tisti, ki se je, recimo zunaj delovnega časa usmeril (včasih tudi iz povsem upravičenih razlogov) v pridobitno dejavnost, bo težje opravljal delegatske funkcije enako zagnano kot oni, ki se ne ukvarja s takšnimi aktivnostmi. Podoben negativen vpliv ima lahko tudi druga dejavnost v prostem času (konjiški, šport, itd), še posebej v nekaterih okoljih. Znano je, n. pr., da je v Beogradu le malo delegatskih sestankov med pomembnejšimi nogometnimi tekmami itd. Problem motiviranosti je kompleksen, v naslednjih poglavjih bo več govora o posameznih vidikih, ki vplivajo tudi na motiviranost.

2. Znanja ni nikdar dovolj

Delegati se vedno znova srečujejo s tem, da je njihovo znanje pomanjkljivo. Problem je resen, kljub temu da se v povprečju znanje povečuje (zviševanje povprečne šolske izobrazbe, družbenopolitično izobraževanje v OZD, samoizobraževanje, izkušnje, itd). Delegati odločajo o vedno pomembnejših vprašanjih in so tudi dejansko vedno bolj odgovorni. Odgovornega odločanja pa brez znanja ni. Kot kažejo empirične sociološke in politološke raziskave se mnogi delavci tudi otrešajo delegatskih dolžnosti zato, ker menijo, da premalo znajo, da bi bili lahko uspešni. Čeprav je to včasih lahko le izgovor, je v tem tudi precej resnice.

Problem se začne že pri delegatskih gradivih. Teh je zelo pogosto, lahko bi rekli, prepogosto toliko in takšnih, da jih »povprečen« delegat težko razume. Navadno so že preobsežna, da bi človek zmozel dovolj motivacije in imel dovolj časa, da bi se pregrizel skozi. Delegati se

nadalje množično pritožujejo, da so pisana preveč strokovno. Temu se pridruži še – tudi prepogosto – dejstvo, da jih dobijo prepozno, da bi jih lahko ustrezno obravnavali (se z njimi sami seznanili, jih predstavili svoji bazi in dobili njena stališča).

Normativno so ta vprašanja urejena. Večinoma v pravilnikih o delovanju delegatskih organov piše, da morajo dobiti gradiva vsaj štirinajst dni pred sejo delegatskih organov zunaj OZD in en teden pred sejo znotraj OZD. Spoštovanje teh rokov je bolj izjema kot pravilo. Že znotraj OZD, še manj pa v delegatskem delovanju navzven. In to kljub temu, da imajo, recimo skupščine samoupravnih interesnih skupnosti ali družbenopolitičnih skupnosti močne strokovne skužbe. Gradiva so vse prepogosto pripravljena prepozno, kar praviloma pa preveč strokovno, da bi jih delegat – nestrokovnjak lahko razumel. Zdi se, da te službe enostavnih gradiv ne znajo in tudi nočejo pripravljati. Kot da bi s kompliciranimi gradivi utemljevale svojo potrebnost in potrebo po širjenju (Parkinsonov zakon).

Kako si delegati pri tem pomagajo? Zaradi takšne priprave sej delegatskih organov prihajajo na seje predvsem manj pripravljeni kot bi bilo potrebno in s pomankljivimi stališči baze ali celo brez njih. Sicer pa si pomagajo s strokovnimi službami v delovni ali temeljni organizaciji. Pogosto so opredelitive: »Imamo srečo, da imamo v strokovni službi strokovnjaka, ki se na to spozna in nam je pomagal razvozlati gradivo.«

Problem je splošnejši in globlji. Prav lahko ga je povezati z vprašanjem, ali lahko delegati odločajo o strokovnih vprašanjih ali pa je to rezervirano le za (super) strokovnjake. Če ga tako postavimo, je odgovor jasen: če hočemo uresničiti samoupravljanje, potem je nujno, da samoupravljalci odločajo tudi o vprašanjih, ki so upravljalško-strokovna. Problem tudi ni nerešljiv. Na eni strani ga bo reševalo vedno večje znanje delegatov, na drugi strani pa ga je mogoče razreševati s primernimi informacijami. Če lahko problem razloži delegatu na razumljiv način strokovnjak v njegovi temeljni organizaciji, zakaj ga ne bi mogel že pripravljalec gradiva?

Prav tako je jasno, da delegat na sejo delegatskega organa ne more priti s stališči tistih, ki so ga izvolili, če gradiva ne dobi pravočasno. Pa vendar pomembne informacije dobijo delegati še »na mizo« ali celo ustno na seji. Zdi se, da bo to mogoče toliko časa, dokler se delegati ne bodo »uprli«: odklonili obravnavanje in sklepanje o vprašanjih, pri katerih ne bo pri pripravi spoštovan dogovorjeni postopek.

Problem namreč nima samo strokovno-tehnične razsežnosti, ampak vsebuje tudi problem oblasti. Brez ustrezne informacijske podlage, razumljivih in pravočasnih informacij delegati ne morejo odločati v skladu s smernicami svoje baze. So pred izbiro: ali prikimati tistemu, kar predlaga strokovna služba, ali pa sprožiti konflikt z glasovanjem proti. Zaenkrat te druge možnosti ne uporabljajo pogosto, saj navadno za strokovno službo »stojijo« tudi »pomembnejši delegati«.

Deloma problem rešuje tudi fleksibilni mandat, ki omogoča, da se seje delegatskega organa udeleži delegat, ki se bolj spozna in bolj zanima za obravnavano problematiko. Vendar se zdi, da ima fleksibilni mandat tudi druge učinke. Širina problemov, ki jih obravnavajo delegati, je tolikšna, da ni mogoče imeti v delegaciji strokovnjakov za vsa področja. Poleg tega pa ima pomemben vpliv na delegatovo dejavnost tudi kopičenje izkušenj. Če se sej udeleži vsakič drug delegat, do tega učinka ne pride. To velja za mnoga področja, kjer se isti problem razvija v daljšem obdobju, ali kadar gre za preverjanje učinka ali izpolnjevanja prej sprejetih sklepov itd.

Problem strokovnega znanja delegatov je še pomembnejši pri uresničevanju njihove delegatske funkcije zunaj temeljnih in delovnih organizacij, posebej v samoupravnih interesnih skupnostih in družbenopolitičnih skupnostih. Tu je področje obravnavane problematike širše, pa tudi bolj zapleteno. Delegat se sreča s predstavniki strokovnih služb, ki jim pogosto ne more biti enakovreden partner. Ne pozna podatkov, ne pozna vseh poslovnikov, odlokov, zakonov itd. Saj ne, da večina zaposlenih v strokovnih službah ne bi bila za samoupravljanje, vendarle pa bi morali dejansko in formalno odločati delegati, ne pa strokovne službe, formalno pa delegati, ki zato tudi nosijo odgovornost.

Problem znanja bo nedvomno dalj časa pereč. Življenje v sodobnih družbah, pa tudi pri nas postaja vse bolj zapleteno. Vendar ni nerešljiv, če smo resnično trdno odločeni, da ga rešimo. Z izobraževanjem je mogoče delegate podučiti o formalnih poteh delovanja delegatskega sistema. Z dodatnim izobraževanjem je mogoče povečati njihovo sposobnost za razumevanje in razjasnjevanje problemov, s primernimi informacijami pa doseči, da bodo zapleteni problemi postali dostopnejši. Tudi možnosti konsultacij s strokovnjaki za posamezna področja ne gre zanemarjati.

3. Stvarno in formalno odločanje

Tako delavci v združenem delu kot tudi delegati se kar pogosto pritožujejo, da je odločanje, v katerem sodelujejo, le formalno. Vzroki so seveda različni, kot so različne situacije.

Pri delegatih se srečujemo predvsem z dvema oblikama formalizma. Ena, precej pogosta je pogojena z zakoni. Gre za to, da morajo delegatski organi po zahtevi zakona potrjevati nekaj, kar je sicer določeno že z zakonom. Posamezniki navajajo celo, da je takšnih odločitev, recimo, na delavskem svetu v temeljni organizaciji več kot polovica ali celo več kot dve tretjini. Nedvomno je vprašljivo, kakšen smisel ima takšno »odločanje«. Odločanje je po (sociološki) definiciji situacija, v kateri obstaja možnost izbire med različnimi možnostmi. Če možnosti ni več, potem o odločanju ne moremo govoriti. Takšna »odločitev«, kjer je možnost ena sama, in še to možnost že določa zakon, ima lahko le informacijski značaj. Lahko sproži razprave, lahko sproži analizo situacije ipd. To ni nepo-

membno. Vendar če gre le za informiranje, potem poznamo mnogo načinov, ki so bistveno cenejši, učinek pa enak ali podoben, če ne celo večji. Zdi se, da je v tem primeru vzrok v zakonodaji, ki bi jo bilo treba ustrezno prevrednotiti.

Zdi se, da smo nasploh preveč popustili »normativnemu optimizmu«, lahko bi celo rekli, »normativistični obsedenosti«. Njeno bistvo je v prepričanju, da je mogoče politično delovanje nadomestiti z zakonsko regulativo. Zato je zakonov in podobnih aktov ne le veliko, temveč preveč. Vedno več odnosov poskušamo do podrobnosti urediti z zakoni, odloki itd. Tako porabimo več energije za izmišljanje vedno novih normativnih aktov kot pa za izvajanje že obstoječih. Obenem se pokaže, da dinamika življenja ni naklonjena podrobnemu normativnemu urejanju posameznih odnosov. Zato je ogromno »lukenj«. Zaradi lukenj pa spet novi predpisi itd. To prevešanje samoupravne organizacije v birokratsko je, kot kaže, trajneje prisotna težnja – čeprav že vnaprej obsojena na neuspeh. Birokratski model organizacije, v kateri je vse vnaprej določeno z napisanimi pravili, je pokazal preveč pomanjkljivosti, da bi ga kazalo še naprej uporabljati. Problem samoupravne družbe očitno ni v sprejemanju dogovorov in normativnih aktov, ampak v njihovem izvajanju. Verjetno bi bilo učinkoviteje, če bi se odmirajoča moč države usmerila k izvajanju samoupravno dogovorjenih norm kot pa k njihovem sprejemanju, ki temelji na napačni predpostavki, da samoupravljalci komaj čakajo, da bodo izvajali kak nov zakon. Ta predpostavka velja le za tiste, ki jim novi normativni akt prinaša koristi.

Drug zgled formalizma so odločitve na podlagi pomankljive informacije. Bodisi da delegati sploh ne morejo dojeti vsebinskega bistva predlagane odločitve ali pa da nanjo ne morejo vplivati. Na primer: Delegati skupščine samoupravne interesne skupnosti morajo sprejeti odločitev o prispevni stopnji za naslednje leto. Predlog dobijo na mizo, v obrazložitvi pa je navedeno, da morajo predlog sprejeti v predloženi obliki, da ga ne morejo spreminjati; morajo pa ga sprejeti na tej seji, ker tako zahteva zakon. Komentar je pravzaprav odveč.

Delavci se pogosto pritožujejo, da je odločanje v samoupravnih oblikah odločanje le formalno, da je dejansko odločil že pred tem nekdo drug. Ta »nekdo drug« so najpogostejše »vplivni posamezniki« v temeljni ali delovni organizaciji ali strokovne službe. Zdi se, da je vzrok za takšno oceno dvojen: na eni strani gre za predloge odločitev, ki so pripravljeni le v eni varianti (ali pa so druge tako očitno slabše, da niso zdaleč enakovredne); na drugi strani pa za pomankljivo informacijsko podlago odločanja. Delavci enostavno premalo vedo, da bi lahko samostojno in resnično odločali. Temu se včasih pridružuje še sila zakona (odločitev mora biti sprejeta v roku ali pa je njena vsebina določena z zakonom in gre zgolj za informacijo).

Odpravljanje teh situacij prav gotovo ni preprosta zadeva. Problem zakonodaje smo že navedli. Vendar sta v organizacijah združenega dela

velik problem zlasti neustrezna informacijska podlaga in pa postopek odločanja. Znanje delavcev in njihova sprotne informiranost o razmerah v organizaciji sta premajhna. V oblikovanje ustreznega sistema informiranja v organizacijah združenega dela je vloženega precej truda. Vendar se zdi, da je učinek razmeroma majhen. Delavci sicer dobijo ogromno informacij, vendar so kljub temu premalo informirani. Informacije so prepozne, prestrokovne, prekomplicirane, preobsežne, premalo razumljive itd. Skratka, delavci nimajo tistih informacij, ki bi jih potrebovali za odločanje. Problem je predvsem praktične narave, teoretičnih rešitev je že dovolj na voljo.

Poseben vidik je proces odločanja. Zdi se, da postaja v našem sistemu neposredno sodelovanje pri odločanju v fazi glasovanja (dviganje rok) vse manj pomembno. Pač pa se povečuje pomembnost sodelovanja delavcev v fazah priprave predloga za odločanje, torej v možnosti sprožanja odločitve, opredeljevanja ciljev in v oblikovanju vsebine predloga. »Dviganje rok« je le še potrditev prejšnjega procesa in zagotovilo, da ni nihče v zadnjem trenutku po svoje spremenil oblikovanega predloga. V proces nastajanja odločitve pa so delavci le malo vključeni. Predloge, seveda, mora nekdo pripraviti. Odtod tudi občutek, da je pravzaprav nekdo že prej odločil. Seveda takrat, kadar ni dejansko nekdo že prej odločil. Koliko je teh primerov, je empirično težko ugotoviti.

Poseben primer formalizma pri odločanju je situacija, ki bi jo lahko označili kot »preveliko gostoto odločitev«. Tako morajo, recimo, v organizacijah združenega dela vsako leto sprejeti dodatke k samoupravnim sporazumom za samoupravne interesne skupnosti, ki jih je nekaj nad dvajset. V temeljno organizacijo pridejo navadno le nekaj dni pred rokom, ko morajo biti sprejeti. Tako ostane za sprejemanje le dva do tri dni časa; delavci dejansko sprejmejo vse te odločitve na enem samem zboru (ki včasih traja le kakšno uro ali malo več, odvisno od načina sklica). V tej obliki seveda ni mogoče pojasniti tudi temeljnih vprašanj vsakega aneksa, kaj šele zavestno odločiti. Ta problem je težje rešljiv, ker je povezan s celotnim delovanjem samoupravnih interesnih skupnosti. Podoben primer je zaključni račun, ki ga tudi še marsikje sprejemajo tako, da delavci dobijo le ustno obrazložitev na zboru.

Ob tem se odpira širši problem dela samoupravnega odločanja, povezan z odločitvami, ki jih delavci sprejemajo skupno na širšem območju. Recimo, sklepi o prispevnih stopnjah za zdravstvo, vzgojo in izobraževanje itd. Kaj lahko delavci storijo drugega, ko dobijo predlog o višini prispevne stopnje in o njem odločajo v svoji temeljni organizaciji, kot da ga potrdijo. Očitno bi bilo treba njihov vpliv zagotoviti pri določanju vsebine programov posameznih dejavnosti in cenah storitev, saj sama višina prispevne stopnje, ki je izračunana in usklajena na širši ravni, najbrž ne daje več prave možnosti odločanja. Rezultat je znan vnaprej, vsaj sodeč po dosedanjih tovrstnih odločanjih. Če v posamezni organizaciji predloga ne sprejmejo, jih k plačevanju prisili zakon ali pa direktor

dobi nalogo, da naj »spravi stvar skozi«. Problematika skupnega odločanja na širših območjih, zlasti kadar gre za neposredno odločanje z osebnim izjavljanjem, še ni do kraja dorečena. Sedanja oblika pa kaže resne pomanjkljivosti (formalizem).

4. *Cena samoupravnega odločanja*

Kaže, da so izračuni cene samoupravnega odločanja vse pogostejši oziroma da v organizacijah združenega dela že kar natančno vedo, koliko stane posamezna oblika odločanja. Glede cene seveda prednjačijo zbori delavcev, posebno če so med delovnim časom. Izračuni kažejo kar velike zneske že v temeljnih organizacijah, kjer so vsi delavci locirani pod isto streho. Cena pa je že kar astronomska, če bi, recimo, sklicali zbor delavcev temeljne organizacije, ki je razpršena po celi Sloveniji ali celo Jugoslaviji (recimo, posamezne prodajalne tozda »prodaja« v industrijski delovni organizaciji). Izračun cene je enostaven: število delavcev pomnožijo z izgubljenimi delovnimi urami (ki jih plačajo) in ceno ure, temu prištejejo še (morebitne) potne stroške. Rezultat navadno pokaže desetine ali celo stotine starih milijonov dinarjev za posamezen zbor; zborov pa je ponekod letno tudi dvajset ali več.

Z ekonomskega vidika je jasno, da plačani čas za upravljanje vpliva na dohodek temeljne organizacije. Marsikdaj imajo zbori kljub porabljenemu delovnemu času ugoden učinek na dohodek. To velja v primeru, ko v organizaciji nastanejo konflikti, zaradi katerih pride do zmanjševanja tempa dela, povečevanja zastojev, nezadovoljstva delavcev, celo protestnih ustavitv del itd. V tem primeru je cena plačanega zbora delavcev navadno manjša, kot pa je ali bi bil vpliv nerešenega konflikta na produktivnost.

Vendar so to izjemne situacije. Večina zborov ne razrešuje konfliktov takšne vrste oziroma stopnje. Gre za odločanje z osebnim izjavljanjem o (nekaterih) neodtujljivih pravicah delavcev ipd. Mnogi zbori so torej pogojeni, zahtevani z zakonom. Tem se ni mogoče izogniti in to – glede na vsebino – tudi ne bi bilo smiselno. To ne pomeni, da nekateri zbori niso nepotrebni in da se jim ne bi bilo mogoče izogniti.

Rešitve problema je mogoče povzeti v naslednjih smereh:

1. Dobra priprava zbora, ki omogoča, da je zbor razmeroma kratek in učinkovit. To omogoča zlasti prejšnja razprava.

2. Sklicevanje zbora, tako da le deloma posega v delovni čas, sicer pa v čas zunaj dela. Če je sestankovanje plačano, je, kot kaže, za proizvodne delavce v povprečju (ne pa povsod) še vedno bolj privlačno in lažje kot delo. Zato sestanek v prostem času traja mnogo manj časa.

3. Decentralizacija zbora, izvajanje zbora po delnih zborih, posebno prek samoupravnih delovnih skupin. Na ta način je mogoče doseči večjo in resnično aktivno udeležbo delavcev pri delu zbora. Nastaja pa problem

koordinacije odločitev na delnih zborih. Tako se tudi pokaže, če je bila priprava zbora dobra (pripravljene informacije, tehnična izvedba, vodenje itd).

Te smeri reševanja problema so nedvomno sprejemljive. V mnogih organizacijah so celo že uvedli celotno delegatsko sestankovanje in izvedbo zborov delavcev zunaj delovnega časa. Marsikje to ni mogoče zaradi prevoza delavcev, bojazni pred nesklepčnostjo itd. Ni podatkov, ali se kvaliteta odločanja na zborih in sestankih delegatskih organov zunaj delovnega časa kaj razlikuje od onih med delovnim časom.

So pa še nekatere rešitve in predlogi, ki so vsaj na prvi pogled bolj vprašljivi. Mednje bi lahko prišteli tudi zahtevo, da je treba ponovno pretehtati, ali je res vsa vsebina, ki jo zakonodaja opredeljuje kot vsebino, o kateri morajo delavci obvezno odločati, recimo, na referendumu takšna, da to zasluži. Referendumi so prav tako organizacijsko zahtevna in draga zadeva.

Je pa še nekaj drugih teženj, katerih posledice bi kazalo še vsestransko preveriti. Mednje bi lahko šteli zlasti:

1. Predloge, da je treba zmanjšati obseg vsebine, o kateri delavci odločajo z osebnim izjavljanjem. Večje pristojnosti naj bi dobili delegatski organi, v OZD predvsem delavski svet.

2. Ponekod so uvedli sistem, da delajo delavci eno soboto v letu več na račun sestankovanja med letom.

3. Zahteva, da se povečajo pristojnosti strokovnih služb in strokovnih delavcev – torej da se odločanje z osebnim izjavljanjem delavcev nadomesti z individualnim odločanjem.

4. Ponekod, kjer zbore sklicujejo med delovnim časom, so, zato da zbori ne bi trajali predolgo, uvedli nižje plačevanje delovnega časa, porabljenega za zборе, kot je cena časa, ko delavec dela po normi. S tem je nastala razlika med dobrimi delavci (ki precej presegajo normo) in slabimi delavci (ki norme ne dosegajo). Dobri delavci so s sestankovanjem »kaznovani«, slabi delavci pa so za čas sestanka pravzaprav bolje plačani, kot če delajo.

5. Delegat in njegova baza

Tudi dinamika delegatovih odnosov z bazo je mnogostranska. Najprej ni vedno jasno, kdo je dejansko baza in kako do nje priti. To je seveda (le?) operativen problem, ne načelen. Vendar bi lahko tudi v tej smeri naredili korak naprej. V organizacijah združenega dela, kjer so organizirali samoupravne delovne skupine, ki imajo svojega delegata v delavskem svetu (in dalje), problema baze pravzaprav ne poznajo več. Delegat natančno ve, čigava stališča naj zastopa, delavci pa tudi natančno vedo, kdo je njihov delegat.

Težji problem je pridobivanje stališč baze, smernic za delo delegata. Pripravljalno-organizacijske težave smo že omenili. Delegat dobi gradivo

prepozno, gradivo še sam težko razume, ni časa, pripravljenosti itd., da bi se posvetoval. Posebej če dobi gradivo na mizo na seji delegatskega organa, ni nobene možnosti, da bi odločal drugače kot »po svoji vesti«.

Pa tudi če teh problemov ni, je še vrsta drugih. Pogosto ugotavljajo, da je delegatska baza neaktivna, nezainteresirana. Izkušnje seveda potrjujejo, da za delavce v temeljni organizaciji niso vsa vprašanja, ki jih obravnavajo delegatski organi enako zanimiva. Nekatere vsebine so vedno zanimive in vedno povzročijo zavzeto razpravljanje. V to skupino nedvomno spadajo tiste zadeve, ki neposredno »udarijo delavca po žepu«. To so zlasti osebni dohodki, sklad skupne porabe, posebej stanovanjski krediti, rekreacija ipd. Druge zadeve pa so manj žgečkljive: obseg proizvodnje, investicije, tehnologija itd., čeprav tudi te tolčejo po žepu, vendar bolj posredno, delavci pa se nanje tudi manj spoznajo. Ob razpravi o novem pravilniku o delitvi osebnih dohodkov »temperatura« v kolektivu navadno naraste, kot da bi bil izbruhnil požar, posebej če gre za predlog o spreminjanju obstoječih razmerij. Čeprav so vsi za spremembe, se takšna razprava pogosto konča s pristankom pri starem: ker niso mogli vsi izboljšati svojega relativnega položaja, rajši ostanejo pri starem.

Za mnoge vsebine delegatskega odločanja pa je v bazi razmeroma malo zanimanja. Večji ali manjši del volilcev o nekaterih vprašanjih kratkomalo nima stališč. Niso se srečali s problemom, se zanj ne zanimajo, nima pomembnega mesta v njihovi zavesti itd. V takem primeru se zgodi, da stališča posameznikov (ki se iz enega ali drugega razloga opredeljujejo o problemu) postanejo stališča »baze« – ker drugih stališč ni. Večina nasploh nima odnosa do zadeve. Verjetno v tem primeru ni nič narobe, če imajo posamezniki odločilen vpliv na končno skupno stališče, če je le zagotovljeno, da lahko vsi vplivajo na reševanje problema – če želijo ali če nastopijo posledice, ki so nepričakovane ali neugodne za posameznika.

Naslednji problem je predsodek, da so stališča baze vedno in absolutno napredna. Na ta problem je opozarjal že Kardelj, ki je ugotavljal, da v bazi živita hkrati napredna in konservativna tendenca (Problemi naše socialistične graditve, IX, DZS, Ljubljana, 1974, str. 124). Zato se je treba organizirano lotiti oblikovanja stališč baze. Brez organizirane politične dejavnosti subjektivnih sil oblikovanja naprednih stališč v bazi pravzaprav ne moremo zagotoviti. Ta dejavnost pa ni vedno na višini. Iz različnih razlogov – med drugim zato, ker bi morale biti akcije zelo pogoste in so aktivisti tudi utrujeni. Od tod zahteva po večji stabilnosti sistema in sprejemanju odločitev s trajnejšo vrednostjo, po zmanjšanju kazuistike in prakticizma – vsaj kar zadeva odločanje, ki zahteva visoko angažiranost baze. Na drugi strani pa je tudi res, da so konkretnejše razprave zanimivejše za delavce. Rešitev je torej le v – pravi meri.

Druga smer delegatovega odnosa do baze je njegova odgovornost do baze, do tistih, ki so ga volili in katerih stališča naj posreduje v delegatsko sestavljenih organih. Tudi ta smer odnosa se le postopno uresničuje.

Delegati marsikdaj niti nimajo priložnosti, da bi poročali. Zdi se, da se za takšno priložnost vse preveč jemljejo le zbori delavcev, vse premalo pa druge sestavine informacijskega sistema v temeljni ali delovni organizaciji. Tudi za ta namen bi lahko več uporabljali biltene, glasila, oglasne deske in podobno. Posebno kadar ni potrebe po novem, dodatnem stališču baze ali kadar gre le za poročilo o problemu, ki je bil uspešno razrešen itd.

Vendar delegat ni vedno vesel srečanja z bazo. Ni zadovoljen takrat, kadar išče smernice, pa je baza »nezainteresirana«. Empirične sociološke raziskave vedno znova potrjujejo, da je med delavci v temeljnih organizacijah združenega dela precej več zanimanja za razmere v temeljni, delovni in sestavljeni organizaciji kot pa za zadeve, ki jih obravnavajo sisi in družbenopolitične skupnosti. Vzrok ni samo, verjetno celo ne predvsem v tem, da bi »zunanje« zadeve ne »udarjale delavcev po žepih«. Znano je, da sklepi, ki jih sprejemajo v samoupravnih interesnih skupnostih in družbenopolitičnih skupnostih odločajo tudi o porabi znatnega dela (približno tretjine) delovnega rezultata delavcev v temeljnih (proizvodnih) organizacijah. Gre za to, da je odločanje o teh zadevah mnogo bolj zapleteno, da so zadeve same zase bolj zapletene kot problematika znotraj OZD, in predvsem, da jih delavci mnogo manj poznajo in mnogo manj obvladajo. Gre tudi za to, da je odločanje o teh zadevah takšno, da imajo delavci občutek, da gre le za formalnost, da je vse že odločeno vnaprej (saj je izračunal zavod za plan, predlagal izvršni svet itd.). Ponovno velja opozoriti, da bo pri tovrstnem odločanju najbrž treba še marsikaj domisliti. Problem je, kako in v katerih fazah naj delavci v temeljnih organizacijah odločajo o teh vprašanih, da bo odločanje res učinkovito.

Prav tako delegat nima dobrega občutka, kadar bi moral delavcem poročati o sprejetih sklepih, pa sam pri sebi ni trden, ali ga niso prepeljali žejnega čez vodo v delegatskem organu, ali pa je celo prepričan, da so ga. Navadno gre za njegovo nemoč nasproti strokovni birokraciji v sisih ter strokovnim in izvršilnim organom v družbenopolitičnih skupnostih. Če se birokracija zavzame, ji je delegat težko kos. Posebno še, če gre za problem, ki ga ne obvlada, če nima jasnih stališč, če ni osebno zavzet in tudi agresiven, če popušča, čeprav ni prepričan itd. V takih primerih je lahko pogovor delegata z bazo dokaj neprijeten, posebej če gre za vprašanja, do katerih imajo v bazi jasna stališča. Lahko pride do obravnavanja odgovornosti itd.

Slab občutek vzbujajo delegatu tudi situacije, ko so bili sprejeti sklepi v nasprotju z njegovim stališčem in stališčem njegove baze. Ne posebno pogosti, pa vendarle zelo ilustrativni so primeri, ko se pri sprejemanju nekega sklepa oblikujeta dva nasprotna, približno enako močna tabora, ki nista pripravljena na usklajevanje stališč in pozitiven kompromis. Ko pride do glasovanja, je en predlog sprejet, drugi pa zavržen, pogosto le z enim ali nekaj glasovi večine. In ti glasovi ne tako redko pripadajo nosilcem, ki se na problem sploh ne spoznajo ali pa sploh nimajo odnosa do njega.

Pa tudi znotraj temeljne in delovne organizacije se znajde delegat v podobnih zagatah. Tudi nosilci so podobni: administracija, strokovne službe, delavci s posebnimi pooblastili in odgovornostmi, poslovodni organi. Posebej poslovodni organi so večkrat v nezavidljivem položaju, ko morajo po naročilu od zunaj kakšno zadevo »spraviti skozi« Kljub nasprotnemu prepričanju delavcev in delegatov. Delegat pa je vseeno v nezavidljivem položaju »med kladivom baze in nakovalom birokracije«.

6. *Interesi, interesi*

Usklajevanje interesov je prav gotovo eden najtrših orehov pri uresničevanju delegatskega sistema in delegatskih odnosov. Ljudje delujejo kot praktična bitja. Njihovi interesi kot dolgoročneje usmeritve njihove dejavnosti in prizadevanj so različni, tako različni, kot so različne njihove življenjske razmere in dejanski življenjski način.

Priznavanje pluralizma samoupravnih interesov še ne pomeni avtomatičnega priznavanja vseh interesov kot enakovrednih. Predvsem so iz te enakopravnosti izključeni nesamoupravni interesi. Zato se nesamoupravni interesi redko pojavljajo eksplicitno v taki obliki, vsaj na videz so samoupravni.

Tudi različne samoupravne interese je treba uskladiti. Praksa kaže, da je to zahtevna naloga. Predvsem izhajajo interesi iz različnih potreb svojih nosilcev in različnega zavedanja teh potreb. V povprečju najbrž velja, da je interese, ki so povezani s primarnimi, v osnovi biološkimi potrebami, težje usklajati, če so različni, kot interese, ki temeljijo na pretežno družbeno pogojenih potrebah. V praksi to pravilo še zdaleč ne velja stoodstotno. Pogosto gre za vztrajanje pri svojem zgolj iz prestiža, ki gotovo ni primarna življenjska potreba. Tako so se včasih delavci pripravljali »do kraja spreti« le za kakih pet ali deset starih tisočakov.

Vendar je verjetno ključni problem tudi osveščenost in usklajevanje kratkoročnih in dolgoročnih interesov ter ožjih skupinskih s skupnimi in splošnimi družbenimi interesi. Ta problematika je vse preveč zapletena, da bi jo bilo mogoče odpraviti s površno analizo in voluntarizmom. Potrebni sta skrbna analiza in dobro načrtovana politična akcija. Brez uspešnega prepričevanja in doseganja resničnega soglasja imajo izsiljene odločitve lahko le kratkoročno veljavo. Dolgoročneje pa se nasprotja kažejo znova in znova, lahko v vedno ostrejši obliki. Zato so zlasti sklepi, ko so sprejeti komaj s polovično večino dolgoročno navadno nevarni, saj dokazujejo, da ni prišlo do uskladitve interesov, temveč do prevlade enih nad drugimi. Večinski interes v posamezni družbeni skupini, delu tozda ali celi temeljni organizaciji itd. pa ni nujno tudi najbolj samoupravni, dolgoročni in skupni družbeni interes.

Praksa kaže, da se še vedno premalo zavedamo, kako nujno je usklajati interese. Mnogi pluralizem interesov še vedno razumejo pred-

vsem ali celo izključno kot pravico do uveljavljanja in zagovarjanja svojega interesa. Premalo pa upoštevajo enako pravico drugih samoupraviteljev in iz tega izhajajočo nujnost usklajevanja interesov. Sicer pride le do blokiranja interesov drugih, do situacije, v kateri nihče ne more uresničiti svojega interesa, temveč lahko le prepreči drugim, da bi to storili. Takšna situacija pa ima že značilnosti anarhije.

Delegati bi morali imeti pri usklajevanju interesov aktivno vlogo. Ne le v delegatskem organu, temveč tudi v delegatski bazi. Vprašanje pa je, ali so za to dovolj usposobljeni – če odštejemo problem vpliva njihovih lastnih interesov. Tehnike usklajevanja interesov se je mogoče naučiti, zato bi programi delegatskega izobraževanja morali vključiti tudi te tehnike.

Problem usklajevanja interesov je tudi v tem, da gre za dinamičen proces. Enkrat usklajeni interesi niso za zmeraj usklajeni. Prav lahko se zgodi, da druga skupina udeležencev ali ista skupina čez nekaj časa znova načne isti problem na enak ali podoben način. Zato je usklajevanje interesov trajna dejavnost, ki bo uspešna, le če bo temeljila na premišljeni politični akciji (pripravljanju).

7. Sankcije

Sankcije, pozitivne in negativne, so sestavina sistema odgovornosti. Z njimi vzpodbujamo udeležence, da ravnajo v skladu z dogovorjenimi pravili in družbenimi normami. Na splošno pri nas tako negativne kot pozitivne malo uporabljamo, posebej še v organizacijah združenega dela. Najboljše rezultate so, vsaj v eksperimentalnih okoliščinah, imele kombinacije pozitivnih in negativnih sankcij.

Problem sankcij nastaja tudi v delovanju delegatskega sistema in v uresničevanju delegatskih odnosov. Kazalo bi razlikovati dve smeri delovanja pozitivnih in negativnih sankcij: 1. koliko jih uporabljajo delegati proti dejavnikom, ki vplivajo na možnosti uresničevanja delegatskih odnosov, 2. sankcioniranje delegatov.

Za zdaj je v zvezi s sankcijami govor predvsem o drugi skupini. Torej o sankcijah nad delegati, in še to predvsem v negativnem smislu – kaznovanje za neopravljanje delegatskih dolžnosti. Pa tudi ta smer upravljanja sankcij je prerodka in nedosledna. Seveda je najprej treba uresničiti načelo, da se mora vsak posameznik strinjati s tem, da bo opravljal delegatsko funkcijo. S tem je eksplicitno prevzel obveznost, da jo bo opravljal. Kot že rečeno, opravljanje vsaj nekaterih delegatskih funkcij vse bolj postaja normalna sestavina dejavnosti vsakega delavca v združenem delu in vsakega občana. Na tej podlagi je potem mogoče tudi vztrajati, da mora delegat svojo funkcijo res opravljati. Če jo ne opravlja, bi ga morali z negativnimi sankcijami vzpodbuditi, da jo bo opravljal, s pozitivnimi sankcijami pa nagraditi, če funkcijo dobro opravlja.

Do resnične uporabe negativnih sankcij prihaja redko, in še to le na nižjih ravneh delegatskega sistema. Delavci v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih, kot kažejo statistični podatki, včasih kritizirajo in odpokličejo svoje delegate (jih zamenjajo). Da se kaj takega zgodi z delegatom družbenopolitičnega zbora na občinski ali republiški ravni, je nekaj res izjemnega (afera). Še redkeje, če sploh, se to zgodi na zvezni ravni. Med drugim je vzrok tudi v tem, da mehanizmi odpoklica, ki so predvideni, praktično ne delujejo. Zdi se, da predvsem zaradi neorganiziranosti telesa, ki lahko delegata odpokliče. Tako pridemo na širših družbenih ravneh do vprašanja porazdelitve oblasti (kdo lahko koga kliče na odgovornost). Na temeljnih ravneh je položaj drugačen. Tu je delegatstvo predvsem dolžnost, ki ni povezana z oblastjo in s tem povezanimi koristmi. Slišati je, da delegati po dveh letih delegatskega delovanja postanejo utrujeni in popustijo v delegatski vnemi. Kaj je za takšnega »utrujenega« delegata lahko negativna sankcija. Družbena kritika prav gotovo. Za to je premalo (organizirane) priložnosti. Če bi jih bilo več, bi tudi delegati svoji bazi lahko marsikdaj povedali o svojih težavah in omejitvah. Odpoklic pa marsikdaj prej deluje kot razbremenitev, ne pa kot sankcija. Vzrok je preprosto v prevelikih zunajdelegatskih ovirah za uresničevanje delegatskega razmerja.

Delegati imajo tudi možnost, da se sami odpovedo delegatski funkciji. Tudi ta možnost se premalo uporablja. V praksi se uporablja prej za izsiljevanje delegatov, da pristanejo na določena stališča in pooblastila, kot pa za izboljšanje funkcioniranja delegatskega sistema.

Pozitivnih sankcij, ko delegati dobro delujejo, je malo. Kaže, da je to ena od sestavin vseh demokratičnih družb. Dobro opravljenje zaupanih družbenih funkcij je pričakovano kot normalno, kot dolžnost vsakega člana družbe. Zato tudi ne zasluži posebne nagrade. Vendar so v naši družbi še močni ostanki starih družbenih norm. Zato podobno obravnavanje delegatov, ki dobro opravljajo svoje dolžnosti in onih, ki jih opravljajo precej manj dobro, bolj demotivira dobre, kot motivira slabe delegate.

Demotvirajoče vpliva tudi povezovanje (delegatskih) funkcij. Vsaj na tiste delegate, ki se trudijo pošteno opravljati svojo dolžnost. Gre za pojav, ko sprejem ene delegatske funkcije potegne za seboj še niz drugih. Predsednik izvršilnega odbora PIS, na primer, je obenem še član predsedstva, ki mora biti obvezno navzoč na skupščini, član te in one koordinacije itd. Tako dobimo povezave, ki nazadnje rezultirajo v preveliko število funkcij. Posamezniki imajo po deset in več takšnih obveznosti. To pa na drugi strani pomeni kopičenje večine funkcij pri majhnem delu delavcev in občanov kljub velikemu skupnemu številu funkcij. Ugotovitev o široki udeležbi občanov v delegatskem sistemu kot nosilcev delegatskih funkcij je zato potrebno do neke mere (do kakšne, ni celovitih podatkov) korigirati. Krog nosilcev delegatskih funkcij se vsaj ponekod precej zoži. Tako smo, recimo, v neki veliki delovni organizaciji z nad 2000 zaposlenimi ugotovili (na podlagi izjav delavcev – torej je morda kdo kakšno

funkcijo »zatajil«), da jih več kot 40% nima nobene funkcije. Upoštewane so bile vse vrste takšnih dolžnosti v delovni organizaciji ali iz delovne organizacije. Od tega jih je bilo nekaj več kot polovica, ki so že imeli funkcije, medtem ko preostali (nekaj manj kot 20% zaposlenih) izjavljajo, da jih funkcije sploh ne zanimajo. V tej smeri so torej še znatne rezerve. Kaže, da je za zdaj prišlo le do znatnih sprememb pri neprofesionalnih delegatskih funkcijah, medtem ko profesionalna struktura v večji meri ohranja in odseva »staro logiko«.

Malo je znanega tudi o tem, koliko delegati uporabljajo svojo moč, da bi dejavnike, ki so povezani z delegatskim odločanjem, pripravili do učinkovitejšega delovanja. Očitno pa je, da delegati v to smer svojega možnega delovanja ne gredo. Zakaj, recimo, sprejemajo sklepe, za katere so dobili gradivo šele »na mizo«? Zakaj pristanejo na sejo delegatskega organa, ki je bila sklicana prepozno, tako da večina ni mogla dobiti stališč svoje baze? Zakaj sprejemajo gradiva, ki jih ne razumejo? Zakaj glasujejo »za« tudi v primerih, ko vedo, da gre za manipulacijo? Zakaj enkrat sprejmejo zakon, drugič dopolnitve, tretjič pojasnila, četrtič uskladitev itd. – vse o istem vprašanju?

Takšnih vprašanj bi lahko nanizali celo vrsto. Vzroke takih pojavov smo deloma že pojasnili: pomanjkljivo znanje, necelovito poznavanje problema, premajhna zavzetost, nezainteresirana baza, tehnične ovire itd. Toda zanimivejše bi bilo stvar pogledati s stališča pravega posedovanja družbene moči. Ali so delegati res nemočni pred poslovodnimi organi, strokovnimi službami, izvršilnimi organi skupščin, tehnopolitobirokracijo? Ali gre predvsem za premajhno usposobljenost, premajhno zavzetost, »korajžo« in elementarno poštenost? Zadnje čase se, recimo med nekaterimi skupinami širi bojazen pred »črnimi pikami«. Te naj bi dobili posebno strokovnjaki, če o gradivih, ki jih predložijo upravni organi in z njimi soglašajo »pomembni« ali »najpomembnejši« delegati, odkrito povedo svoje strokovne mnenje, in to mnenje ne potrjuje predloženega. Posledice tega naj bi bile, da nisi več vabljen, da nimaš dostopa itd. Je s tem mogoče pojasniti, da delegati kar glasujejo tudi za stvari, ki jih ne poznajo ali se z njimi »osebno« ne strinjajo

Te vrste pojavi so zelo težko dostopni resnejši znanstveni in strokovni analizi. Zato je težko preveriti njihovo resničnost in obseg ter razlikovati med govoricami in dejstvi. Vendar imajo praviloma tudi govorice svojo objektivno podlago. Res je tudi, da »slab glas seže v deveto vas«, da se torej posamezni primeri hitro širijo in da govorice nikdar ne vsebujejo samo resnice. Zagotovo pa je mogoče reči, da bi bil takšen zasebniški fevdalizem posameznikov resna nevarnost za delegatske odnose in delegatski sistem. Zato bi se posebej politične organizacije morale ukvarjati s tem vprašanjem, četudi obstajajo le posamezni primeri in težnje.

Namen tega sestavka ni bil napraviti celovit spisek problemov, s katerimi se danes srečujemo pri uresničevanju delegatskih odnosov. Pro-

blemov je še mnogo več, so raznoliki in med seboj povezani. Vsi pa zahtevajo delovanje: strokovno premišljeno in politično zavzeto. Vsak problem je treba skrbno analizirati in razrešiti. Kaže, da je v tem glavna naloga naše družbe v prihodnjih letih in da ni pričakovati nekih novih, velikih sprememb. Toda tudi reševanje drobnih problemov (ki skupno sestavljajo velike) je revolucija.

MARJAN SVETLIČIČ

Pogled na dolgoročni razvoj ekonomskih odnosov Slovenije s tujino

Nobenega dvoma ni, da se svet danes nahaja v globoki strukturni krizi. To velja tako za zahodne kapitalistične države, kakor tudi za vzhodno-evropske socialistične države. Države v razvoju pesti strukturna zaostalost, zadolženost je dosegla takšna razmerja, da ne grozi le njihovem razvoju, temveč tudi razvoju upnikov. Soočeni smo z ostanki sistema mednarodnih ekonomskih odnosov, ki je bil vzpostavljen v Bretton Woodsu.

Nova mednarodna ekonomska ureditev se le s težavo prebija celo kot ideja, čeprav se večina sveta zaveda, da so spremembe potrebne. Gre pa za to, kakšne naj bodo te spremembe. Pri tem seveda trčimo na globoke življenjske interese različnih skupin držav in zato ni čudno, da je težko biti takšen optimist, da bi lahko pričakovali bistvene, revolucionarne spremembe v zelo kratkem času.

V svojem prispevku želimo opozoriti le na nekaj vidikov usmerjanja dolgoročnega razvoja ekonomskih odnosov s tujino, ki postajajo eden od odločilnih elementov našega razvoja nasploh.¹

Eno od najpomembnejših izhodišč je, da so ekonomski odnosi s tujino neločljiv del razvoja našega samoupravnega socialističnega družbenoekonomskega sistema. Kot sestavni in neločljivi del celotne družbene reprodukcije bi moral sistem ekonomskih odnosov s tujino omogočiti in utrjevati takšen razvoj in preobrazbo družbenoekonomskih odnosov, ki bi utrjevali družbeno lastnino proizvodjalnih sredstev, uporabo dela in znanja v skladu z materialnimi možnostmi in v smislu njihovega pospeševanja, ter omogočala in pospeševala osvobajanje dela oziroma pravico do upravljanja in razpolaganja z rezultati dela kot temeljno pravico delovnega

¹ Oblikovanje dolgoročnega koncepta ekonomskih odnosov s tujino do leta 2000 je v današnjih razmerah izredno težavna naloga. Često se sploh postavlja vprašanje, ali se je v tako nestabilnih razmerah v svetu smiselno lotevati tako dolgoročnega načrtovanja razvoja. Mnoge države in mednarodne organizacije so danes prenehale načrtovati na tako dolgi rok, pač pa so se odločile za bolj srednjeročne načrte gospodarskega razvoja. Kljub vsem slabostim, ki se jim pri tako dolgoročnem projiciranju v sedanjem trenutku ni mogoče izogniti, pa smatramo, da se tega lahko lotimo pod pogojem, da gre bolj za globalno, kakovostno načrtovanje, ne pa za tradicionalno sektorsko oziroma količinsko načrtovanje.

človeka. Ta izhodišča so dejansko tudi temeljne družbenoekonomske vrednote, na podlagi katerih se oblikuje tudi specifične vrednote za področje ekonomskih odnosov s tujino. Specifične vrednote za področje ekonomskih odnosov s tujino so potrebne, da bi lahko z njihovo pomočjo ocenjevali uresničevanje oziroma koristnost zunanjeekonomskih odnosov.

Neločljiva povezanost samoupravljanja, neuvrščenosti in končno tudi borbe za novo mednarodno ekonomsko ureditev je izhodišče tudi za načrtovanje dolgoročnega razvoja naših ekonomskih odnosov s tujino. Zato ne more biti presenetljivo, da se bomo tudi v tem prispevku na kratko pomudili tudi pri zunanjih pogojih, ki opredeljujejo naše ekonomske odnose s tujino, nakazali nekatere elemente proizvodne naravnosti oziroma cilje dolgoročnega razvoja ekonomskih odnosov s tujino, kakor tudi elemente za njihovo uresničevanje. Samo organska in intenzivna ter učinkovita povezanost in usklajenost med notranjimi gospodarskimi reprodukcijskimi gibanji ter ekonomskimi odnosi s tujino lahko namreč omogočijo celovit razvoj družbe in njenih vrednot in načel.

Najsplošnejši cilj dolgoročnega usmerjanja dolgoročnih odnosov Slovenije s tujino je izpolnjevati nujne pogoje in ustvarjat mehanizme, ki bi omogočali uresničevanje našega neodvisnega položaja v svetu, krepitev samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in neuvrščene politike kot sinteze notranjih in zunanjih družbenoekonomskih razmer in tendenc. S tem je mišljeno oblikovanje takšnega sistema ekonomskih odnosov s tujino, ki minimizirajo nezaželene, maksimirajo pa zaželene vplive gibanj v svetu in krepijo uresničevanje temeljnih prednosti našega sistema. Pri nekaterih drugih posameznih ciljih se bomo pomudili kasneje. Opozarjamo pa, da je včasih izredno težko razločevati med cilji in sredstvi, kadar gre za dolgoročnejše opredeljevanje ciljev. Kratkoročni ali celo srednjeročni cilji se često lahko dejansko pojavljajo kot sredstva za doseganje res dolgoročnih razvojnih ciljev, ali pa celo kot kriteriji za uresničevanje ekonomskih odnosov s tujino.

V skladu z našim samoupravnim sistemom sta lahko pglavitni načeli naših ekonomskih odnosov s tujino nedominacija in nediskriminacija. Le tako je namreč mogoče uresničevati avtonomni in avtohtoni razvoj Slovenije oziroma Jugoslavije, saj napredek vsega človeštva lahko temelji le na ustvarjalni afirmaciji narodov, ki temelji na sporazumevanju in enakopravnem sodelovanju vseh, ne pa na moči in hegemoniji močnejšega.

Drugo pomembno izhodišče oziroma značilnost naših dolgoročnih ekonomskih odnosov s tujino naj bi bil koncept individualne in kolektivne naslonitve na lastne sile kot razmeram prilagojen strateški koncept. To ne pomeni zapiranja pred vplivi zunanjega sveta, ampak selektivno vključevanje v mednarodno delitev dela, s posebnim poudarkom na krepitvi ekonomskih in političnih odnosov z državami v razvoju. Temeljna sestavina naslonitve na lastne sile naj bi bila maksimalna izraba lastnih materialnih, intelektualnih ter kulturnih vrednot in kriterijev, ki pa jih oplaja-

nje z menjavo dela s tujino ne bi smelo potiskati v sekundarni položaj. Smatramo namreč, da lahko le ustrezna kombinacija notranjih in zunanjih dejavnikov dá optimalne rezultate.

Vključevanje v mednarodno delitev dela ne bi smelo pospeševati razvoja proizvodnih sil za vsako ceno, pač pa takšen razvoj oziroma njegovo dinamiko, ki ustreza razvoju in utrjevanju našega družbenoekonomskega sistema. Ne gre torej za uresničevanje hitrega gospodarskega razvoja, ki praviloma spremlja faze ekstenzivne industrializacije, pač pa uresničevanje kakovostnih ciljev razvoja ob takšni dinamiki, ki lahko to omogoči. Ekonomske kriterije je potrebno istočasno oplajati s kriteriji zadovoljevanja celovitih družbenih potreb oziroma uresničevanja celovite kakovosti življenja, ki naj nadomesti filozofijo rasti življenjskega standarda. Vendar to ne pomeni zanemarjanja ekonomskih kriterijev, pač pa njihovo celovito uveljavljanje v skladu z zakonitostmi, ki jih narekuje blagovna proizvodnja ob istočasnem uveljavljanju družbenih kriterijev razvoja. Z drugimi besedami, gre za uveljavljanje razvojnih kriterijev in za preseganje kriterijev gospodarske rasti. Postopoma se bo ločnica med ekonomskimi in neekonomskimi kriteriji vse bolj rahljala.

Opredeljevanje teh splošnih načel je bilo potrebno, da bi na temelju njih lahko ocenjevali svoje mesto v mednarodnih ekonomskih odnosih oziroma njihov vpliv na naš razvoj. Pri tem izhajajo iz tega, da je potrebno v našem dolgoročnem razvoju ekonomskih odnosov s tujino v vse večji meri upoštevati mednarodno dimenzijo. Rastoča soodvisnost sveta, čeprav se danes še bolj kaže kot nesimetrična soodvisnost ali odvisnost enega dela sveta od drugega, namreč veča pomen mednarodnega okolja pri načrtovanju lastnih poti dolgoročnega razvoja. Relativna majhnost Slovenije in Jugoslavije še dodatno poudarja pomen tega zunanjega okolja.

Temeljna značilnost medsebojne povezave med našim notranjim ekonomskim razvojem in zunanjim svetom prek ekonomskih odnosov s tujino bi morala biti naprejšnje prilagajanje na pričakovane strukturne spremembe v mednarodnih ekonomskih odnosih, ne pa izraba trenutnih možnosti v mednarodni delitvi dela. V tem smislu se mora Slovenija v prihodnje vključevati v mednarodne ekonomske pretoke bolj v smislu projiciranja tendenc in z ustvarjalnim in dinamičnim načrtovanjem strukture in oblik sodelovanja s tujino, vključno z načrtovanjem ustrezne dolgoročne proizvodne usmeritve.

Pričakovana intenzivnost ter neenakomernost ritma in vsebine razvoja v svetu potiska v ospredje pomen oblikovanja in uveljavljanja strategije razvoja v skladu z danimi in pričakovanimi spremembami v svetu ter pomen sposobnosti celotnih družbenih subjektov za nujna sprotna in dolgoročnejša prilagajanja tako v ofenzivnem, kakor tudi v obrambnem smislu. Očitno je namreč, da bosta Slovenija in Jugoslavija v prihodnjih dvajsetih letih obkroženi s svetom, polnim celo rastočih konfliktov, regionalizacije, tripolarnosti in oligopolizacije, s čimer skušajo razvite dežele

ohranjati in reproducirati svoje privilegije, pridobljene v mednarodnih ekonomskih odnosih. Takšne razmere narekujejo opredeljevanje za elastično in prilagodljivo strategijo ekonomskih odnosov s tujino, v kateri se relativni pomen posameznih faznih ciljev glede na razvoj v svetu spreminja v časovnem zaporedju. To bi omogočalo manjšo stopnjo občutljivosti na spreminjajoče se mednarodne razmere oziroma vzpostavljajo vnaprej načrtovano filtrirano prilagodljivost glede na svetovna gibanja. Majhnost Slovenije in Jugoslavije namreč onemogočata opredeljevanje za strategijo, s pomočjo katere se lahko odločujoče vpliva na gibanja v mednarodnih ekonomskih odnosih.

Eno od temeljnih izhodišč pri opredeljevanju za takšen fleksibilni razvoj ekonomskih odnosov s tujino je sedanja kriza v svetu, ki ni le ekonomska, ki ne zaobsega le kapitalistične države, pač pa tudi etatiistične modele razvoja. Ne gre namreč za prehodno, pač pa za globoko družbenoekonomsko strukturno krizo. V določenem smislu bi lahko to krizo opredelili celo kot krizo civilizacijskih modelov, krizo vrednot, kar vse vpliva na to, da tudi poti izhoda iz te krize ne morejo biti le ekonomske. Preseganje sedanjega položaja je namreč mogoče samo s pomočjo strukturnih, družbenoekonomskih sprememb v svetovnem merilu.

Kakorkoli bi nas lahko to zaostrovanje razmer v svetu navdalo s pesimizmom, pa zgodovinsko gledano vendar velja, da se možnosti za strukturne (torej v bistvu revolucionarne) spremembe objektivno vendarle krepijo s stopnjo zaostrovanja krize. Stopnja pripravljenosti na spremembe namreč vedno objektivno raste vzporedno z nezmožnostjo najti rešitve za nastale probleme, za uresničevanje lastnih interesov in ciljev s pomočjo obstoječih instrumentov oziroma sistema. Ko začne sistem ogrožati tudi interese tistih, ki v njem prevladujejo, se objektivno krepijo materialne možnosti za spremembe.

Kljub temu, da se danes že stari odnosi trmasto upirajo zametkom novih odnosov, pa smo vseeno priče težnjam po določenem prestrukturiranju moči v svetu. Delež razvitih držav v svetovnem proizvodu se relativno zmanjšuje² (razen Japonske), povečuje pa se udeležba držav v razvoju in članic SEV. Glede na to, da bodo v prihodnje v svetu nujne tudi spremembe navzdol (negativne stopnje rasti), bo še naprej prihajalo do soočanja, konfliktov in razzslojevanja razvojnih strategij znotraj in med skupinami dežel, kriznih udarov, protekcionizma, pa vse do lokalnih vojn.

Ena od osnovnih objektivnih determinant diferenciacije med razvojem različnih skupin držav v naslednjih dveh desetletjih bodo različne stopnje odvisnosti od uvoza nafte in surovin, hrane ter izvoznih možnosti za industrijske proizvode, od stopnje moči in dominacij (predvsem tehnološke in tržne dominacije), razpoložljivosti finančnih sredstev ter podobno. Predvideva se, da se bo nestabilnost nadaljevala obenem s krepit-

² Interfutures napoveduje, da bi se delež članic OECD lahko zmanjšal od 62% leta 1975 na 50% leta 2000 (ZDA od 28 na 18–21%, EGS od 18,5 na 14% ...), delež članic SEV naj bi se dvignil od 15,9% na 18%, dežele v razvoju pa od 21,6% na 32%.

tvijo inflacijskih tendenc, z nizkimi stopnjami rasti, nižjimi, kot so bile v zadnjih desetih letih, ter z močnimi valutnimi nihanji. Mednarodne ekonomske in politične odnose bodo v veliki meri opredeljevali možnosti, razmere in nihanja v zvezi z energijo (nafto), hrano in prebivalstvom. Dolgoročno povečevanje cen nafte, lahko tudi skokovito, bodo spremljale nestabilne spremembe na tržišču hrane, značilnem po dolgoročnem neskladju med vse večjim povpraševanjem in zaostajanjem ponudbe. Pomanjkanje hrane bo pod vplivom izredne rasti prebivalstva v državah v razvoju locirano predvsem v tem delu sveta, kar še dodatno zaostčuje mednarodne ekonomske odnose.

Kljub težavnim svetovnim razmeram, tako sedanjim kot pričakovanim, obenem s težavnimi razmerami v našem gospodarstvu danes, ki se izraža zlasti v neravnotežju plačilne bilance kot dolgoročnem strukturnem neravnotežju, pa potreba po zagotavljanju zunanje likvidnosti razvojne funkcije zunanjeekonomskih odnosov ne bi smela potisniti v ozadje. Trenutne težave nikakor ne bi smele preprečevati niti zavreti procesa restrukturiranja oziroma še huje poglobljati neustrezne gospodarske strukture zaradi razreševanja trenutnih vprašanj. Vzporedno z razreševanjem neravnovesja v plačilni bilanci s pomočjo strategije izvoza za vsako ceno oziroma izvoza kot patriotske dolžnosti je potrebno krepiti usmeritev v takšno proizvodno orientacijo, ki bo lahko dolgoročno pospeševala izvozno prodiranje in krepila konkurenčnost našega izvoza. Z drugimi besedami: gre za to, da iščemo izhod iz dosedanjih težav v možnostih za dolgoročno izvozno pospeševanje, temelječe na konkurenčnosti v svetovnih razsežnostih.

Temeljna smer prestrukturiranja slovenskega gospodarstva bi morala izhajati iz zgodovinske težnje po nujnem zmanjševanju relativnega pomena primarnega in sekundarnega sektorja ter relativni krepitvi terciarnega in kvartarnega sektorja. Jasno pa je, da je znotraj tega potrebno najti ustrezno posebno proizvodno usmeritev. V Sloveniji, ki ima malo surovin-
skih in energetskih virov, bi lahko dolgoročna proizvodna usmeritev kot podlaga za razvijanje ekonomskim odnosov s tujino, temeljila predvsem na maksimalni izrabi lastnih ustvarjalnih sposobnosti, ki izvirajo iz znanja, opredmetenega znanja ali pa tehnologije in ustvarjalnega povezovanja tega.

Druga razsežnost prestrukturiranja je preseganje ekstenzivne industrializacije in naraščanje pomena kvalitativnih dejavnikov razvoja, ker izvozna ekspanzija le na osnovi teh dejavnikov lahko omogoča enakovrednejše in dovolj fleksibilno vključevanje v mednarodno delitev dela. To tudi pomeni zmanjševanje deleža tradicionalnih, zlasti delovno intenzivnih proizvodenj ter naraščanje pomena dejavnosti, v katerih nam lahko nujni dvig kvalifikacijske strukture in uveljavljanje prednosti visoke stopnje zaposlenosti prebivalstva Slovenije oziroma prestrukturiranje tega v smislu visoke udeležbe usposobljenih kadrov zagotovi pomembnejše in stalnejše mesto v sodobnih tokovih mednarodnih ekonomskih odnosov.

Obenem je to tudi usmeritev, ki omogoča vse bolj nujnejše hitro prilagajanje in je tako fleksibilnejša od usmeritve, ki izhaja predvsem iz materialnih možnosti.

Druga značilnost dolgoročne proizvodne naravnosti, ki bi lahko omogočila tudi pospeševanje izvoza na podlagi konkurenčnosti, je usmeritev na energetske in surovinske neintenzivne proizvodne ter na posamezne dele novih propulzivnih dejavnosti,³ v katere se bodo oziroma so se že usmerile razvite dežele. To bi nam omogočalo tako avtonomno izvozno ekspanzijo kakor tudi pospeševanje izvoza na podlagi »komplementarnosti«⁴ nasproti proizvodni usmeritvi razvitih držav ter dopolnjevanje njihovega vse večjega izvoza na teh področjih v smeri držav v razvoju.

Obenem z usmeritvijo na proizvodnjo surovinske in energetske neintenzivnih proizvodov se opredeljujemo za razvijanje produktne in ne panožne specializacije kot temelja za dolgoročno zunanjo ekonomsko usmeritev Slovenije. Za to sta dva temeljna razloga. Če izhajamo iz sedanjega sistema panoge, potem vidimo, da le-ta ne ustreza več pomenu in relativni teži posameznih proizvodnih dejavnikov. Prihaja do vse večjega prepletanja znotraj panog in med njimi. Znotraj njih so deli, ki so izrazito napredni, ki temeljijo na intenzivnem vključevanju najbolj dinamičnih proizvodnih dejavnikov. Obenem pa jih sestavljajo tudi deli tradicionalnih dejavnosti, dejavnosti, ki so v zatonu, na splošno značilne po delovni intenzivnosti in know-how ali tehnološki revnosti, vključno z dejavnostmi, ki intenzivno onesnažujejo okolje. Te tradicionalne dejavnosti se v vse večji meri premeščajo iz razvitih držav v države v razvoju.⁴

Drugi razlog pa je, da danes v svetu ni več prvenstvena panožna specializacija v smislu rikardijanskih posebnih prednosti, ali pa njenih sodobnejših inačic, pač pa produktna specializacija. Njeno bistvo je ustvarjanje delitve dela znotraj reprodukcijske verige v izdelavi skupin proizvodov, po vertikalnih in horizontalnih, neposrednih in posrednih linijah. Posledica tega je tendenca po preseganju med-državne delitve dela in krepitev med-podjetniške delitve dela.

Izvozna specializacija na energetske in surovinske neintenzivne proizvodnje se bo soočala z vse večjo konkurenco razvitih, zlasti zahodnih držav, ki prav tako dolgoročno predvidevajo tovrstno usmeritev. Zato je mogoče zastaviti ne le proizvodnjo končnih surovinske in energetske neintenzivnih izdelkov, pač pa tudi tistih medfaznih izdelkov, ki bi jih vgrajevali v tiste proizvode razvitih držav, ki bi bili središče njihove predvidene izvozne ekspanzije v smeri držav v razvoju. Na ta način bi povečali stabilnost izvoznih tokov tako v smeri razvitih držav, kakor tudi

³ Med najbolj dinamične dejavnosti v naslednjih dveh desetletjih bi lahko uvrstili zlasti naslednje: a) elektroniko z mikro elektroniko in informatiko (vključno z roboti, avtomatizacijo in kontrolo v industriji); b) bio industrijo; c) nuklearno tehnologijo; d) s pospeševanjem izvoza hrane povezane dejavnosti (inženiring, agroindustrija ter prehrabena industrija); e) proizvodnjo, povezano z ohranjanjem zdravega okolja, s počitkom in rekreacijo; f) dejavnosti, povezane z energetsko-surovinskimi neintenzivnimi dejavnostmi.

⁴ Glede opredelitev teh dejavnosti glej: Marjan Svetličič, Delovanje transnacionalnih podjetij in nekateri vplivi na razvoj jugoslovanske menjave, Gospodarski vestnik, 29. nov. 1979, str. 37.

držav v razvoju. Obenem bi to prispevalo k večji stopnji fleksibilnosti ekonomskih odnosov s tujino.

Prestrukturiranja ni mogoče dosegati le ali predvsem z usmerjanjem nove naložbene dejavnosti, pač pa tudi s preusmerjanjem znotraj obstoječih dejavnosti. Gre za preusmerjanje in odločno zmanjševanje deleža manj zahtevnih delovno in surovinsko-energetsko intenzivnih dejavnosti v korist kvalitativnih dejavnikov. Izhodišče načrtovanja zato ne bi smele biti tradicionalne panoge, pač pa zaokroženi sistemi vertikalne in horizontalne produktne reprodukcije, v vse večji meri temelječe na dejavniku visoke kvalifikacijske strukture delovne sile in s tem z visoko stopnjo dodane vrednosti.

Obenem poudarjamo, da zunanje-ekonomskih odnosov ni smotrno načrtovati na temelju podpiranja dejavnosti posameznih OZD ali SOZD, kar se v zadnjem času pod pritiskom tekočih težav vse česče pojavlja kot recept za razreševanje problema strukturnega deficita plačilne bilance. Kajti to lahko dolgoročno vpliva le na obnavljanje obstoječe gospodarske strukture, na ustvarjanje monopolističnih teženj, s tem pa tudi na produktivnost dela in s tem na konkurenčno sposobnost.

Znotraj posameznih tradicionalnih, pretežno delovno-intenzivnih dejavnosti so področja, ki jih kaže razvijati tudi naprej, saj lahko temelje na kakovostnih dejavnikih razvoja, ki so v skladu tudi z dolgoročno projiciranimi tendencami v svetu, kar daje možnosti za stalnejši in stabilnejši prodor. Obenem je v razvojno in tehnološko intenzivnih dejavnostih niz področij, pri katerih Slovenija nima in ne more imeti prednosti, in ki bi jih bilo potrebno pokrivati s pomočjo intenziviranja globalnejše kombinacije proizvodnih dejavnikov, vključno s translokacijo določenih segmentov te dejavnosti, zlasti v smeri držav v razvoju.

Razvoj proizvodjalnih sil namrec na današnji stopnji razvoja znanosti in tehnologije dobiva mednarodne razsežnosti oziroma terja pospešeno, globalnejšo kombinacijo proizvodnih dejavnikov. Internacionalizacija proizvodnje je tako objektivna zakonitost razvoja v razmerah, ki jih ustvarja moderna tehnologija, vendar lahko to svojo zgodovinsko vlogo odigra le v tisti meri, v kateri se bo osvobajala odnosov izkoriščanja in hegemonije.

Zato uveljavljanje načel nove mednarodne ekonomske ureditve, pa čeprav postopno, prispeva k spreminjanju proizvodnih odnosov na način, ki naj bi omogočal afirmacijo pozitivnega, objektivno pogojenega jedra internacionalizacije proizvodnje, in tako vpliva na spodbujanje ustvarjalnih sil vsega sveta. Glede na to se kot ena od prioriternih nalog pojavlja krepitev globalnejše kombinacije proizvodnih dejavnikov Slovenije na svetovni ravni oziroma pospešeno, vendar kakovostno drugačno vključevanje v tokove internacionalizacije proizvodnje. To pomeni postopno krepitev naše mednarodne proizvodnje oziroma proizvodnje, ki izvira iz sodelovanja s tujino (razvitejše oblike sodelovanja), zlasti pa oblikovanje širših reprodukcijskih celot skupno z državami v razvoju.

Endogenizacija razvoja pomeni tudi preseganje centrifugalnega razvoja, ki vodi v močnejše vsrkavanje naših ekonomskih subjektov v reprodukcijsko funkcionalne celote, ki obvladujejo in uravnavajo zunanji subjekt,⁵ kot pa v reprodukcijsko zaokroženje v notranjem ekonomskem prostoru in na tej podlagi oplemenitenje z ustvarjalnimi sestavinami, ki jih ni mogoče izčrpati znotraj nacionalnega prostora. Uvoz tehnologije in know-how bi moral biti nujen pogoj za uspešno izvozno pospeševanje, saj je njegova funkcija oplemenitenje domačih razvojnih možnosti in na tej podlagi dvigovanje ravni in kakovosti sodelovanja s tujino. Centrifugalno sodelovanje s tujimi partnerji vodi ne le v neustrezno podvajanje kapacitet, ampak onemogoča tudi izvedbo nujno potrebnega prestrukturiranja slovenskega gospodarstva. Združevanje dela in sredstev znotraj republike in na ravni med republikami je namreč pri tako navzven naravnani in standardno in tehnološko raznoliki proizvodnji izredno težavno. To pa ne nasprotuje intenziviranju sodelovanja s tujino, pač pa želi prestrukturirati to sodelovanje tako, da postaja element pospeševanja našega razvoja, ne pa spremljajoči ali inducirani rezultat razvoja drugih.

Upadanje našega deleža v mednarodni menjavi je namreč v veliki meri tudi posledica ustvarjanja institucionalnega monopola, kakršen je funkcionalni sistem transnacionalnih podjetij, ki zožuje prostor za tradicionalno marketinško prodiranje na svetovni trg. Po nekaterih ocenah celo do 45% svetovne menjave poteka znotraj takšnega avtonomnega sistema transnacionalnih podjetij. Zato lahko tradicionalni ukrepi ekonomske politike, posebno stimuliranje izvoza, vplivajo le na drugo polovico dostopnega svetovnega trga. Ker je pričakovati rast intrapodjetniške delitve dela tudi v prihodnje, bi moral tudi naš izvoz v vse večji meri postajati rezultat razvitejših oblik sodelovanja s tujino, ki so doslej poglobljale zlasti našo uvozno odvisnost in plačilno bilančni deficit. To tudi pomeni, da le ustrezna kombinacija obrambne in aktivne strategije v odnosu do transnacionalnih podjetij kot dominantnih ekonomskih subjektov v svetu lahko omogoči odločnejše povečanje našega deleža v mednarodni menjavi.

Obenem mora tudi uresničevanje strategije naslanjanja na lastne sile kot naše dolgoročne usmeritve temeljiti na bistvenem intenziviranju medrepubliških ekonomskih odnosov. Odločno je potrebno preseči tendence ustvarjanja reprodukcijskih celot bolj na relaciji naše OZD – njihovi partnerji v tujini, kakor pa reprodukcijske celote na nivoju sodelovanja OZD v ožjem in širšem nacionalnem prostoru. Le na tej podlagi je možno doseči tudi kakovostnejše sodelovanje s tujino. Krepitev integracije dela in sredstev doma, na doseženi ravni razvoja znanosti in tehnologije je nujnost, obenem pa je tudi nujen pogoj krepitve pogajalnega položaja v odnosu do tujih ekonomskih subjektov, zlasti transnacionalnih podjetij. Določen obseg dejavnosti je namreč pogoj za razvijanje vseh za uspešno

⁵ Le-ti se v končni analizi največkrat izkažejo kot določen sistem transnacionalnih podjetij.

vključevanje v mednarodno delitev dela potrebnih funkcij. Na ravni TOZD, ki imajo v Sloveniji povprečno zaposlenih 172 delavcev, in ki so osnovni nosilci večine pogodb o ekonomsko-tehnološkem sodelovanju SFRJ s tujino, namreč ni mogoče osredotočiti vseh potrebnih kadrov in znanj.

Doslednejše uveljavljanje objektivnih ekonomskih zakonitosti, ne pa njihovih površinskih manifestacij, in krepitev dohodkovnega povezovanja ter ustvarjanje integracij po horizontalni, vertikalni, pa tudi konglomeratski liniji bi lahko zavrlo proces reprodukcijske gravitacije ekonomskih subjektov navzven. Zakaj je to pomembno? Pojmovanje ekonomskih zakonitosti, ki se omejuje na njihove površinske pojavne oblike, na tržne zakonitosti ali na delovanje ponudbe in povpraševanja, je namreč vulgarno pojmovanje ekonomskih zakonitosti. Na ravni pojavnih oblik se namreč zakon ponudbe in povpraševanja v razmerah internalizacije mednarodnih ekonomskih odnosov dejansko pojavlja kot administrativno določanje cen, ki ga izvajajo transnacionalna podjetja. Takšne cene lahko seveda bistveno odstopajo od tako imenovanih »svetovnih cen« in zato bi tudi dolgoročne poslovne odločitve, ki bi jih sprejemali na tej podlagi, lahko bistveno odstopale od optimalnih.

Zato je potrebno preseči tako poenostavljeno pojmovanje ekonomskih zakonitosti, s katerimi nekateri lahko upravljajo in jih drugim vsiljujejo kot ekonomsko logiko, medtem ko gre v bistvu za logiko močnejšega.

Sredobežne silnice sodelovanja s tujino je opaziti tudi v ekonomskih odnosih republik s tujino.

V mnogonacionalni skupnosti narodov in v zaostrenih razmerah na mednarodnem trgu se preseganje takšnih tendenc postavlja kot ena prednostnih nalog, saj bi sicer lahko bila vir mednacionalnih trenj. Različnosti podedovanih proizvodnih struktur ter iz njih izvirajoči različni interesi v hitro se spreminjajočih razmerah na svetovnem trgu so lahko ugodna tla takšnim tendencam.

Usmeritev na strategijo kolektivne naslonitve na lastne sile pomeni, da bi morale dežele v razvoju v naši regionalni strukturi odnosov s svetom dobiti bistveno večji pomen. Takšen koncept je namreč mogoče uresničevati v svetu sedanjih odvisnosti, monopolističnih in neenakopravnih razsežnosti le na temelju vse intenzivnejšega povezovanja z državami v razvoju. To nikakor ni politična parola, pač pa ekonomska nujnost in racionalnost, čeprav se trenutno ali kratkoročno gledano lahko izkazuje kot manj racionalna alternativa – gledano z ravni OZD. Dolgoročno makro ekonomsko nujnost in racionalnost krepitev sodelovanja z državami v razvoju je zato potrebno s pomočjo preferencialnega tretmana, fiskalnih, kreditnih in drugih olajšav pretvarjati v mikro (»podjetniško«) dohodkovno učinkovitost. Pri dolgoročnem usmerjanju ekonomskih odnosov s tujino je namreč potrebno izhajati iz stvarnega motivacijskega mehanizma subjektov ekonomskih odnosov s tujino in skladno s tem naravnati tudi ukrepe ekonomske politike. Idealiziranje njihovega ob-

našanja, neupoštevanje modificiranega delovanja zakona vrednosti v razmerah tržno-planskega gospodarstva lahko vodi v subjektivizem, ki lahko le zavre uresničevanje ciljev ekonomske politike.

Proizvodna usmeritev Slovenije in Jugoslavije bi morala v vse večji meri izhajati iz kriterijev kombiniranja proizvodnih dejavnikov zlasti v krogu držav v razvoju (in širše), oziroma uveljavljanja in upoštevanja proizvodnih usmeritev in prestrukturiranja gospodarstva držav v razvoju kot pomembnega izhodišča pri načrtovanju naše proizvodne usmeritve. Dosedanja neustrezna regionalna razmestitev ekonomskih odnosov s tujino je namreč tesno povezana s samo strukturo gospodarstva. Doslej je ta pospeševala zlasti odnose z razvitimi državami oziroma ohranjevala tradicionalno strukturo menjave z državami v razvoju.

Države v razvoju bi se v prihodnjih dveh desetletjih morale znebiti rezidualnega mesta v dosedanjih ekonomskih odnosih s tujino, kar pomeni, da sta bila obseg in vsebina povezav z njimi v največji meri determinirana z gibanji menjave z drugimi skupinami držav. Morale bi postati avtonomen, rastoči del naših ekonomskih odnosov s tujino, tako zaradi njihove pričakovane vloge, (vloge najbolj dinamičnega dela svetovnega gospodarstva v naslednjem dolgoročnem obdobju), kakor tudi zato, da bi utrjevale naš neodvisni položaj v svetu. Na ta način naj bi si v prihodnjih dveh desetletjih prizadevali bistveno okrepiti raven ekonomskih odnosov z državami v razvoju, čeprav bodo odnosi z razvitimi zahodnimi državami še morali sestavljati večji delež v ekonomskih odnosih s tujino. Le ti so namreč često tudi reprodukcijska ali tehnološka podlaga za krepitev odnosov z državami v razvoju.

Naši ekonomski odnosi s članicami SEV naj bi se usklajevali z njihovim pomenom v mednarodnem gospodarstvu, kar v naslednjih dvajsetih letih pomeni relativno zmanjšanje njihovega deleža v naših ekonomskih odnosih s tujino.

Glede na pričakovano dolgoročno rast protekcionizma kot oblike upiranja razvitih dežel nujnim strukturnim spremembam v mednarodnih ekonomskih odnosih in glede na velik del zunanjih ekonomskih odnosov Slovenije, ki odpade na članice EGS, prihaja v ospredje problem strukture izvoza, ki naj bi na trajnejši osnovi zagotavljala izvozno ekspanzijo v članice EGS. Novi sporazum z EGS sicer, čeprav njegovih ugodnosti niti ne izkoriščamo v celoti, omogoča lažji dostop nekaterih kategorij našega izvoza v te dežele, vendar nas dolgoročna minljivost takšnega sporazuma oziroma takšnega načina reguliranja ekonomskih odnosov s to grupacijo ne bi smela zavreti v tempu prestrukturiranja proizvodne usmeritve in iz tega izhajajoče izvozne usmeritve. Prednosti, ki nam jih daje sporazum, bi morale omogočiti in olajšati bolečino ustrezne dolgoročno pogojene razvojno naravnane preusmeritve.

Preoblikovanje odnosov pri uvozu tehnologije v smislu odpravljanja restriktivnosti oziroma drugih omejevalnih dejavnikov bi nam omogočalo tudi dvig kakovosti razvitejših oblik sodelovanja z državami v razvoju.

Ekonomski odnosi z deželami OECD in z državami v razvoju so medsebojno tesno soodvisni, saj način uvoza tehnologije v SFRJ iz razvitih držav često pomeni izhodišče za translokacijo proizvodnje v države v razvoju. Zato je ta dva vidika potrebno že poprej vgraditi kot sestavni element dolgoročnega razvoja ekonomskih odnosov s tujino, da bi se ti odnosi oblikovali na način, ki bi omogočal pospeševanje odnosov z državami v razvoju kot enemu od pglavitnih dolgoročnih ciljev.

Trajna surovinska deficitarnost Slovenije terja oblikovanje dolgoročnih oblik zagotavljanja deficitarnih virov in bogatenje kratkoročnih trgovinskih kanalov preskrbovanja tudi z razvitejšimi oblikami sodelovanja (zlasti z državami v razvoju), primernejšimi za razreševanje dolgoročnih problemov. Ti naj prispevajo tako k diverzifikaciji načinov preskrbovanja, k zmanjševanju stopnje ranljivosti, neredne preskrbe, izpada dobav in s pomočjo ustaljevanja uvoznih tokov, tudi k doseganju večje konkurenčnosti, s pomočjo povezovanja z dolgoročno ekspanzijo izvoza pa k uravnoteženju menjave.

Takšna strategija bi morala biti postopna in fleksibilna, usmerjena v izrabo vseh možnosti za skupno delovanje, ki se izkaže kot vzajemno koristna. Obenem nam to nalaga, da pri usmeritvi v uspešno izrabo svojih skromnih energetsko-surovinskih virov ne predimenzioniramo izrabe tistih, ki bi jih pod bistveno ugodnejšimi pogoji lahko dolgoročno nabavljali s pomočjo razvitejših oblik sodelovanja s tujino. Časovno bi bilo potrebno, izhajajoč iz pričakovane dolgoročne nujnosti rasti cen surovin, kljub velikim oscilacijam usklajevati razpoložljivost domačih surovin z možnostjo relativno cenejšega uvoznega preskrbovanja in naravnati aktiviranje domačih virov na čas približevanja cene uvoza domačim cenam. V nasprotnem primeru nam dragi domači viri lahko bistveno slabijo izvozno konkurenčnost in namesto prispevka k usklajevanju plačilne bilance se lahko krepí njeno dolgoročno neskladje.

Na koncu velja omeniti še dva vidika, ki sta bistvena pogoja za uspešno, stabilno in dolgoročno naravnano krepitev naših ekonomskih odnosov s tujino. To sta znanje in z njim povezane kadrovske zmogljivosti ter področje tehnologije oziroma lastne inovativnosti. Srž oziroma pogoj za dolgoročno krepitev ekonomskih odnosov s tujino bi morala biti lastna ustvarjalnost, seveda v kombinaciji s tujimi proizvodnimi dejavniki. Če sta znanje in tehnologija temeljna opredeljevalca pospeševanja mednarodnih ekonomskih odnosov danes, potem bi morala biti tudi naša tehnološka strategija tisti temelj, ki bi omogočal krepiti ekonomske odnose s tujino. Tega ni mogoče doseči z nikakršno imitacijo tehnološkega razvoja ali razvoja razvitih dežel nasploh, ki bi v bistvu pomenila sprejemanje teze o zaporedju razvojnih faz, pač pa le s pomočjo ustvarjalne izrabe uvožene tehnologije, z njenim izpopolnjevanjem, razvijanjem ter končno z oblikovanjem lastnih tehnoloških rešitev. Takšno naravnanoost pa je moč doseči le s tesno in stalno neposredno integracijo tako med gospodarskimi organizacijami kakor med gospodarstvom, znanostjo, izobraževanjem

oziroma družbo v celoti. Inovacije in tehnološki razvoj terjajo danes ogromna sredstva, podajanje v velike rizike, rezultati pa so praviloma zelo dolgoročni. Če družbeno vzdušje in materialne možnosti OZD ne omogočajo te dolgoročnosti, če veliki tehnološki prodori niso nacionalni programi, potem je iluzorno pričakovati krepitev lastne ustvarjalnosti, ki je kratkoročno gledano skozi prizmo interesov posamezne OZD, praviloma le strošek.

Drugi pogoj, tesno prepleten z gornjim, je krepiti in preoblikovati področje ekonomskih in tehnoloških informacij. Po nekaterih ocenah namreč stroški informacij, ki vključujejo tudi stroške za raziskave in razvoj, danes sestavljajo že nad 70% proizvodnih stroškov. Če je tako, potem je konkurenčnost v vse večji meri dejansko odvisna od kakovosti in pravočasnosti informacij. Te pa je mogoče uspešno uporabljati le s pomočjo visoko usposobljenih kadrov.

To velja še toliko bolj, kadar gre za ekonomske odnose s tujino, ki jih označujejo vse večja zapletenost, bogastvo in dinamika sprememb. Neinformiranje, nezadostna usposobljenost in pomanjkanje izkušenj so ob nizki družbeni učinkovitosti bili razlogi, ki so botrovali slabljenju naše izvozne konkurenčne sposobnosti. To velja zlasti za razvitejše oblike sodelovanja s tujino, kjer nezadostno znanje, slaba obveščenost ali pravne napake lahko privedejo do usodnih napak, da niti ne omenimo šibkega znanja ali pa nepoznavanja nekaterih tujih jezikov. Zato so dvig znanja zlasti v zvezi z razvitejšimi oblikami ekonomskih odnosov, povečanje ravni zahtevnosti za zunanjetrgovinsko registracijo, diverzifikacija in krepitev znanja tujih jezikov ter posodabljanje in krepitev ekonomskih in tehnoloških informacijskih sistemov med bistvenimi pogoji za uspešnejši dolgoročni razvoj ekonomskih odnosov s tujino. In ne nazadnje, potrebno je povečati tudi zastopanost naših kadrov v različnih mednarodnih organizacijah, kar se vse pogostejše pojavlja kot eden od pomembnih instrumentov krepitev mednarodnih ekonomskih odnosov.

LEV KREFT

Proti sholastičnemu marksizmu

Moje izhodišče ni, da so učbeniki in priročniki nepotrebni. Prav narobe: menim, da so nam potrebni taki učbeniki in priročniki, ki same sebi naredo nepotrebne, ki opravijo svojo uvajalno vlogo tako, da so v spopadu z bralcem, ki bi rad lenobnost svojih izobraževalnih motivacij pasel po sintetičnih pašnikih. Ta lenobnost bralca ne izhaja iz prirojene inertnosti človeškega rodu, ampak iz družbenih razmerij, ki vladajo v procesih vzgoje in izobraževanja, in iz vzgojnih razmerij, ki vladajo v družbi. Množica izdane literature je seveda tolikšna, da je celo vrhunska kakovost ne bi mogla upravičiti, saj samo na vprašanje, kaj je marksizem, odgovarja skoraj vsaka knjižica vsaj v prvem poglavju. Precej pa jih je, ki so v celoti namenjene tem odgovorom: od marksizma za cicibane do marksizma za socialne zavarovance, od marksizma v enem samem nonšalantnem zamahu do marksizma v porodnih krčih. Vendar bi se motili, če bi tem marksizmom pripisali tolikšne dejanske razlike, da bi lahko vnesli zmedo v glave množic. Prav narobe, tako rekoč blagoslovljena je priročniška izjema, ki bi odstopala od sholastičnega marksizma. Temeljna skupna značilnost vse te literature je razsvetljenstvo: prepričanje, da je družba velika šola, skok iz carstva nujnosti v carstvo svobode pa je v bistvu skok čez klop. Ljudi je treba naučiti pravilno misliti, da bodo dozoreli za naš sistem, sicer bi se množice utegnile vse preveč motiti v politiki.

Poplava priročnikov je tolikšna, da bi jo kazalo zaježiti – v korist izvirne in izvirne literature. Ta je namreč orožje v rokah, medtem ko je priročniška literatura včasih napotek, da primeš orožje v roke, pogosto pa pridiga, da moraš pred orožjem poklekniti, namesto da bi segal po njem.

To seveda ni problem piscev priročnikov, saj se nekateri tem pastem tudi uspešno izognejo – med drugim tudi tisti, ki pišejo o povsem specifični strokovni problematiki brez posebnih občin uvodov. To je problem predpostavk idejnopolitičnega dela, predpostavk teoretskega dela sploh. Zdi se, da je v procesu nasprotovanj uveljavljanju smeri razvoja socialističnega samoupravljanja prevladalo prav stališče, da ljudje nasploh, in še posebej delavci, ničesar ne razumejo (kako bi tudi razumeli nekaj, kar se predstavlja tako, kot da ni rezultat njihovega boja, ampak darilo z dobrotnih višav...), in da jim je treba predvsem vse razložiti.

Način razlage je prav tista skrivnost, ki upravičuje razlago samo: izhodišče tega razsvetljevanja je, da so ljudje bebci, in rezultat tega razsvetljevanja je, da res proizvaja beभावost.

Najprej dve karakteristiki: nekritičnost in apologetika.

Skoraj ga ni priročnika, ki bi se svoje snovi loteval kritično. Avtorjem gre le za to, da določeno snov razložijo, ne pa tudi za to, da jo kritično osvetlijo. Zato seveda prihaja do apologije marksizma in socialističnega samoupravljanja, ki je v bistvu rezultat same pozitivistične znanstvene metode, ne pa neposredne apologetske nastrojenosti avtorja.

Drugič, vseznalstvo: imamo strokovnjake za celotno znanost in še za kaj zraven, ki so obenem visoko usposobljeni za razlaganje za izven in za podeželje. Takim so v antiki rekali sofisti, in prav s sofisti se tudi srečamo. O vsem znajo pisati priročnike, vsaka snov jim je dovolj blizu, da jo slabo prepišejo iz kake druge knjižice, ali celo iz svoje lastne. Ti mnogopisci pa s tem početjem razkrijejo marsikatero pomankljivost in hibo vede, ko »zdravo za gotovo« slede dvem ali trem strokovnim tekstom, ki so jih vzeli za temelj svojega prepisovanja. Karakteristikama naj sledijo še štiri točke priročniškega evangelija.

Vsezvezna beseda

Marksizem je teorija o svetu (torej o naravi, družbi in človeku), ki je uporabna tudi v praksi; znanost, ki je obenem ideologija; za povrh pa je tudi svetovni nazor ali pogled na svet. In če skozi ta pogled na svet pogledamo, namesto da bi ga odpravili, kaj vidimo?

»Marksizem je veda delavskega razreda, ki proučuje najgloblje bistvo pojavov v družbi in prirodi. Temelji na treh vedah: filozofskem materializmu, marksistični dialektiki in zgodovinskem materializmu.

V filozofiji je osnovno vprašanje: kaj je prvotno? Ideja ali materija? Iz tega vprašanja izhajata dva svetovnonazorska pogleda: idealistični in materialistični pogled na svet. Idealisti so mnenja, da je prvotna ideja, materialisti pa pripisujejo prvenstvo materiji (materija je vse tisto, kar lahko zaznamo s čutili).

Marksizem temelji na materialističnem svetovnem nazoru.

Pojave proučujemo po določenem načinu ali metodi proučevanja. Marksizem uporablja dialektično metodo. Njej nasprotna je metafizika. Po dialektični metodi razlagamo pojave iz takih izhodišč: 1. da gledamo na vse pojave, kot da so v procesu gibanja, nenehnega spreminjanja iz nižjih oblik v višje, in da ima to gibanje ne krožno obliko, temveč spiralno, kjer vsak nov krog v spirali pomeni višjo razvojno stopnjo; 2. da je potrebno na vse pojave gledati z vidika medsebojne vzročne posledične odvisnosti; 3. da v razvoju nastajajo določene kvantitativne spremembe, ki na dani stopnji povzročijo novo kvaliteto. Kakovostne spremembe nastajajo skokovito, količinske spremembe pa postopoma.

V vsakem pojavu lahko zasledimo delovanje antagonističnih sil, in ravno zaradi boja nasprotujočih sil je v pojavu napredek. Če prenesemo materialistični pogled na svet in marksistično dialektiko na proučevanje človeške družbe, govorimo o zgodovinskem materializmu.«*

* Besedil, ki jih navajam, ne opremljam z viri, in sicer iz dveh razlogov: 1. v razpravi o priročnikih ne gre za to, kaj so »zagrešili« posamični avtorji, ki bi jih zaradi tega bilo potrebno napadati ali celo smešiti, ampak za sistemsko vprašanje; 2.

Ne, ta dolgi odlomek ni novi prevod znanega spisa iz zgodovine VKP (b), ampak povsem izviren tekst iz priročnika, tekst, ki se celo ne pojavlja samo v enem priročniku, ampak si njegov avtor nadeva več sorodnih in nesorodnih imen. Kar je pri takih predstavitev zdaj predmet kritike, niso napake avtorjev, bolj me skrbi dejstvo, da je lahko odgovor na besedila te vrste, če jih hočemo podvreči kritiki, tudi: »Ja kaj pa je tu sploh narobe?« Prav to dokazuje, da se tovrstne predstave o marksizmu ne rojevajo iz neznanja, ki bi ga torej lahko odpravili s prevzgojo ali z dodatnim izobraževanjem avtorjev priročnikov, ampak gre pri tej diamat-ski predstavitvi pač za tisto, za kar gre pri vsaki nerevolucionarni in nedialektični verziji marksizma, ne glede na morebitne dobre namene avtorja: za teorijo katerekoli od elit, ki hočejo voditi množice v njihovem imenu, namesto njih ali celo zoper njih.

Selitev, dodajanje in prenašanje besede

Marx tu nastopa kot stvarnik, vendar ne iz nič, ampak iz meščanske ideologije, ki ji je sem pa tja kaj dodal.

»Kakor je znano, je Marx pod vplivom Feuerbacha še kot študent zapustil idealistični svetovni nazor. Ta njegov preokret od idealizma k materializmu se je moral končno izraziti v Marxovem odnosu do Heglovega idealizma.«

Tako kot je Marx zapustil lokal »Pri idealističnem pogledu« in se preselil v špelunko »Pri materialističnem nazoru«, ker ga je k temu nagovoril Feuerbach, ki je že dlje časa uspešno prebival tamkaj, se seveda domneva, da bodo nadobudni študentje v procesu branja priročnika opustili svoje zmote in se privzdignili k večnemu in resničnemu bivanju v naročju sholastične misli. Če je Marx naredil svoj obrat k materializmu na idealistični način, namreč tako, da se je (pač še študent) pustil prepričati, pa zdaj svoj odnos do Hegla opredeli – nedialektično.

»Marx je ohranil Heglovo dialektiko, ki ji je dodal materialistična izhodišča.«

Ko je to storil, je opazil, da obstajajo še drugi, ki bi jim veljalo kaj dodati.

»Z uporabo dialektičnega materializma v proučevanju zgodovine je Marx razvil za družboslovne znanstvene discipline najpomembnejše dopolnilo – materialistično pojmovanje zgodovine.«

Ko je stvarnik vse to naredil in videl, da je prav dobro, se je pomudil še pri vprašanju, ali se ne bi dalo dialektike kako uporabiti v zgodovini.

»S tem je Marx prenesel v metodologijo zgodovinskega proučevanja tudi dialektično tezo o boju nasprotij, ki ga je v zgodovinskem razvoju možno identificirati kot razredni boj.«

citirana besedila niso posebnost nekega avtorja, ampak pri precejšnjem delu priročniške literature predstavljajo splošna mesta, ki se tako ali drugače ubesedena pojavljajo večkrat.

To je resnično dober odgovor nekaterim mojim večkratnim sogovornikom, ki dvomijo v razredni boj – če se vse dogaja po načelu boja nasprotij, in to je nedvomno, potem razredni boj nujno obstaja. Samo kako je potem mogoče revolucionirati družbo, ukiniti razredni boj? Kaj ste že pozabili? S prevzgojo, ki jo vodijo razredniki!

Beseda se zamesi

Pri taki obravnavi se zgodi, da je temeljna kategorija marksizma praksa, in sicer praksa kar tako, ki jo opravlja človek na sebi in za sebe. Opravlja pa jo tako, da se razdeli na človeka in učitelja, in se poduči, oprezujoč po stvareh narave, družbe in človeka, in še po čem.

»Če pa hočemo ta svet spremeniti in če hočemo, da bo ta sprememba v skladu z našimi cilji, ga moramo najprej spoznati; spoznati moramo njegove lastnosti, njegove zakonitosti.«

Da je potem seveda vir spoznanj spet praksa, je jasno, samo ni jasno, kako je to mogoče. Praksa je namreč postavljena večno in nezdgovinsko. Rezultat je razsvetljenski abstraktni humanizem in doumevanje revolucionarne prakse je na ta način povsem nemogoče.

»Primer resničnega marksista je Lenin, ki je ustvarjalno razvijal marksizem. Na osnovi analize novih svetovnih razmer je prišel do sklepa, da je v teh razmerah socialistično revolucijo najlažje izvesti na najšibkejši točki imperializma, v Rusiji. Resničnost njegovih spoznanj je zgodovina potrdila.«

Gorje Leninu, če bi bila najslabša točka na Kitajskem, saj bi moral postati Kitajec in delati revolucijo tam. Da pa bi do revolucionarne prakse prišlo, ni dovolj, da Lenin pride do resničnega marksizma, in da se odloči namesto za najtežjo za najlažjo izvedbo revolucije, ampak sam poprejšnji obstoj resničnega marksizma. Odkod pa ta?

»Socialistična zavest je rezultat odpora do eksploatacijskih kapitalističnih družbenih odnosov, čeprav sicer ni spočeta v proletarskem gibanju. Proletariat se namreč zaradi zelo težkih življenjskih razmer in zavzetosti za eksistenčni boj ni mogel sam dokopati do globljega znanstvenega spoznanja, do lastne idejne in politične osnove. Zato je bilo nujno, da je zavest o družbenem položaju in zgodovinski vlogi delavskega razreda prodrla v stihijsko in neorganizirano delavsko gibanje od zunaj.«

Torej moramo neprestano med množice, zavzete z vsakdanjimi vprašanji, vnašati socialistično zavest, in s tem oblikovati neorganizirano in stihijsko delujoče mase. Tisto, kar je Marx imel za prednost – da se je znebil dogmatskega stopanja množicam nasproti: »Tu je resnica, tu poklekni!«, je očitno njegova slabost. Roštilj gostilne »Pri marksističnem pogledu na svet« že cmari pečene piške absolutne učenosti za ukaželjno klientelo. Kajti

»Ena temeljnih značilnosti socialistične družbe je, da se ne zadovoljuje z doseženimi družbenimi odnosi, temveč si prizadeva za njihovo znanstveno, načrtno spreminjanje.«

Družba je subjekt, ki si prizadeva za spreminjanje. Same sebe? Da, ampak prek ovinka – najprej družba spremeni ljudi s prevzgojo, nato pa se spremeni še sama. Ali ni o tem že nekaj zapisano pri Marxu, ko še ni bil resnični marksist?

»Socialistična družba si prizadeva, da bi bil krog ljudi, ki spreminjajo družbene odnose, čim širši, tako da bi se človek iz produkta družbenih odnosov spremenil v njihovega oblikovalca.«

Ta metafizična sprememba, ki jo družba izvaja s človekom, pač dokazuje, da si družba pravzaprav prizadeva za nekaj drugega, da ima neko ob vsem tem procesu skrito in zahrbtno misel – da bo postala absolutni subjekt procesa tako, da bo ljudem izbila iz glave silo teže in njihovo utapljanje predstavila kot atribut gibanju in minljivosti.

Večkratno nerazumljene so tu vsekakor vse Teze o Feuerbachu, in to ne zato, ker so same po sebi težke in meglene, ampak zato, ker je težak in meglen družbeni proces, ki služi kot lupa za odčitavanje resnice.

»Naj bo že kakorkoli, naj bo marksizem znanost ali humanizem, ali pa oboje hkrati, v vsakem primeru se zastavlja vprašanje: ali je svet sploh mogoče zanesljivo spoznati, ali je zakonitost družbe mogoče odkriti, ali lahko človek spozna samega sebe?

Zdi se, da je Marx vse te probleme presegel s tezo: Filozofi so svet samo različno razlagali, gre pa za to, da ga spremenimo. Nikakor. Da to spreminjanje ne bo le golo igračkanje, da ne bo zaletavanje v odprta vrata ali pa z glavo v zid, je pač treba najprej spoznati ta svet, treba je najprej odkriti zakonitosti tega, kar hočemo spreminjati.«

Delavski razred si mora znanstveno izbirati dosegljive cilje, kajti če jih ne bo dosegel, bo izkazal svojo nesvobodo.

»Cilj pa bo dosegel, kdor pozna in spoštuje zakonitosti, nujnosti, ne pa tisti, kdor ne uredniči hotenja, temveč se zaletava z glavo v zid ali pa trka na odprta vrata.«

S tem je zaokroženo pojmovanje, ki skuša preraščati meščansko teorijo tako, da jo brez rezerve sprejema in pojasnjuje zgodovino kot proces človekovega razvoja k abstraktni svobodi. Ta je seveda v tem, da se podredi spoznanim zakonitostim. Toda kdo jih lahko spozna? In zakaj ne dosegamo ciljev? Razlaga je na ravni razmišljanja Stendhalovega mladeniča, ki si izbira poklic in ugotavlja, da je napredovanje možno le v cerkveni ali državni hierarhiji, da možnosti za revolucionarno življenje ni. To je spoznana zakonitost. Stendhal ni bil tako reakcionaren, da bi njegov mladenič zakonitost izrabil brez težav, in tragični razplet, ki se v kasnejših Stendhalovih delih že bliža naturalističnemu cinizmu, je bolj zakonitost kot pa ta izbira.

Beseda je dobra, meso je slabo in obratno

Praksa in teorija sta si med seboj torej v odnosu slovanske vzajemnosti.

»Tako se teorija in praksa medsebojno bogatita in omogočata razvoj. Pri tem pa je treba dodati, da slaba teorija lahko deformira prakso. Tako je stalinizem kot dogmatsko pojmovan marksizem povzročil hude napake v praksi graditve socialističnih družbenih odnosov. Prav tako lahko slaba praksa samoupravljanja pripelje teorijo do napačnih sklepov in posplošitev.«

Slednja misel je lahko na ravni zdravega razuma oznaka za večji del priročniške literature. Gre za literaturo, ki jo pišejo bolj ali manj strokovno usposobljeni pisci; ki jo pišejo bolj ali manj konkretni pisci v odnosu do tekstov, ki jih prepisujejo; ki jo pišejo didaktično bolj ali manj sposobni pisci. Vse te težave je mogoče dovolj dosledno odpravljati s procesi širše družbene kontrole, od svetov prek programskih širših razprav in načrtov vse do recenzij. Toda tega, da je priročniška teorija ravno tista, ki jo je »slaba praksa samoupravljanja« pripeljala do napačnega sklepa, da je slab člen tega samoupravljanja neumni samoupravljaec, ki ga je treba podučiti o tem, kaj in kako naj vodi družbo in mu razložiti njegov interes in potrebe –, tega ni mogoče spreobrniti čez noč in ni mogoče spreobračati samo v priročnikih. Ali je delitev na vzgojitelje in vzgajane v interesu delavskega razreda?

Po prebiranju te literature, ki napoveduje socializem in samoupravljanje kot rezultat branja in učenja, so Titove besede iz leta 1950 stokratno osvežilne:

»Iz navedenega vidimo, da so na poti graditve komunizma v neki zaostali državi, kakršna je na primer naša, izredno velike težave. Toda kako sedaj? Ali bomo čakali, da bodo vsi delavci enako pametni in sposobni za upravljanje podjetij? Razumljivo je, da ne, ker bi morali v tem primeru neskončno dolgo čakati. Prav v procesu upravljanja, v neprekinjenem procesu dela in upravljanja si bodo vsi delavci pridobili potrebne izkušnje.«

Tito je že na samem začetku pribil:

»Morda kdo misli, da bo ta zakon prezgodnji, da delavci ne bodo mogli obvladati zapletene tehnike upravljanja tovarn in drugih podjetij. Kdor misli tako, se moti. Takšno gledanje na to vprašanje bi pomenilo, da nimamo zaupanja v naše delovne ljudi, pomenilo bi, da ne vidimo, kakšne ogromne ustvarjalne sile bo razvilo v naših delovnih ljudeh prav to upravljanje, kajti ta zakon bo našim delovnim ljudem še bolj odprl perspektivo njihove bodočnosti, bodočnosti vse naše skupnosti. Zato to samoupravljanje ne samo da ni prezgodnje, ampak je prišlo celo z nekoliko zamudo.«

Sholastični marksizem je jezik neposredovanja, resnica kot danost in ne kot proces. Pedagoško načelo dostopnosti je tu načelo poneumljanja, in pedagoško načelo postopnosti je načelo, po katerem učenec nikoli ne sme preseči učitelja. To je še posebej primerno za tista družbena razmerja, kjer med učencem in učiteljem ni zgolj pedagoški, ampak družbeni in razredni odnos sploh.

Osrednji tok priročniškega hudournika se pretvarja v ideološki aparat pedagoškega zatiranja revolucionarne iniciative množic.

O lastni knjižni založniški politiki ZK Slovenije

I

Ob analizi splošnih razmer v zvezi z izdajanjem družboslovne in marksistične literature v Sloveniji bi želela odpreti razpravo o še enem vprašanju – o lastni knjižni založniški politiki ZKS. To vprašanje je mogoče konkretno obravnavati z analizo dejavnosti zvezne založbe Komunist, slovenske založbe Komunist, založniškega programa politične šole CK ZKS, in pa z analizo uporabe sklada za znanstveno in publicistično dejavnost pri P CK ZKJ. V pričujočem razmišljanju se želim omejiti samo na analizo dejavnosti in na predloge ukrepov za preobrazbo slovenske založbe Komunist.

Predvsem želim odgovoriti na dve vprašanji:

– kakšna je specifična vloga te založbe znotraj slovenskega založništva in

– kako opravlja založba svojo temeljno idejnopolitično nalogo, torej, kako publicistično aktivno vstopa v ustvarjanje, posredovanje in spremljanje politike ZK, in kako sodeluje v preverjanju dometa idejne in akcijske naravnosti ZKS in ZKJ v družbeni praksi?

Iz programskih opredelitev ZKJ, da nihče, niti ZK sama, ne sme in ne more imeti nikakršnega monopola nad razvijanjem vizije in prakse socialističnega revolucionarnega procesa v Sloveniji in Jugoslaviji, ampak da oboje – tako revolucionarna vizija kot revolucionarna socialistična praksa – lahko nastaja le kot rezultat politične in idejne akcije vseh socialističnih subjektivnih sil, ki jih poraja objektivno nujno gibanje nosilca socialistične revolucije, torej delavskega razreda in tistih družbenih razredov in slojev, ki v razvoju socializma prehajajo na njegove razvojne pozicije, na pozicije odmiranja vseh razredov in razredne družbe sploh – iz vsega tega sledi, da lastna založniška knjižna dejavnost ZKS niti ne sme niti ne more biti edino družbeno organizirano prizadevanje za uveljavljanje marksistične teorije in za njeno razvijanje v spopadu z drugačnimi idejnoteoretskimi koncepti. To torej pomeni, da lastna knjižna založniška dejavnost ZKS drugim slovenskim založbam ne sme in ne more odvzeti odgovornosti za izdajanje marksistične in druge temeljne družboslovne literature.

Po drugi strani pa si mora z lastno založniško knjižno dejavnostjo članstvo ZKS zagotoviti *bistvene teoretske vire*, ki omogočajo nastajanje revolucionarne vizije in akcijske enotnosti komunistov, potrebne za avantgardno delovanje v političnem sistemu socialistične samoupravne demokracije.

Izjemni položaj založbe Komunist v primerjavi z veliko večino slovenskih založb je v tem, da izdaja knjige za organiziranega bralca in kupca z na videz preprosto ugotovljivimi potrebami. Nakopičene zaloge v skladišču založbe pa, žal, pričajo, da ta izjemni položaj obstaja le načelno, ne pa tudi praktično.

Zakaj je tako?

Če najprej spremljamo kvantitativne kazalce v delovanju založbe Komunist v zadnjih osmih letih (1974–1981), postane razvidno, da je založba Komunist poprečno letno izdala 24 naslovov, kar pomeni, da je v slovenski družboslovni knjižni produkciji po številu naslovov udeležena s komaj kaj več kot petimi odstotki; poprečne naklade na posamezni naslov založbe Komunist so v primerjavi z nakladami podobnih del v drugih slovenskih založbah sicer bistveno višje – slovensko poprečje za tovrstno literaturo je približno 3100 izvodov na naslov, poprečje založbe Komunist pa se je od leta 1974, ko je znašalo 2000 izvodov na naslov, v letu 1981 dvignilo na že skoraj 5000 izvodov na naslov. Žal pa ta podatek ne velja za naklade temeljnih klasičnih in izvirnih domačih teoretičnih del, ki so izšla v tem času (če izvzamemo visoke naklade Titovih Zbranih del in Kardeljevih Smeri razvoja). Naklade za ta dela so namreč ostale med 2000 in 3000 izvodi na naslov, čeprav se je članstvo v ZKS v teh osmih letih skoraj podvojilo.

Mnenja sem, da je kvantiteta založniške knjižne produkcije v slovenski založbi Komunist daleč zaostala za potrebami idejno-teoretičnega dela v ZKS na njeni sedanji razvojni stopnji, zlasti glede na zahtevno teoretsko in idejno raven ter metode dela, ki bi jih morali razvijati komunisti, da bi zmogli revolucionarno delovati v protislovjih našega socialističnega razvoja.

II

Analiza strukture osemletne knjižne proizvodnje založbe Komunist glede na zvrsti knjig, ki jih ponuja članstvu, in glede na grobi pregled njihovih vsebinskih značilnosti, pokaže naslednje: med 163 naslovi (23 je bilo ponatisov – zlasti Marxovega Manifesta, statuten ZKS in ZKJ, programa ZKJ, Kardeljevih Smeri razvoja in nekaterih priročnikov) eno četrtno (41 naslovov) zajemajo Dokumenti ZKJ oziroma ZKS (Statuta, program, stališča s sej CK ZKJ in CK ZKS); podatki založbe kažejo, da zanimanje članstva za večino tovrstne literature iz leta v leto upada. Analize, ki bi nam dala odgovor na vprašanje, ali je to dejstvo v kakršni koli zvezi s procesom nastajanja teh stališč, žal nimamo, zato se omejujem samo na ugotovitev, da avtomatizma, ki bi bil nujno potreben, da bi ti dokumenti hitro prišli v OO ZK, v ZKS nismo razvili.

Druga (po številu) kategorija knjig so dela s tematiko zgodovine ZK, NOB in revolucije (38 naslovov); praviloma so to strokovno solidna in poljudno napisana monografska dela, ki prikazujejo pomembne zgodovinske trenutke, izhajajo v velikih nakladah in so dobro sprejeta zlasti

med šolajočo se mladino. Temeljnih del s tega področja, za katera je zagotovljeno izhajanje predvsem pri Partizanski knjigi in Borcu, sicer še vedno primanjkuje, vendarle pa raziskovalno delo, ki na tem področju počasi postaja sistematično tudi po zaslugi ZKS, obeta, da se bo položaj izboljšal.

Tretja po številu izdanih naslovov je skupina knjig za idejno osmišljanje sočasno potekajoče akcije ZK (31 naslovov). Za to zvrst literature je značilno, da se problemov loteva aktualistično in sektorsko in zato nujno pragmatično. Praviloma ne prispeva k procesu demokratičnega poenotenja stališč komunistov do določenega aktualnega družbenega problema, niti k procesu marksistične analize dosežkov politične akcije komunistov v družbeni praksi, ampak je namenjena predvsem predstavitvi *rezultatov* analize določenega problema, *opisom* v forumih ZK sprejetih *stališč* in *napotkom* v zvezi s tem, kako naj članstvo ta spoznanja praktično uresniči.

Posebno poglavje v založniški politiki založbe Komunist sestavlja tudi 22 naslovov in 10 ponatisov literature, ki naj bi omogočala organizirano idejnopolitično usposabljanje komunistov. Temeljna značilnost tega dela založbinega programa je, da kadar izjemoma poseže v izbore iz del klasikov marksizma ne pride do sodobnikov, sicer pa se omejuje na t. i. priročniško literaturo, ki jo poleg vseh nujnih hib tudi najboljše priročniške literature »krasi« še precejšnja strokovna nebogljenost in idejna zmedenost. Dejstvo je, da je tovrstna priročniška literatura prihajala in še vedno prihaja na trg v nakladi po 10.000 izvodov, ne da bi doživela kvalificirano strokovno in idejno teoretsko verifikacijo v ustreznem organu ZK, vključno z uredniškim odborom same založbe Komunist.

Zaskrbljujoč programski razvoj založbe dopolnjuje podatek, da osemletno bero temeljne marksistične literature, ki naj bi posredovala v idejnem usklajevanju komunistov o dolgoročnejših usmeritvah ob ključnih vprašanjih, do katerih se mora ZK ponovno ali celo šele prvič opredeliti, ker to terjajo zgodovinski premiki v razmerju sil doma in po svetu – in za tovrstno literaturo je v Sloveniji nedvomno prva odgovorna prav založba Komunist, predstavlja borih 23 naslovov. Če od njih odštejemo osem knjig Titovih Zbranih del, jih ostane le še petnajst – torej niti dva naslova letno, in med temi petnajstimi ni niti enega dela tujega marksističnega avtorja.

Med enajstimi naslovi, ki jih je založba Komunist v osmih letih izdala s področja mednarodnega delavskega gibanja in delovanja drugih komunističnih gibanj po svetu – in za to področje praktično ne skrbi nobena druga slovenska založba, jih ostane, če odštejemo dokumente z različnih mednarodnih konferenc, samo še osem in med temi, od tujih avtorjev, samo izbor iz Togliattijevega dela, ki je izšel v davnem 1975. letu.

Napočil je skrajni čas, da se komunisti zavzamemo za korenite spremembe pri izdajanju zlasti temeljne in aktualne marksistične literature tudi v lastni založniški in knjižni dejavnosti, kajti prav tu lahko dosežemo pomembne premike, če to zares hočemo, razmeroma hitro.

JANEZ PEČAR

UDK 331.152.2:343.53/.533

Samoupravno nadzorstvo pri omejevanju deviantnosti v gospodarstvu

Samoupravna proizvodna razmerja in demokratizacija družbe sploh ne morejo shajati samo s klasičnimi represivnimi organi, čeprav jih štejem za mehanizme, ki v spremenjenih družbenih razmerah opravljajo pomembno družbenosamozaščitno vlogo. Samoupravnost – še posebej pa pri gospodarjenju – terja svoje mehanizme kontrole, drugačne od tistih, ki sta jih vajena tako meščanska družba kot državni socializem. S tem v zvezi »v jugoslovanski družbi obstajata že nekaj časa dve vrsti prava; ena izhaja iz države, druga pa iz takšnih središč družbene moči in odločanja, ki jih ni več mogoče smatrati za državne oziroma za njene agencije«.¹

Hkrati s pravom »samoupravnosti« se uvajajo novi mehanizmi, s katerimi, kot pravimo, »podružbljamo« pravosodje oziroma nadzorstvo. Sem sodijo *samoupravna delavska kontrola, poravnalni sveti, splošna in posebna sodišča združenega dela, arbitraže, sodišča časti* itd., ki odpirajo neslutene možnosti za deetatizacijo državnih pravosodnih vlog, hitrejši in neodtujeno obravnavanje odklonskosti, nadzorovanje ljudi med seboj, razreševanje navzkrižij s prostovoljnostjo, in na način, ki je sprejemljivejši, bolj human in ne nazadnje tudi bolj cenen. Zadnje za nekatere družbene plasti ni brez pomena.

Zadnje čase se omrežje samoupravnih nadzorstvenih institucij razširja ob politični podpori in strokovni pomoči poklicnega pravosodja in drugih državnih nadzorovalnih dejavnikov. S tem v zvezi pri nas narašča število družbenokontrolnih mehanizmov, hkrati pa se ob deviacijah, posebno v gospodarstvu, razvija ideologizacija kontrole, pri čemer bi lahko rekli, da osvobajanju dela vsaj formalno, ne pa toliko dejansko, polagoma sledi tudi osvobajanje kontrole (izpod države).

Ker kontrolo in nadzorne mehanizme neredko, zlasti pa v laičnosti, pojmuje po starem, ni še zaupanja vanje. Zaradi inflacije samoupravnih norm in splošnega neupoštevanja pravil vedenja na raznih ravneh in

¹ Goričar, s. 28.

zaradi utesnjevanja gospodarstva prihajamo v položaj, ko bi se morali resno vprašati, ali več norm sploh prinaša več poslušnosti, ali pa je prav v tem razlog za naraščanje kršitev, kar je bolj verjetno. Več kontrolnih mehanizmov vsekakor tudi odkriva več neposlušnosti in deviantnosti, še posebno, če prihaja v navzkrižja interesov med globalno družbo in skupinami ter med obema in posameznikom in še kako drugače.

Kakršnakoli je že dejanskost, ki nas obdaja, tudi kontrolnih mehanizmov ne gre obravnavati brez kritičnosti, pa čeprav so samoupravni. Prav pa je, da jih ne raziskujemo ločeno od gospodarskih razmer, v katerih nam kot institucije samoupravnosti opravljajo svoje vloge. Če že nekaj let ugotavljamo, da je državna prisila za utrjevanje družbenih vrednot v krizi, tega še ne bi smeli reči za samoupravne mehanizme kontrole, ker sploh nimajo tradicij in ne izkušenj. Toda vedno ne bo tako. Videli pa bomo, ali bomo s samoupravnim nadzorstvom razbremenili formalno?

Ta in sorodna vprašanja so sodobna tema, ki zadnje čase čedalje pogostejše prihaja pred skupščine in politična telesa naše družbe. Ti začenjajo s kritičnostjo razmišljati o smotnosti samoupravnega nadzorstva, ne da bi izgubljali zaupanje v prihodnost, ki je pred nami.

Zato ima ta sestavek namen s kriminalnopolitičnih, socioloških, kriminoloških ter teoretičnih gledišč načeti nekaj vprašanj samoupravnega nadzorstva tudi z vidika njegove vloge v gospodarjenju. Pri tem pa gre le za poskus, ki pa za več jasnosti potrebuje še dosti več znanstvenoraziskovalnega dela, kot ga imamo doslej.

1. Marksističnoteoretična in strokovna izhodišča o podružbljanju nadzorstva

Za naš namen so izhodišča za razmišljanje o podružbljanju nadzorstva in obravnavanju deviantnosti predvsem dvojna:

- marksističnoteoretična in
- strokovna oziroma kriminalnopolitična.

a) Zamisli o podružbljanju nadzorstva izhajajo že od klasikov marksizma, ko zlasti Marx in Engels začenjata razvijati teoretične postavke o oboroženem ljudstvu,² in zlasti ko Lenin³ po oktobrski revoluciji opozarja, »da je treba pri ustvarjanju novih družbenih razmerij organizirati ustrezno obliko družbene kontrole, v kateri naj se aktivirajo najširše ljudske množice«. Pri nas pa smo prek revolucije v narodnoosvobodilnem boju in pozneje čedalje bolj upoštevali domnevo, po kateri naj bi se oblast v imenu delavskega razreda spremenila v oblast samega razreda in delovnih ljudi.

Toda podružbljanje nadzorstva in sploh oblikovanje samoupravnega nadzorstva smo intenzivneje in tudi organizacijsko ter vsebinsko zastavili

² Milutinović, s. 4

³ Toš, P., s. 10; Popović, s. 7 in drugi.

relativno pozno, in sicer skoraj četrto stoletje od začetka samoupravljanja na področju gospodarstva (v letu 1950). Šele z daljšim presledkom in dokaj tipajoče in obzirno, vendar intenzivneje kot kdajkoli poprej, smo začeli razmišljati tudi o nadzorstvu nad vedenjem ljudi ter poleg klasičnih, državnih in prisilnih mehanizmov ustanavljati nove in predvsem samoupravne. Spoznali smo, da samoupravnost ne more dalje le z državno prisilo, ampak da sama zahteva svoje mehanizme kontrole, ki niso odtujeni in so organizirani neposredno tam, kjer ljudje sami vstopamo v odnose z drugimi ljudmi, zlasti pa v procesu proizvodnje.

Čeprav pri tem dokaj ostro razločujemo zadeve, ki jih ureja država, od tistih, ki jih prepušča nam, delavcem v združenem delu, imamo vendarle vrsto samoupravnih kontrolnih mehanizmov – samoupravno sojenje, samostojno urejanje posameznih pravic itd. Poleg državnih kontrolnih mehanizmov so torej še drugi, predvsem samoupravni, kar hkrati seveda pomeni določeno dihotomizacijo v nadzorstvu in često dvojnost pri nadzorovanju, čeprav po drugi strani ne bi mogli reči, da se kultura kontrolicije dejansko razvija kot škodljiv pojav, ki bi utegnil kaliti odnose med ljudmi.

Tudi nas ne moti vprašanje, ali gre za pravo podružbljanje, če se samoupravni kontrolni mehanizmi lotevajo vprašanj, ki jih država sploh ni nadzorovala ali jih ni uspešno obvladovala oziroma se, npr. z njihovim preprečevanjem sploh ni dosti ukvarjala, ker so bili njeni ustrezni mehanizmi predvsem represivno naravnani.

Kljub tovrstni dvojnosti pri nadzorovanju človekovega vedenja, ki daleč presega tudi nove poglede na kriminalno politiko družbenega varstva in zatiranja deviantnosti, pa se država še ne umika s področij, na katerih ne le nastajajo, ampak tudi delujejo samoupravni kontrolni mehanizmi. Gre torej za proces, ki ni niti lahak niti hiter.

b) Kriminalna politika družbenega varstva je že pred uvedbo samoupravljanja (s čimer se pri nas pojavi tudi potreba po neodtujljivem nadzorstvu) prišla do spoznanja o nezadostnosti klasičnih prisilnih mehanizmov države v boju s kriminalnostjo in drugimi škodljivimi pojavi. Zato tudi v okviru njene ideologije prihaja do zahtev po uvajanju nedržavnih in neprisilnih, kurativnih, vzgojnokulturnih in socialnih posegov pri omejevanju odklonskosti. Priporoča tudi pestrost v izbiri sankcij in predvsem uporabo milejših, če se z njimi da doseči enake rezultate, ki jih prinašajo, vsaj domnevno, ostrejši. In kar je najbolj pomembno za naš namen, tudi gibanje družbenega varstva se v boju z odklonskostjo ne ogiba čim širši udeležbi javnosti.

Razlogi za deetatizacijo in decentralizacijo nadzorstva so torej dvojni in skladni. Zato ne prihaja zaman tudi do institucionalizacije samoupravnih oblik nadzorstva nad vedenjem ljudi.

2. Človek kot subjekt nadzorstva, ne le kot njegov objekt

Samoupravno nadzorstvo, čeprav šele na svojem začetku, deluje (ali naj bi delovalo) z drugačnih pozicij kot državno, prisilno, brezosebno, represivno itd., ki temelji na odtujenosti in je največkrat eksterno ter s tem v zvezi tudi poklicno ter zato tudi občasno, proceduralno in ne redko dokaj shematizirano, če ne celo zbirokratizirano.

Če bi popreprostiti formulacijo razločkov med enim in drugim, bi lahko rekli nekako takole. Državno nadzorstvo je sicer za nas, toda predvsem še vedno zunaj nas, toda samoupravno je sicer tudi za nas, vendar med nami. Kajti osvoboditev dela ni možna samo z odpravo razrednega izkoriščanja, ampak jo omogoča tudi tako humano nadzorovanje, pri katerem se v morebitno ekscesivnost vpletejo drugačni mehanizmi, kot so državni in na način, ki niso podobni državnim marveč samoupravnim in s sredstvi, ki jih država, ki od nekdanj pozna predvsem zastraševanje in prisilo, ne uporablja.

Čeprav za zdaj še samoupravnega (in najbrž nobenega) nadzorstva ne gre idealizirati (ker je sploh še slabo učinkovito – toda kako bi se zanj navduševali, če bi postajalo uspešnejše?), pa je vendarle, vsaj kolikor gre za tovrstno dejavnost v posameznih človeških skupinah, še najmanj odtujeno. Posebno še zato, ker ga izvajamo (ali naj bi ga) ljudje med seboj (kolikor toliko v smislu legitimnih norm ali brez njih – kot navade, običaji, rituali itd.), v povezavi z drugimi ljudmi, bodisi v »združenem delu« ali zunaj njega. *Samoupravno nadzorstvo je lahko uspešno le v razmerah neodtujenosti ljudi med seboj.* Že Marx je spoznal, da je človek odtujen drugemu človeku, če mu je odtujeno prirojeno bistvo, prav tako pa tudi, če je vsak od njih odtujen človeškemu bistvu.⁴ Če bi šlo za »samoupravno« nadzorstvo v odtujenosti, gre nedvomno za drugačno kakovost od tiste, za katero mislimo, da naj bi bila.

Samoupravno nadzorovanje naj bi preprečevalo popredmetenje človeka, če je ta zanimiv zanj. Njegov položaj bo moral biti drugačen od tistega, ko človek v državni intervenciji postaja objekt kontrolizacije, stigmatizacije, rehabilitacije in resocializacije itd. Kako naj bi to bilo v samoupravnem nadzorovanju, še ne vemo dovolj. Dosti reči se zdi še iluzija in zaradi tega tudi razlog za nezaupanje vanj, kar se kaže tudi v zgledovanju po »državnosti«, v obračanju po pomoč k državi in – ne nazadnje – v indolentnosti tovrstnih kontrolnih mehanizmov in tolerantnosti do pojavov, ki jih ustvarjamo ljudje med seboj ali pa do premoženja, ki ga upravljamo.

Proces internalizacije kontrole in oblikovanja samokontrole zaradi akulturacije »samoupravnega vedenja« je dokaj dolgotrajen. Vendar je le z njim pričakovati rezultate omejevanja zunanje, prisilne in državne kontrole v večjem obsegu. Državno in samoupravno (kot najmanj inven-

⁴ Marx v navedbi Brajša, s. 36.

tivno) pravo sta lahko še tako idealna in zapisana v tisočerihih aktih, vendar sta brez moči, če vedenje nas ljudi ni takšno, da bi dopuščalo raztujevanje, debirokratizacijo in podružbljanje državnega nadzorstva.

Pri tem *samoupravnega nadzorstva ne gre izvajati s takimi pritiski, grožnjami in postopki (četudi kolektivnimi), ki bi spodbujali sovraštvo, maščevanje in odtujenost od razodtujenega nadzorstva*. Lahko da so pričakovanja v sedanjosti drugačna od resničnosti v prihodnosti. Vendar upanje je tu, še zlasti, če samo formalno državno nadzorstvo ne ustreza družbenogospodarskim odnosom. »Kontrola« je v vsakem pogledu »sestavina samoupravnega konstituiranja delavcev v združenem delu«⁵ in temu se ni mogoče izogniti niti tega dejstva prezreti. Odtod tudi potreba, da je človek subjekt kontrole, čeprav je dejansko še daleč od idealnosti, še posebno, ker je (in verjetno še dolgo bo) država tista, ki določa, kaj je deviantno in kaj ni.

3. Razmere v gospodarjenju in samoupravni mehanizmi za reagiranje zoper odklonskost

V gospodarjenju smo prišli do stopnje, v kateri ni več mogoča svoboda poslovanja, marveč je nujno potrebno omejevanje in drugi ukrepi, ki jih imenujemo zdajle, v temle trenutku, s skupnim izrazom *stabilizacija*. Do nje je moralo priti zaradi pojavov in procesov, ki so jih ustvarjali slaba raba delovnega časa in izredno visoka odsotnost z dela ter nizka produktivnost, pretiranost želja po naložbah, zadolževanje doma in v tujini, prevelik uvoz, pretirana stopnja zaposlovanja (zlasti v negospodarskih dejavnostih), čezmerna in neplanirana inflacija ter naraščanje cen, nelikvidnost (celo bank), stiska z energetske viri, slabo vključevanje v mednarodno delitev dela, nekonkurenčnost na zunanjem tržišču in doma, zapiranje v regionalne okvire (tudi v občinske, kolikor ne celo v TOZD), povečani pritiski na stroške gospodarskega poslovanja, pomanjkanje kmetijskih proizvodov (živil) in celo zdravil ter sploh motnje v preskrbi, potem neracionalna raba prostora, neskladja med naraščanjem izdatkov za proizvodnjo na eni in zamrznitev cen surovin na drugi strani, da ne omenjamo posebej neustrezne strukture gospodarstva sploh, previsoke skupne in posebne porabe in osebne potrošnje in podobno.

Poleg tega pa ves čas prihaja do pojavov nepoštenosti v združenem delu, razsipništva in negospodarnosti, tja do kriminala in kršitev različnih vrst.

Dosti je tudi kritik v zvezi s potrebo po nenehnem prilagajanju novim ukrepom v gospodarstvu (ko še starih ni bilo mogoče uresničiti) na račun neintegriranega gospodarstva, po naraščanju sporazumov in dogovorov, ki jih redkokdaj upoštevajo, tja do spoznanja, da celo planiranje naslednjega srednjeročnega obdobja na zvezni ravni ni bilo končano niti v podaljšanih rokih.

⁵ Toš, P., s. 19.

Zato tudi v naslednjih petih letih lahko pričakujemo zaplete, konflikte, nova protislovja in restrikcije, poleg tega pa prizadevanja za povečanje prihodka, storilnosti in izvoza ter izredno varčevanje.

S takimi gospodarskimi razmerami in pojavi, ki izhajajo iz njega, se mora soočati samoupravno nadzorstvo, ki opravlja svojo vlogo v okolju, kjer se to dogaja. Gre torej za *konfrontacijo, ki terja avtohtonost, prodornost, smelost, nepristranskost, zavzetost, kakovost in pripravljenost reagirati na odklonskost*. Omenjene in še druge možnosti za gospodarjenje pa tudi nujno rojevajo več razlogov za deviantnost in s tem v zvezi tudi večje potrebe po nadzorovanju.

Toda samoupravni nadzorni mehanizmi, kolikor jih že imamo, niso namenjeni izključno za obravnavanje deviantnosti, kot jo gre razumeti v smislu kriminalne in z njo povezane politike obravnavanja odklonskega vedenja v gospodarstvu. Zato so tudi sredstva in oblike reagiranja različni. Tako npr. samoupravna delavska kontrola: predlaga, opozarja, obvešča, ugotavlja, spremlja, primerja, opozarja, nadzoruje, zahteva, seznanja, sodeluje ter daje mnenje in predloge. Poravnalni svet predvsem pomirja. Splošna in posebna sodišča združenega dela, notranje stalne in priložnostne arbitraže itd. nekako razsojajo in podobno. Za vse pa ugotavljajo, da svojih vlog ne opravljajo zadovoljivo,⁶ in da se prizadeti nanje še vse premalo obračajo.

Ali je potemtakem v tem trenutku mogoče pričakovati več, kot store in kot zmorejo – zlasti zaradi restriktivnega gospodarjenja in zategovanja pasu ter v razmerah, ko marsikdo prej vidi sebe kot kaj drugega za tovarniškim plotom.

4. Socialna diferenciacija v gospodarjenju in samoupravno nadzorstvo

Pri državnem, formalnem in prisilnem nadzorstvu se dogaja, da ima do vseh enake zahteve (vsaj pravno), vendar pa različno moč nasproti posameznim pojavom (ali njihovim nosilcem), iz česar izhaja, da je lahko diskriminatorno, nepravično, in da ne more nuditi vsem enakega varstva, kar se vidi že iz tega, da ne odkriva vseh dogodkov, in da za vse odkrite pojave ne more najti ustreznih storilcev. Če izhajamo še iz stališča, da nobeno nadzorstvo (k sreči) ni tako mogočno, da bi v celoti nadzorovalo človeško vedenje, se potem nujno pojavijo potrebe po večji količini nadzornih mehanizmov, da bi »pokrivali« tisto, česar ne zmore drugo.

Samoupravno nadzorstvo pri nas dopolnjuje marsikaj, česar država ni zmogla (ali se tega ni lotevala). S tem v zvezi pa se spet pojavi vprašanje, ali je v omejenih in težavnih možnostih za gospodarjenje manj diskriminatorno in bolj pravično in ali je to sploh pomembno?

Iz ugotovitev predvsem političnih organizacij, da imamo neustrezno strukturo gospodarstva, da je gospodarstvo ponekod zgolj formalno inte-

⁶ Glej npr. Informacija o uresničevanju družbene preobrazbe pravosodja, Poročevalec, 6, 1980/10, s. 43; ZSS, Mestni sindikalni svet, Analiza o delu samoupravne delavske kontrole, 21. 7. 1980.

grirano in med seboj slabo povezano, da nekaterim primanjkuje surovin, drugim pa ne, da imajo nekateri ugodne možnosti za proizvodnjo, drugi pa občutno manj itd., je jasno, da je tudi med posameznimi delovnimi organizacijami v pridobivanju prihodka, v delitvi dohodka itd. precejšnje socialno razločevanje, kar v zadnjem času potrjujejo podatki o različnosti »plačila« za enako dejavnost (hkrati ko se zmanjšujejo razločki med bolj in manj »zapletenimi« deli).

Čeprav nadzorstvo s tem nima ničesar opraviti neposredno, ker gre za družbenogospodarska in ne nadzorstvena vprašanja (toda vsaka človeška dejavnost zahteva tudi nadzorovanje), pa le lahko nastajajo pomembni razločki v dojemanju zakonitosti, poštenosti, korektnosti itd., in sicer tako pri skupinah kot pri posameznikih v organizacijah, ki jim gre bolje od tistih, ki jim gre slabše. Stiska, težave, boj za obstanek, konkurenčnost itd., tja do želja po zasebnem prilaščanju dobrin pa lahko oblikujejo skupinsko in individualno moralo in s tem spreminjanje morale glede na koristnost posameznega ravnanja, ki prinaša prednost za skupino ali posameznika.

Socialna diferenciacija in neenake možnosti za gospodarjenje postavljajo zlasti samoupravno delavsko kontrolo pred neenake preizkušnje: ali razumeti svojo delovno organizacijo pri kršitvah v korist skupine ali upoštevati interese (!) družbene skupnosti na škodo skupine, v kateri opravlja nadzorstvo. Čas, ki prihaja, gotovo prinaša take dileme. Zato: kako sploh uspešno uresničevati »kontrolno moč«, ali videti vse, kar je treba, ali kje zamižati, saj za nesposobnost, tolerantnost, indolentnost v samoupravnem nadzorstvu ni sankcij. Ali se je tega mogoče zavedati, če ni preglednosti nad delovanjem celote v delovni organizaciji? Ali ni morda »samoupravna kontrolizacija« preveč idealna, neučinkovito zamišljena in zato bolj »formalna« kot dejanska?

Čeprav se z nadzorstvom vedno tudi postavlja tudi vprašanje njegove porazdelitve, se to pri tej vrsti kaže kot manj pomembno čeprav je čedalje bolj institucionalizirano, toda ni dejavno, in je »po svoje« diskrecionarno in preveč odvisno od družbenega okolja, v katerem je. Pogosto je »zveza samoupravne delavske kontrole z bazo pretrgana«. ⁷ Ne nazadnje pa smo tudi dežela, ki najhitreje spreminja ter najslabše spoštuje predpise. ⁸

5. Samoupravno nadzorstvo kot razredna in socializacijska dejavnost

Nekateri mehanizmi samoupravnega nadzorstva, med katerimi je »samoupravna delavska kontrola« nedvomno v ospredju pozornosti, imajo predvsem razredni pomen. Pomenijo nov, toda neprisilen, pogosto neformalen, neodtujen in demokratičen način, ne le način »kontrole«,

⁷ Prav tam.

⁸ Vidic, Komunist 5, 2. 1971, s. 8.

marveč tudi dejavnik oblikovanja in spreminjanja vedenja ljudi. Hkrati pa je to tudi socialnopedagoški in preprečevalni mehanizem »za zatiranje egoizma, zasebnega in skupinskega prilaščanja, za omejevanje splošnih, posebnih in skupnih interesov, ki pravočasno opozarja na take pojave... in s tem prispeva k razvoju družbene zavesti delovnih ljudi in vpliva na razvoj njihovega družbenega vedenja«.⁹

Samoupravno nadzorstvo izhaja iz družbenogospodarskih razmer in je v zatiranju, zlasti zatiranju gospodarske kriminalitete in vseh, z gospodarjenjem povezanih deviantnosti, ne samo sredstvo za odkrivanje in preprečevanje motečih pojavov, marveč je to *predvsem tudi razredna dejavnost*.

Razredna dejavnost zaradi tega, ker je varnost, varstvo, zakonitost, izpolnjevanje nalog družbene samozaščite itd. tudi sestavina in vsebina političnega dela, in ker je varnost (česar koli in pred čemer koli) pri nas v interesu delavskega razreda.

Nadzorstvo ima v socialističnih družbah nasploh razredni pomen in tega nikjer ne zanikajo, pri nas pa še najmanj, ko z uvajanjem samoupravnih kontrolnih mehanizmov oblikujemo nov tip nadzorstva, ki ga, vsaj v takih oblikah, nimajo nikjer drugod, ker je njegov temelj samoupravljanje, iz katerega sploh izhaja.

V boju z deviantnostjo in škodljivostvov vseh vrst, s podružbljanjem varnosti in reagiranjem na negativne družbene pojave, predvsem v predeliktualni fazi (kar je zlasti namen samoupravnega nadzorstva – v gospodarjenju še posebej), z razrednim vrednotenjem pojavov in procesov, ki porajajo in omogočajo nezaželenost in moteče vedenje, se ustvarjajo tudi razmere, v katerih »mora v sistemu samoupravne demokracije vsak človek imeti vso odgovornost tudi za usodo drugega človeka«.¹⁰ Z njegovo usodo pa so povezani varnost, zakonitost, družbeno premoženje, pravice itd. Zaradi tega se dogaja, da nadzorstvo sploh podružbljamo, humaniziramo in tudi politiziramo.

Politizacija nadzorstva je najbrž potrebna vse dotlej, dokler dejavnost, ki jo kakorkoli razumemo kot družbeno samozaščitno, ne »postane sestavni del celotnega spleta družbenih razmerij«.¹¹

Procesi prevzemanja nadzorovalnih vlog z mehanizmi v združenem delu in drugih asociacijah ne morejo potekati brez politične podpore in brez razredne vsebine. Le-to nam edino lahko predoča cilje prihodnosti in smoter današnjega dneva, ki vsebujejo moralna načela, po katerih naj se ravnamo, in ki se često razločujejo od tistih, ki smo jih podedovali iz preteklosti in iz drugih družbenopolitičnih ureditev.

Zato je tudi samoupravno nadzorstvo razredno in neredko zahteva od posameznih »nadzorovalcev« idejno opredeljenost¹² pri opravljanju nji-

⁹ Mijučić, s. 7.

¹⁰ Kardelj: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, s. 113.

¹¹ Iz resolucije X. kongresa ZKJ, Komunist 3. 6. 1974, s. 13.

¹² Glej tudi Troha/Jakopič, s. 44.

hovih nalog. Zato je pogosto tudi uveljavljanje delavske kontrole razredni boj¹³, ki ne poteka brez težav.

V nadzorstvu se vedno kažejo razredni interesi. S samoupravnim nadzorstvom pa so določenemu razredu dana sredstva za uresničevanje njegovih interesov. Vse kaže, da je gospodarjenje prav v tem smislu najbolj zapleteno področje samoupravne kontrole. Analize s tega področja so predvsem organizacijske narave in ne posegajo toliko v vsebino. Zato malo vemo, zakaj toliko protislovij v samoupravni »kontrolizaciji«.

6. Samoupravno nadzorstvo: nadomestilo ali dopolnilo (k državnemu)

V raziskavah o nadzorstvu, ki zadevajo predvsem formalno in neformalno (ker je samoupravno predvsem naše in zato bolj posebnost kot pravilo), je dosti spoznanj o obsegu, zmogljivosti, diskriminaciji, selektivnosti, diskrecionarnosti in politizaciji, pa o neuspešnosti, zastarelosti itd. Samoupravno nadzorstvo pa z zornega kota kriminalne politike ni kaj prida raziskano. Ker je tipično za samoupravnost, ker v nadzorovanju vedenja deluje še le nekaj šasa in poleg državnosti, se zato z upravičenostjo zastavlja vprašanje, kakšno vlogo, poleg vsebinske, še ima glede na to, da deluje več vrst nadzorstva? Zlasti pa, ali je državnemu dopolnilo ali njegovo nadomestilo?

Odgovore gre iskati predvsem v vprašanju ali je državno nadzorstvo v svojem podružbljanju zgubilo katero od pristojnosti, ki jih zdaj in z drugačnimi sredstvi in načini opravljajo samoupravni kontrolni mehanizmi. Po drugi strani pa zopet, ali se samoupravnemu nadzorstvu vsaj formalno pripisujejo katere od dejavnosti, ki jih je dotlej opravljala država, in če, kako to poteka v dejanskosti? In še: ali gre za dejavnosti odkrivanja, pregona, sojenja in rehabilitacije?

Vprašanj je preveč, da bi nanje odgovorili brez raziskovalnega in teoretičnega dela. Lahko pa bi rekli naslednje. Država še vedno določa, kaj je kaznivo in kaj ni, razen na nekaterih obrobni in manj pomembnih področjih. V gospodarstvu gre res za »samoupravno sojenje« v zadevah, ki so v sporazumnem interesu dveh ali več strank. Gospodarjenje s splošnimi normami in z določanjem sankcij še vedno uravnava država. Samoupravnost še nima sredstev za doseganje »prepričanosti« o potrebi po kakšni poslušnosti; če naj zagotovi svoj »ukrep«, se mora obrniti na pomoč državi. Samoupravno nadzorstvo »deluje« v zvezi z istimi vprašanji kot državno, pri čemer skuša dosegati razredne cilje s prepričevanjem, preprečevanjem, sporazumnostjo, z uvidevnostjo, s poravnavanjem, pomirjanjem, odpravljanjem nasprotij itd., skratka z neprisilnimi, če pa že, pa vsaj s sporazumnimi sredstvi.

Po svoji vlogi imajo predvsem preprečevalni pomen, ki ga je treba dosegati (vsaj doslej) na tistih področjih, na katerih »državnost« nima

¹³ Prav tam, s. 52.

posebnega interesa, da bi se vpletala s svojimi dejavnostmi. Na sploh bi lahko rekli, da se samoupravno nadzorstvo ukvarja s tistimi vprašanji, ki jih država zaradi »nepomembnosti« ne želi ali ne zmore obravnavati, in ki nimajo kakšnega splošnega pomena (razen morebiti izjem, ki so največkrat determinirane z množičnostjo kakega pojava ali ekscesa, in ki so zaradi tega tudi v središču pozornosti družbenopolitičnih organizacij, ki močno podpirajo samoupravno nadzorstvo).

Zato je samoupravno nadzorstvo vsaj za zdaj še tako regulativno kot organizacijsko in po svoji moči predvsem dopolnilo državnemu in manj njegovo nadomestilo. Toda prihodnost se mu šele odpira, če mu bo »državnost« zaupala bolj kot doslej, in če bo upravičevalo svojo vlogo. Le-ta pa seveda zavisi od nas, ljudi.

7. Javnost samoupravnega nadzorstva

Z ustanavljanjem samoupravnega nadzorstva (tudi z družbeno samozaščito kot gibanjem za optimalno doseganje vrednote »varnosti«), z deprofesionalizacijo »kontrole«, z vnašanjem razrednih sestavin v medsebojno vrednotenje (deviantnega) ravnanja, z morebitno dejuridizacijo postopkov pred samoupravnimi, kontrolnimi, sodnimi in podobnimi mehanizmi, s sporazumnim obravnavanjem nasprotij med posamezniki in skupinami, ki nastajajo zaradi različnosti želja, interesov, koristi itd., ob uporabi različnih sredstev za doseganje docela drugačnih »nadzorstvenih« rezultatov, kot jih je zmogla država, se povečuje udeležba javnosti pri urejanju razmerij med ljudmi in skupinami (ki so zanje lahko zelo pomembne).

Razloček med formalnim (državnim) in samoupravnim nadzorstvom je torej predvsem v tem, da slednje uresničujemo predvsem po posebnih dogovorih ali sporazumih in se mu (če se mu) podreamo prostovoljno. To nadzorstvo *dobiva svojo moč od nas in zaradi nas samih* in nima dosti skupnega s prisiljevanjem, zastraševanjem, grožnjami in odtujevanjem.

S tem v zvezi bi lahko sprejeli splošno izhodišče, po katerem je javnost dela v vseh oblikah združevanja ljudi med seboj najboljše samoupravno nadzorstvo,¹⁴ ne glede na to, ali je to »nadzorstvo« institucionalizirano ali ne. Ključno je, da je vsakemu omogočeno sodelovati pri presojanju, kaj je prav in kaj ni prav in omogočeno, da prispeva k ureditvi vprašanj, sprejemljivih za vse itd.

Zato tudi delovanje institucionaliziranih mehanizmov samoupravnega nadzorstva ne more biti diskretno, ne more potekati za zaprtimi vrati ali v zaključenih skupinah. Samoupravno nadzorstvo tudi (še) ne obravnava takih vprašanj, ki ne bi smela biti razgrnjena pred javnostjo in podatki ne bi smeli biti na voljo vsakomur, ki ga vprašanje zadeva. To ne izhaja le iz pravne urejenosti samoupravnih kontrolnih mehanizmov, marveč iz bistva

¹⁴ Glej gradivo: Toš, P., s. 64.

samoupravljanja nasploh. Po tem izhodišču imamo delavci v združenem delu neodtujljivo pravico nadzorovati uresničevanje svojih samoupravnih odločitev in drugih samoupravnih pravic in dolžnosti.¹⁵

Prav v tem smislu se naša naravnost, ki je sicer nastala iz globalnega družbenopolitičnega koncepta samoupravnega socializma, presenetljivo pokriva s spoznanji kriminalne politike gibanja za novo družbeno obrambo, zlasti pri udeležbi javnosti v obravnavanju vprašanj odklonskosti. Le da smo šli pri nas precej dlje in sploh drugače. Če druge mehanizmi udeležbe javnosti v kriminalni politiki pomenijo privesek državne kontrole, pomočnika policije ali podaljšano roko države itd., gre pri nas za samoupravno nadzorstvo kot za nekaj novega in drugačnega in izključno imanentnega »samoupravnosti« nasploh.

Javnost je zato pri nas nujno potrebna sestavina podružbljanja nadzorstva. V gospodarjenju pa je javnost nadzorstva potrebna bolj kot kjerkoli druge. Prav na tem področju gre tudi za razmerja med ljudmi zaradi upravljanja z delovnimi sredstvi in je nadzorstvo že zato funkcija samoupravljanja ljudi med seboj. S tem ljudje prevzemamo tudi odgovornost za ustreznost vedenja, za pravilnost ravnanja z delovnimi sredstvi in vse drugo, kar zadeva vestnost dobrega gospodarjenja, vštevši varstvo pred kakršnokoli nepoštenostjo in škodljivostmi.

Javnost onemogoča tudi manipulacijo, dominacijo in druge pojave (s katerimi neredko obračunava tudi politična praksa), ki se z raznimi oblikami povezuje z gospodarskim kriminalom, pogosto izrednih razsežnosti.

8. Različnost nadzorstva, toda enotnost vloge

S hkratnim razvojem državnega in samoupravnega nadzorstva, predvsem po zadnjih ustavnih spremembah in še posebej s preobrazbo pravosodja, ne prihaja do tega, da bi vsako nadzorstvo varovalo in uresničevalo svoje vrednote, in sicer eno na višji, drugo pa na nižji ravni. Tudi ni toliko pomembno, da se prvo ukvarja z varstvom vrednot poklicno, drugo pa laično. Ključna pri tem je *enotnost vloge nadzorstva v samoupravnih družbi*, ki poteka ob uporabi različnih sredstev.

Če so za državno nadzorstvo še vedno značilna sredstva iz klasičnega arzenala ukrepov oblasti kot prisile (čeprav dosti blažja), postajajo za samoupravno nadzorstvo čedalje bolj pomembna sredstva kot *izraz prostovoljnosti*. Za klasično sredstvo države, ki povsod po svetu čedalje manj zadošča za uspešnejše uravnavanje vedenja ljudi, ni problem glede izbire (čeprav inventivnost v tem smislu vsaj v kaznovalnem pravu ni kdove kako velika) pa se za nas pojavlja vprašanje, kaj z ukrepi – (beri sankcijami) za doseganje *ustreznejšega samoupravnega vedenja*. S samoupravnostjo prav tako nalagamo drug drugemu dosti pravic in dolžno-

¹⁵ Podobno: Toš, prav tam.

sti, ki pa jih pogosto slabo izpolnjujemo. Tako je npr. »varstvo iz raznih gledišč v SFRJ samoupravno urejeno v dveh milijonih samoupravnih aktov«¹⁶ kar pogojuje inflacijo norm, pa verjetno zaradi tega sama varnost po sebi ni dosti boljša, kar zopet potrjuje neupravičen »pravni optimizem«.

Ob tem pa ne ugotavljamo zaman, da velik del družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov »ne vsebuje sankcijskih določb za primer neizpolnjevanja«.¹⁷ Čeprav dosti samoupravnega nadzorovanja opravimo v preddeliktualni fazi – s prepričevanjem, nagrajevanjem, pohvalami, zgledom itd., neredko tudi ob politični podpori, ni odveč vprašanje, kaj je s sankcijami v samoupravnem pravu, in kako naj jih uporablja samoupravno nadzorstvo. To je še toliko bolj pomembno, ker se *samoupravno nadzorstvo* (in vse tisto, kar omogoča temu nadzorstvu uresničevati njegovo vlogo) *ne sme zgledovati po državnem zlasti ne v zvezi z rabo sredstev*. Vprašanje ostaja še odprto, toda najbrž bo moralo imeti tudi to nadzorstvo svoje sankcije, vendar bolj podobne tistim iz neformalnega nadzorstva, všteti s svojimi lastnimi. Tu nastaja še vrsta dilem, kot npr., kaj je z izvajanjem sankcij, s kakšnimi mehanizmi, ali vsako zase ali ob pomoči države in z njeno zaslombo ter koliko časa itd. Bati se je le čedalje večje juridizacije samoupravnega nadzorstva, birokratizacije njegovega delovanja, formalizacije pri preprečevanju in podobnih pojavov. Zato bo najbrž še nekaj časa neuspešnim samoupravnim intervencijam sledila državnost.

Oblike samoupravnega nadzorovanja pa so že različne tako po nosilcih kot po naravi, vlogah in metodah. Toda tako državno kot samoupravno nadzorstvo in njuni mehanizmi imajo enake namene, uresničujejo enake vrednote, ki so vsaj za zdaj še doseganje družbene konformnosti – le njuna sredstva so različna. To pa včasih povzroča podvajanje dejavnosti in ne le demokratizacijo in decentralizacijo.

Obe nadzorstvi, tako državno kot samoupravno, pa sta del družbenopolitične ureditve z razrednimi nalogami, ki jih postavlja politična oblast, da ne govorimo s tem v zvezi tudi o politizaciji nadzorstva in celo o politizaciji posamezne oblike vedenja, če ne vsaj njegovega vrednotenja.

Kar zadeva »državno« in »samoupravno« v nadzorstvu, v njuni vlogi ni vsebinskih razločkov. So le organizacijski in pravni.

9. Pripravljenost sodelovati v samoupravni »kontrolizaciji« (in motiviranost za nadzorstvo)

Pri tem gre v sedanjem trenutku predvsem za dvojje vprašanje:

– za motiviranost za sodelovanje v samoupravnih nadzornih mehanizmi, v katerih posamezniki prevzemajo vloge nadzorovalcev (in vse

¹⁶ Pešut: Društvena samozaštita, 3, 1980/50, s. 2.

¹⁷ Goričar, s. 23.

drugo, kar iz tega izhaja, seveda predvsem v laičnem smislu ter kot dolžnost in pravico občana in samoupravljalca),

– za pripravljenost razreševati medsebojna navzkrižja pred samoupravnimi mehanizmi (kot so npr. poravnalni sveti, arbitraže, splošna in posebna samoupravna sodišča).

Poznavalci razmer namreč ugotavljajo, da je neredko »bolj pomembno formalno zadovoljevanje predpisov, kot pa stvarno reševanje problemov«. ¹⁸ In res ustanavljamo na tem področju vrsto mehanizmov, ki obstajajo le na papirju, če pa niso nedelavni, pa se nihče ne obrača nanje, poleg tega pa tudi različni dejavniki prispevajo še k formalizaciji delovanja in k odtujevanju ljudi od prostovoljnega razreševanja zadev. S postopki, birokratizacijo in podobnimi ovirami, ki jih nekateri prenašajo iz navad državnih kontrolnih mehanizmov, pa pogosto še bolj poglobljamo ovire pri samoupravnem razreševanju konfliktov ljudi med seboj.

Zato se zdi prav v tem pogledu *potrebno razmišljati o motiviranosti* tako za samoupravno kontrolo kot za razreševanje posameznih vprašanj pred samoupravnimi sodišči. Kajti *samoupravni kontrolni mehanizmi nimajo še svoje moči in ne sankcij*, samoupravna sodišča pa ne izvedbene možnosti in povsod je končni izid njihove prizadevnosti iskati drugje, ne pa pri njih. Odtod tudi vprašanje, ki občutno presega sedanji formalizem in pravni optimizem: kaj je lahko motiviranost ljudi za dejavnosti na teh dveh področjih in v čem *iskati psihosocialne potrebe posameznika ali skupin za kakršnokoli udeležbo v samoupravnem nadzorstvu*.

a) Sedanje gospodarske razmere in najbrž tudi razmere v bližnji prihodnosti bodo take, da moramo pričakovati še večje razločke med posameznimi ožjimi skupinskimi koristmi v razmerju do splošnih in družbenih. Tudi uresničevanje novih vrednot v gospodarjenju se zaradi stabilizacije, restrikcij in sploh omejenih možnosti za pridobivanje prihodka zaostreje. Položaji, v katere prihajajo nadzorovalci v samoupravnih kontrolnih mehanizmih, ki pripadajo ogroženim in prizadetim, bodo težko našli razloge bodisi za osebno bodisi za skupinsko identifikacijo s posamičnimi ukrepi, omejitvami in podobnim, kar onemogoča skupinske koristi, ugodnejše priložnosti itd., tja do kršitev zakonitosti, ki lahko ovirajo svobodnost gospodarjenja v boju za boljši prihodek (ki ga neprestano poudarjamo), kolikor ne celo za obstanek.

Zato na *uspešnost samoupravnih kontrolnih mehanizmov ne gre gledati formalistično* (kar se v njihovih ocenah največkrat dogaja), marveč vsebinsko, z zornega kota *psihosocialnih potreb poameznika ali njegove kontrolne skupine* po nadzorovanju nekoga in nečesa v tem, ali reagirati zoper pojav, če pa vendarle prinaša ugodnost tudi za samega nadzorovalca. In ker je kontrola zaradi razmerij med ljudmi, ki upravljajo z delovnimi sredstvi v gospodarjenju, nadzorovanje teh razmerij ni preprosto, zlasti ne v hierarhični ureditvi delovnih organizacij. Zato ocene

¹⁸ Brajša, s. 155.

uspešnosti preslabo upoštevajo motiviranost in psihosocialno potrebnost »kontrolizacije« v gospodarjenju v današnjem času in pri nas.

b) Taisti pojav se nam kaže v nezaupanju v razna samoupravna sodišča, zlasti ob množici samoupravnih sporazumov, za katere ugotavljajo, da jih slabo spoštujemo. In več ko jih je, manjši je njihov pomen. Bolj ko se sklicujemo nanje, več je njihovih kršitev, s katerimi pa se skoraj ne ukvarjamo. Zato se tudi tu pojavlja vprašanje motiviranosti posameznikov ali pravnih oseb za razreševanje njihovih sporov pred tovrstnimi mehanizmi. Podatki kažejo, da je motiviranost še največja pri delovnih sporih,¹⁹ toda to ni področje, ki bi nas zanimalo zaradi kriminalne politike ter reagiranja in omejevanja gospodarske odklonskosti. Le-ta je še vedno predvsem domena drugih kontrolnih mehanizmov.

10. Neskladnost med zmogljivostjo in pričakovanji

Že zaradi komisij za ugotavljanje neupravičenega bogatenja, ki jim je težko določiti mesto v organizaciji »kontrolizacije« pri nas, smo bili razočarani, ker smo nanje gledali preveč optimistično. Malo boljše so ocene samoupravne delavske kontrole, čeprav ustreznih meril za ugotavljanje njene kontrolne vloge in raziskav še ni, le občasna poročila in analize kažejo, da so bila pričakovanja večja od tistega, kar zmore.

Razlogi za to so različni, toda med njimi so gotovo: »klasično« gledanje na samoupravno kontrolo, nedostopnost za tiste, ki jo potrebujejo, prevelika »družbena oddaljenost« določenih skupin, ki se izmikajo samoupravnemu nadzorstvu tudi zaradi strokovnosti, nedosegljivosti ali vsaj težka dosegljivost posameznih vrst deviantov, nezanimanje ljudi za »kontrolizacijo«²⁰ pa malodušnost in nezavzetost, podaljševanje postopkov, neučinkovitost pri varstvu družbenega premoženja, prešibka izkušnost, slaba povezanost z drugimi, ne nazadnje tudi s formalnimi državnimi kontrolnimi mehanizmi, neobveščenost, »prekrivanje« pri delu, pretrganost stikov s tistimi, v čigar imenu sploh opravljajo svoje naloge, nezadostno znanje in motiviranost, prihajanje do informacij s posredništvom (»filtriranost podatkov«), pritiski nanje, neustrezna urejenost med notranjo strokovno in samoupravno kontrolo²¹ itd. Razlogi za neskladnost v pričakovanjih in zmogljivostih so tako na strani samoupravnih nadzorovalcev, ki opravljajo svojo vlogo v objektivnih gospodarskih razmerah. Te razmere pa so danes dosti drugačne od tistih časov, ko smo začeli (z večjim optimizmom) ustanavljati samoupravne kontrolne mehanizme, saj jim sedanost komaj omogoča spremljati razburljive gospodarske tokove in

¹⁹ Analiza o stanju i aktualnim problemima samoupravnog sudstva, Skupština SFRJ, Beograd, september 1980, s. 52, 59, 60–62 itd.

²⁰ Samo leta 1979 je bilo za stroške reprezentacije v SFRJ porabljenih 3,5 milijard – Pešut, s. 2.

²¹ Glej npr. Poročilo mestnega sindikalnega sveta, Ljubljana; problematika... samoupravnega in upravnega nadzora – s. 6; informacija o uresničevanju družbene preobrazbe pravosodja – s. 44; Zagotovitev pogojev za uspešnejše sodelovanje samoupravnega sodstva – s. 15 in drugo.

velike količine kršitev, ki jih zato največkrat sploh ne vidijo (ali ne žele videti), kaj šele, da bi se utegnili z njimi spopadati.

Vlogo samoupravnih kontrolnih mehanizmov, zlasti tistih, ki naj se ukvarjajo z ugotavljanjem nepravilnosti, je treba gledati predvsem z zornega kota preprečevanja posledic, še preden so nastale, torej »ante delictum«. V tem je njihova vloga tudi humanejša, bolj demokratična, gospodarska in bolj koristna. Odpravljanje vzrokov ima zato prednost pred popravljanjem posledic, potem, ko so že tu.

Zato ne gre pozabiti, da se pričakovana uspešnost nadzorstva meri po ciljih, ki jih je treba doseči. Le-ti pa so danes verjetno zlasti v gospodarjenju manj dosegljivi kot kdajkoli poprej – kar še posebno velja za nadzorstvo. Na to kaže prikritost velikega števila neznanih in nedosegljivih pojavov in njihovih nosilcev. Razmere tudi niso dosti boljše, čeprav čedalje več ljudi ocenjuje, kaj je v njihovem okolju narobe, in kaj naj bi bilo bolj prav. Pri tem gre upoštevati tudi, da laični nadzorni organi opravljajo svoje kontrolne dejavnosti na podlagi razrednopolitičnih vlog in s svojim družbenovzgojnim pomenom – torej predvsem aktivistično.

Najbrž vsaj za zdaj še ne bi smeli pričakovati, da bodo samoupravni nadzorni mehanizmi svoje naloge bolje opravljali kot specializirani in strokovni, čeravno delujejo v svojem domnevno znanem okolju, pa so morda lahko prav zaradi tega onemogočeni z množico občutljivih osebnih preprek in materialnih ovir.

Pričakovanje o zmogljivosti samoupravnega nadzorstva posebno v gospodarstvu največkrat niso skromna, toda njihova uspešnost je zaradi številnih vplivov omejena tako v njem samem, kakor v družbi, za katero opravljajo svojo razredno vlogo.

Sklep

Samoupravno nadzorovanje in obravnavanje vedenja je nov odnos med ljudmi, ki zahteva opuščanje atributov prisile in zastraševanja, in ki temelji na humanizaciji ter demokratičnosti in – kolikor gre za sojenje – tudi na obojestranskosti. Ker smo s tem pričeli šele nedavno, v samoupravnem nadzorstvu seveda ni pričakovati popolnosti. In gledano s tega zornega kota: ali je bilo katerokoli nadzorstvo doslej vzgodovini človeške družbe popolno? Nobeno, na vsako so zvrčali odgovornost za posledice, četudi samo ni bilo nikoli krivo za pojave, ki nastajajo, vsaj v pretežnem delu ne.

Ce zanemarimo tisto »kontrolizacijo«, ki jo opravljajo neformalni mehanizmi, potem moramo ugotoviti, da v naši družbi obstoječa državno in samoupravno nadzorovanje ne izključujeta drug drugega, marveč se dopolnjujeta. Ne moremo reči, kdaj se bo začel proces nadomeščanja prvega z drugim, ker je to vprašanje, ki je odvisno tudi od občutka

varnosti, ki ni le notranji, ampak tudi zunanji problem in pogosto tudi čustveno vprašanje.

Toda z uvajanjem samoupravnega nadzorstva v raznih oblikah – od odkrivanja do sojenja (seveda ne le vedenjsko odklonskih pojavov s področja kaznovalnega prava) – začnemo proces podružbljanja določenega dela represije, ki odslej to ne bi več bila. S tem naj bi bila poudarjena udeležba javnosti, večja koristnost za tiste, ki naj zanj opravljajo svojo vlogo, preprečevalnost, obveščenost in razrednost, da pri tem sploh ne omenjamo, da je tovrstna *institucionalizacija kontrole neodtujljiv in sestavni del samoupravnih pravic nas ljudi*. Toda ob precejšnji politizaciji mora še vedno vzdrževati svoj obstoj in avtoriteto ob pomoči države. Toda temu se ne da izogniti – vsaj še nekaj časa ne.

Samoupravno nadzorstvo je hkrati pomemben člen v družbeni samozasčiti, ki ima svoje teoretične, idejne in politične temelje v marksističnih izhodiščih odmiranja države in podružbljanja varnosti. Na to kažejo: laičnost, opravljanje nalog v okoljih, kjer nastajajo potrebe po nadzoru, možnost uporabe pozitivnih sankcij, socializacija vrednot, dezalienacija nekaterih nadzorovalnih vlog v družbi itd., zlasti pa »podružbljanje« nadzorovanja (vsaj za zdaj še) na preddeliktualni stopnji.

S tem polagoma prihajamo do vprašanja, *kakšno samoupravno nadzorstvo se nam nakazuje na obzorju*. Rešitev leži v razmerjih med državnostjo in samoupravnostjo. Če naj bi bilo učinkovito, bo najbrž moralo prevzeti nekatere sankcije, toda ne le negativne. Glede njih bi se moralo bolj zgledovati po neformalnem nadzorstvu. Zlasti v gospodarjenju bi se lahko izražalo s socialnopsihološkimi pritiski²² delovnih kolektivov, silo naj bi nadomeščalo s čustvenimi mehanizmi, da ne omenjamo oblikovanja socialistične morale z odstranjevanjem možnosti za ohranjanje nesprejemljive morale.²³ Ker pa tudi na nadzorstvo v prihodnosti gledamo preveč z gledišč sedanjosti, je težko predvideti, s kakšnimi sankcijami se bomo strinjali, kadar bo šlo za izvajanje oblasti (ne kot prisile), marveč kot prostovoljnosti (vsaj na določenih področjih).

Vsak nadzor pa se sprevrže tudi v svoje nasprotje in neredko lahko povzroča drugačne učinke od pričakovanih. Nekateri se že nakazujejo in najbrž jih bo še več, toda to ni predmet tega razmišljanja.

Prav tako je smotrnejše zadrževati pretirani optimizem na razumni ravni, upoštevajoč družbeno nevključenost teh mehanizmov v težavne razmere, v katerih nasproti nadzorstvu često gojimo neupravičena pričakovanja, ker je od nadzorovalcev lažje pričakovati, da bodo uspeli tam, kjer so zatajili drugi.

²² Npr. po Goričarju, ki omenja javno grajo, družbeni bojkot in podobno. TiP 15. 1978/1–2, s. 33.

²³ Glej tudi Petrič Milivoje: Moral i socijalizam u jugoslovenskoj filozofiji. Gledišta 15. 1973/2, s. 133–138.

1. Analiza o delovanju samoupravne delavske kontrole. ZSS, Mestni svet Ljubljana, Tipkopis, 12+24+3 s.
2. Analiza o stanju i aktualnim problemima samoupravnog sudstva, Skupština SFRJ, Beograd, september 1980, (ciklostirano) 89 s.
- +3. Arnaudovski, Ljupčo: Samoupravna radnička kontrola u funkciji suzbijanja privrednog kriminaliteta. Beograd 1976, 18 s.
4. Babić, Franjo: O društvenoj samozaštiti u našoj kriminalnoj politici i krivičnom pravu. *JRKKP* 10, 1972/1, s. 22–27.
5. Bavcon, Ljubo: »Preprečevanje kriminalitete in njeno obvladovanje – izziv zadnje četrtine stoletja.« *Pravnik* 30, 1975/7–9, s. 251–258.
6. Bergant, Milica: Socializacija – proces posameznikovega učlovečenja. *Sodobna pedagogika* 21 1970/5–6, s. 189–196.
7. Bostič, Alojz: Problematika zakonitosti in nekatere oblike samoupravnega in upravnega nadzora. *Občan* 19, 1980/13, s. 2–13.
8. Brajša, Pavao: *Splošna dinamika samoupravnega vedenja*, DE, 1978, 243 s.
9. Cicović, Jovan: Tri obeležja društvene kontrole. *Društvena samozaštita*, 30, 11, 1978, s. 4, 5.
10. Društveno nadzorstvo kot instrument samoupravljanja. *Komunist*, 28, 1, 1971, s. 8, in 10; 5, 2, 1971, s. 8, 13 in 14.
11. Društvena samozaštita v temeljni organizaciji združenega dela. Mala knjižnica DS/3, 27 s.
12. Evans, Margaret: ed. *Discretion and Control*, London 1978, 160 s.
13. Goričar, Jože: Sankcije v našem samoupravnem pravu (k vprašanju o podružbljanju prava). *TiP* 15, 1978/1–2, s. 23–36.
14. Informacija o uresničevanju družbene preobrazbe pravosodja. *Poročevalce*, 20, 8, 1980, s. 43–55.
- +15. Jovanov, Neca: O samoupravno radničkoj kontroli. Beograd 1976, 13 s.
16. Jugoslovansko posvetovanje o družbeni samozaštiti. *Komunist* 1976/4, s. 12 in 13.
17. Kontrolna funkcija u sistemu zaštite. *Društvena samozaštita* 1979, 4, s. 7.
18. Majer, Boris: Današnji trenutak samoupravljanja. *TiP* 17, 1980 6–7, s. 635–641.
19. Mijučić, Stevan: Politička, pravna i moralna kategorija u funkciji zaštite. *Društvena samozaštita*, 30, 10, 1978, s. 7.
- +20. Milutinović, Milan: Društvena samozaštita kao teorija, politika i praksa zaštite našeg društva i njegovih društvenih vrednosti. Osnovni referat. Beograd 1976, 23 s.
21. Milutinović, Milan: Osnovni konceptualni elementi sistema društvene samozaštite u jugoslovanskom samoupravnom socialističnom društvu. *Zbornik radova PF* Novi Sad, 1979, s. 55–72.
22. Najman, Velizar: Samoupravni pomen politike družbene samozaštite. *Komunist* 35, 1977, s. 22.
23. Paravina, Dušan: Unutrašnja kontrola u samoupravnom sistemu radnih organizacija. *Pravni život* 22, 1973/4, s. 29–40.
24. Pešut, Mile: Samozaštita u središtu procesa ekonomske stabilizacije. *Društvena samozaštita*, 6, 10, 1980, s. 2.
25. Popović, Slavoljub: Radnička i unutrašnja kontrola u organizacijama udruženog rada. *Pravni život* 22, 1973/4, s. 11–28.
26. Puhek, Ivan: Ustavnoopravno određenje funkcija i elemenata nadzorno kontrolnog sistema. *Naša zakonitost*, 29, 1975/11–12, s. 73–78.
27. Toš, Peter: *Samoupravna delavska kontrola*. Ljubljana 1975, 104 s.
28. Trbojević, Nikola: Suprostavljanje subverzivnom i drugom društveno štetnom delovanju. *13. Maj* 31 1978/6, s. 14–23.
29. Troha, Zdravko/Jakopič, Brane: *Samoupravna delavska kontrola*. Ljubljana 1977, 63 s.
30. Zagotovitev pogojev za uspešnejše delovanje samoupravnega sodstva. *Poročevalce*, 1, 10, 1980, s. 15–16.

FRANK DEPPE

Med reformizmom in revolucionarnim bojem

I

V zgodovini socialistične teorije in politike je že od samega začetka ostra meja med reformističnim konceptom participacije in »industrijsko demokracijo« na eni ter revolucionarnim bojem za državno oblast kot poglavitnim sredstvom za oblikovanje nove družbe na drugi strani. Ta razmejitev ni le ločila in konfrontirala vodilnih teženj v političnem gibanju delavskega razreda (predvsem socialne demokrate in komuniste.) Pogostoma se je znašla tudi v srži številnih debat, napetosti in konfliktov med politično-partijsko ter sindikalno vejo delavskega gibanja.*

Če hočemo v temeljnih potezah zarisati to razmejitev, moramo opozoriti na dozdajšnje osnovne probleme v zvezi s strategijo delavskega razreda. Po eni plati se zastavlja vprašanje, kako je mogoče delovati istočasno znotraj kapitalističnega sistema in/ali zoper njega. Izkazalo se je, da postaja to vprašanje vse bolj fundamentalen problem sindikatov, ki so zadobili značaj množičnih organizacij, bili uspešni pri uveljavljanju sistema pravice do participacije ob organiziranju kapitalističnega procesa proizvodnje ter jih ustave (ali drugi zakonski in institucionalni aranžmaji) v večini razvitih kapitalističnih držav priznavajo kot potrebne dejavnike v političnem, ekonomskem in ideološkem sistemu kapitalistične reprodukcije.

Po drugi strani pa stopamo neposredno na področje dialektike reforme in revolucije, ki je v zadnjem času predmet vse ostrejših razprav.

* V prispevku dr. Franka Deppeja (profesor na univerzi Marburg, ZRN) smo morali zaradi dolžine teksta (in celotnega obsega prispevkov na okrogli mizi) opustiti 2. in 3. poglavje; v njih obravnava avtor dogajanja v nemškem delavskem gibanju v času Weimarske republike, od močnega revolucionarnega vrenja po prvi svetovni vojni do zmage fašizma leta 1933; nakaže temeljna razhajanja med levo opozicijo (*neodvisni socialdemokrati* in komunisti), ki jih navdihuje zmagovita ruska revolucija ter Leninove teze iz »Država in revolucija« ter med reformističnim desnim krilom socialne demokracije, ki goji iluzije o »demokraciji državi«, »enakopravnosti kapitala in dela« v okviru buržoazne demokracije ter s tem objektivno razorožuje revolucionarno delavsko gibanje v času ekonomske krize in prodora nacizma. Avtor ugotavlja, da so mnoge teme, ki so bile predmet žolčnih polemik med nemškim delavstvom med obema vojnoma, danes z vidika socialistične strategije spet aktualne.

Ali pomenijo reforme na področju delavske participacije ter širjenja »industrijske demokracije« organske in zaporedne korake na dolgi poti v demokratični socializem? Ali pa bi bilo bolj prav, ko bi jih opazovali in jih obravnavali kot izraze volje in boja delavskega razreda, kot silo, ki bi jo veljalo izrabiti bodisi za obvladovanje kapitalistične moči ter za izboljšanje pogojev bodisi za obči politični boj delavskega razreda, ki naj stari družbeni sistem odstrani z oblasti in ga uniči?

Iz tega izhaja končno tudi resno vprašanje o tem, kako določiti vlogo in razmerje politike delavskega razreda na ravni proizvodnje, se pravi kapitalističnega podjetja, in na ravni države, kar pomeni raven družbe kot celote. Če bomo vsa ta vprašanja proučevali na način vračanja v zgodovino, bomo naleteli ne le na konfrontacijo med socialističnim reformizmom in komunizmom, pač pa tudi na razlike med revolucionarnim sindikalizmom in leninističnim komunizmom. Ob nekoliko posplošenem opazovanju dejstev bomo ugotovili, da rešitve, ki so jih našli za te probleme, ne razjasnjujejo samo načinov, na kakršne je prihajalo do realizacije konkretne dialektike reforme in revolucije v specifičnem obdobju razrednega boja, pač pa določajo in anticipirajo tudi strukture bodoče socialistične družbe. Dandanes se tega dejstva vse bolj zavedamo.

IV

Preden preidem k podrobnejši analizi posameznih izzivov, bi rad navedel nekaj opomb, ki zadevajo relevantnost boja za participacijo, avtonomijo in kontrolo zdajšnjega gibanja delavskega razreda. Programi in zasnove tudi dandanes odsevajo tako specifiko nacionalnih tradicij kot tudi specifika konstelacije sil in ideologij posameznih nacionalnih delavskih razredov. Toda boj za demokratizacijo kapitalističnega sistema oblasti celo izven institucij reprezentativne demokracije, boj za decentralizacijo te oblasti prek participacije in nadzora je postal evidenten in nesporen element strategije vseh sil, ki težijo k demokratičnim preobrazbam v smeri socializma. Večina socialnodemokratskih strank izraža seveda težnjo, da bi participacijo definirale kot instrument integracije gibanja delavskega razreda v kapitalistični sistem z delitvijo odgovornosti med kapitalom in delom (oprte na idejo o pariteti med kapitalom in delom). Toda zavedni del delavskega razreda zahodne Evrope je dojel, da njegova pglavitna naloga ni frontalni, propagandistični napad, ki naj te koncepcije razkrinka kot protirevolucionarne. Te konflikte in nesoglasja se je naučil vključevati v konkreten boj, s katerim daje institucijam participacije in nadzora razredno vsebino. Vendar pa analize tega problema ni mogoče skrbiti na te – očitno dokaj pomembne – aspekte. Eden pglavitnih rezultatov razrednih in nacionalnih gibanj od konca šestdesetih let sem je dejstvo, da poteka boj za participacijo, nadzor in samoopredelitev dandanes na mnogo širšem področju kot poprej. Tovarna in proizvodna sfera nista več

izključni središči tega boja (česarvno sta, gledano iz socialistične perspektive, še zmerom temelj in jedro institucije kapitalistične vladavine v družbi.) Predvsem študentska in mladinska, kasneje pa vse bolj tudi ženska gibanja so bila tista, ki so konkretno sprožila vprašanje demokratizacije različnih sektorjev socialnega, političnega in kulturnega življenja. Tako sta sfera reprodukcije in zapleteno področje »nadgradnje« stopili v vidno polje antikapitalistične in marksistične politike ter istočasno opozarjali na vrednost in relativno avtonomijo teh bojev za celotni koncept demokracije in socializma. Gibanje delavskega razreda mora vzpostaviti konkreten in kritičen dialog s temi gibanji, pri čemer naj bi bili v fokusu dialektika centralizacije in decentralizacije, kar zadeva strukturo oblasti v kapitalizmu, pa tudi uveljavljanje hegemonije delavskega razreda v procesu preobrazbe kapitalizma v socializem. Ni treba na široko pojasnjevati, da je socialistično delavsko gibanje dolgo podcenjevalo ta vprašanja.

Eno izmed točk v tem kompleksu pa bi vendarle kazalo posebej obravnavati. Priznavanje relativne avtonomnosti boja za participacijo, nadzor in demokracijo na sektorju reprodukcije pomeni hkrati tudi upoštevanje novih elementov marksističnega pristopa k vprašanju države. Država je na sektorju reprodukcije v polni meri angažirana. Prilagajanje izobraževalnega sistema, socialne infrastrukture ter sistema komunikacij in informacij je postalo pomembna funkcija moderne kapitalistične države, ki socialne strukture uravnava s potrebami akumulacije kapitala in ustvarjanja profita, pri čemer potence socialno-političnega konflikta usklajuje glede na potrebe stabilnosti sistema. Zavoljo tega je širjenje razrednega boja in boja za demokracijo na te sektorje tesno povezano s širšim pojmovanjem države in z zavračanjem čistega instrumentalističnega koncepta državne oblasti, izenačena z aparatom kapitalistične razredne dominacije in represije. Ne bi želel, da bi me narobe razumeli: kapitalistična država je tak aparat tudi še danes. Toda funkcije uveljavljanja in zagotavljanja razredne dominacije ni mogoče uresničevati zgolj s politično in ideološko represijo ali prisilo. Razredna dominacija funkcionira prek kompleksnega sistema državnega aparata, ki zagotavlja integracijo, s tem pa tudi buržoazno hegemonijo ne zgolj v gospodarstvu in v politiki, pač pa tudi na ideološkem, kulturnem in mnogih drugih sektorjih socialnega dogajanja v družbi. Hkrati pa mehanizmi teh aparatov ne sledijo logiki enodimenzionalne transmisije interesov vladajočega razreda k delavskemu razredu in k podrejenim množicam. Dialektika objektivnih protislovij kapitalizma, konstelacija političnih sil pa tudi razredni boj se – nasprotno – odražajo tako, da funkcionirajo v notranji strukturi samega sistema državnih aparatov. Eden izmed vidikov tega dalekosežnega problema je dejstvo, da boji za participacijo, nadzor in demokracijo v reprodukciji in v »nadgradnji« prenašajo razredni boj v državne aparate, ki v modernem kapitalizmu v dokajšnjem obsegu zaposlujejo delavski razred oziroma delavske množice. Ob takšnem gledanju na politični sistem kapitalizma se ne smemo odreči osnovnemu spoznanju revolucio-

narnega socializma: da je osnovno vprašanje revolucije – vprašanje državne oblasti. To spoznanje pa vendarle dopušča strategijo razrednega boja, ki konkretnije definira kombinacije in zavezništva sil, angažiranih v tem boju, kot tudi vezi med demokracijo in socializmom.

Ko analiziramo širjenje področja, na katerem poteka boj za participacijo, nadzor in demokracijo, moramo na kratko omeniti še dve točki:

- Širjenje tega področja ustreza integraciji novih družbenih sil in kategorij v ta ljudska gibanja. Mladi, intelektualci in predvsem ženske izražajo posebne zahteve in oblike politične prakse, ki se uveljavlja kot avtonomna težnja v socialističnem gibanju za emancipacijo.

- Zahteva po demokraciji se ni omejevala na področje strukture moči v kapitalizmu. Postala je tudi sestavni del notranjih razprav v samih organizacijah delavskega razreda. Tako so postale strukture moči ter birokratska ureditev strank in sindikatov predmet kritike in sprememb.

V

Delavski razred se je moral v vsakem obdobju razvoja kapitalizma naučiti, kako naj svoje programe in strategijo prilagodi objektivnim pogojem razrednega boja. Vse prevečkrat je prevladovala težnja, naj bi se ti objektivni pogoji poistovetili s stanjem razvoja proizvodnih sil ter s kvantitativnimi razsežnostmi notranjerazrednih in nadrazrednih struktur. Upoštevanje teh pogojev pomeni tudi dandanes neizogibno sestavino obravnavanja socialistične politike. Vendar to ne zadošča, še zlasti ne, ker je moderna kapitalistična družba izoblikovala vzorce socialnega nadzora ter – vobče – individualne in kolektivne socializacije, ki formirajo politično ravnanje ter vplivajo na oblikovanje razredne zavesti. Vendar ta problem sam po sebi ni nov. Ekonomska in politična kriza po prvi svetovni vojni – posebej po letu 1929 – nas je poučila o tem, da delavski razred, četudi doživi krizo, skrajno pavperizacijo ter grobo politično represijo, ne bo sam po sebi neposredno in spontano ter na množični osnovi razvil revolucionarne razredne zavesti (v skladu z revolucionarno propagando komunističnega gibanja); to spoznanje je med prvimi povzel Antonio Gramsci.

Dandanes pa je kritika pomanjkljivosti in napak t.i. »ultralevičarskega« obdobja Komunistične internacionale lahko le ena izmed komponent analize sodobnih protislovij. Niti poskusiti ne moremo, da bi se dokopali do sistematičnih ugotovitev. Zavrlo tega se bom omejil na dve vidiki, ki pa ne zadevata neposrednih učinkov današnje krize v kapitalizmu. (O tem nekaj več v naslednjem, 6. poglavju tega referata.) Zadevata predvsem obče oblike socialno-političnih in ideoloških struktur v modernem kapitalizmu.

- V vseh resnih analizah najnovejših tendenc v političnem sistemu monopolističnega kapitalizma so navedene velikanske razsežnosti biro-

kratske centralizacije v državi in s strani države. Tehnologija državne organizacije označujeta kombinacija tehnokracije in novega tipa plebiscitarne politike (Terborn). Na ta način bi morale biti socialne zahteve, povezane z družbenim značajem proizvodjalnih sil, prilagojene strukturi monopolistične oblasti in konkurence. To, nadalje, odseva nenehno nujnost skladnosti ustvarjanja profita in akumulacije po eni z družbenimi potrebami in zahtevami delovnega prebivalstva po drugi strani.

Za našo analizo je največjega pomena dejstvo, da ta birokratska centralizacija sledi skrajni individualizaciji in partikularizaciji socialne prakse. Individualizacija je dejansko temeljna oblika buržoazne ideologije, ki jo je temeljito analiziral Marx v svojem konceptu fetišizma, nastalega iz odnosov, ki prevladujejo na področju tržne menjave, torej na trgu, kjer ljudje prodajajo in kupujejo blago, vključno s svojo delovno silo. Marksistična analiza konkretnih zgodovinskih in družbenih pogojev pa mora biti vselej pozorna na dejstvo, da v stvarnosti, v vsakodnevnem življenju, te osnovne ideološke oblike prekrivajo oziroma jih oblikujejo vplivi, ki so vezani na pogoje dela, življenja in komunikacijskega procesa. Obseg politike delavskega razreda definirajo samo te konkretne oblike izkušnje in zavesti. Vzorce interesov, na kakršne se nanašajo, je očitno mogoče generalizirati na osnovi ekonomskega in razrednega interesa delavskega razreda samo »v skrajni instanci« – kar pomeni v politični teoriji: na ravni že povsem razvitega razrednega boja in razredne organizacije. Politika delavskega razreda se mora prav tako – kdaj pa kdaj celo predvsem – ubadati z vzorci socialne in politične psihologije, torej z interesi, ki jih ni mogoče neposredno identificirati kot ekonomske in razredne interese: s kulturnimi potrebami po preseganju odtujenosti, strahu, ravnodušnosti in agresije ter s potrebami, ki segajo v smer socialne občutljivosti, k nagradam, priznanjem in prijateljstvu. Razvita kapitalistična družba je uničila mnoge materialne pogoje kolektivne razredne solidarnosti, ki je bila in je še danes odgovor delavskega gibanja zoper kapitalistično individualizacijo. Pri tem ne smemo imeti v mislih samo partij in sindikatov. Življenje delavskega razreda je bilo poprej povezano v mrežo kulturnih in socialnih ustanov in organizacij, nastalih v tovarnah in v delavskih stanovanjskih četrtih. Razviti kapitalizem je vzpostavil nove mehanizme nadzora. Zanje sta značilni skrajna atomizacija družbene stvarnosti in življenjskih pogojev pa tudi postopna anonimizacija razrednih struktur. Živeti v modernih stanovanjskih soseskah, se ravnati po običajnih potrošniških standardih, skrčiti socialno in politično komunikacijo v glavnem le na televizijo in druge množične medije in biti del velikanske »avtomobilske kulture« – vsega tega si ni mogoče razložiti samo s fetišizmom potrošnje. To pa hkrati onemogoča kolektivno izkušnjo in komunikacijo ter vsiljuje nov in subtilen mehanizem ločevanja zasebnega življenja od »javnega«, političnega življenja. To je, mimogrede povedano, eden osnovnih elementov za penetracijo poprej omenjene »plebiscitarne politike«, ki jo širijo v glavnem množični mediji, njen smoter pa je razvijanje

tistega tipa zavesti, ki ga tak način življenja ter učinki preobrazbe samega delovnega procesa (na primer tisti, ki so povezani z avtomatizacijo) globoko pogojujejo.

Nove oblike razvejane negotovosti in strahu (s kakršnimi si dajejo vse več opravka konservativne in reakcionarne ideologije, ko obsojajo »socialno državo« išoč »železne« osebnosti in voditelje) so izraz takšnih pogojev. Iskanje poti k preseganju odtujenosti se kaže tudi v zatekanju k verskim sektam, v samouničujoči potrošnji vseh vrst mamil ter naposled – v bolj dejavni in bolj pozitivni perspektivi – tudi v stremljenju k vzpostavitvi novih, alternativnih oblik življenja, komunikacij in čutenja. Strategija delavskega razreda teh pojavov ne more puščati vnemar; tem vprašanjem posvečajo dandanes povsod vse več pozornosti.

– Protislovja, ki so povezana z razvojem proizvodjalnih sil, te nove oblike odtujenosti le še krepijo. Tehnologija in znanost določata procese proizvodnje in administracije na ravni, na kateri vse večje število ljudi, ki so vanju zajeti, zgublja zmožnost dožemanja notranje strukture in funkcije teh procesov. Ko opravljajo delne funkcije, ki jih ne zmorejo povezati s funkcioniranjem celotnega družbenega sistema, ne najdejo več smisla v svoji proizvodni dejavnosti, kot jo je, denimo, lahko doživljal tradicionalni obrtnik, ki se je lahko celo v industriji identificiral s svojimi specifičnimi kvalifikacijami in produktivnostjo. To pa kajpak ni povsem nov pojav. Marx je ta pojav natančno razčlenil v prvem zvezku Kapitala. Obstaja pa izrazita razlika med najmodernejšo tovarno v 19. stoletju ter današnjimi multinacionalnimi »velekorporacijami«. Pri tem ne gre samo za vprašanje podrejanja delavcev tehnološki strukturi proizvodnega procesa. Anonimizacija in brezosebna stva zavoljo socialnih in administrativnih struktur teh korporacij še večji.

To je samo en vidik problema. Razvoj proizvodjalnih sil na najvišji ravni znanstvenega in tehnološkega napredka v sedanjem kapitalizmu ne zadobiva samo značaja ogrožanja delovnih mest, kvalifikacij in prejemkov. Tudi mnoga področja človeškega življenja je zajel val pospešenega uničevanja naravnih virov. Atomska energija, tehnologija in oboroževanje so najbolj znani – pa tudi največkrat obravnavani fenomeni tega sprevračanja tehnološkega in znanstvenega progressa v destruktivne potenciale.

Te nevarnosti – kolikor se ljudje z njimi nezavedno soočajo – intenzivirajo našteje oblike strahu in negotovosti ter neobglenosti in nesmotrne agresivnosti v vse večjih in večjih delih prebivalstva. Hkrati so te nevarnosti spodbudile nastajanje socialnih in političnih gibanj novega tipa. Antinuklearna in ekološka gibanja (katerih baza je srednji in ne delavski razred) so samo del teh pojavov. Na plan prihajajo tudi nove utopije. Mnoge med njimi kritizirajo marksizem kot teorijo, ki je po svojem bistvu povezana s progresom proizvodjalnih sil ter z logiko ekonomske rasti. Pri tem ne dojemajo, da marksistični socializem omogoča nahajanje rešitev za vse probleme. Racionalen in human družbeni razvoj je možen samo, če

pride do ukinitve principa proizvodnje zavljo profita in privatnega prisvajanja (torej proizvodnje, ki temelji na zasebni lastnini), če bo družbeni nadzor nad razvojem proizvodjalnih sil razvozlal protislovja med proizvodjalnimi silami in zasebnim prisvajanjem in če bodo družbene potrebe dejansko postale princip, ki bo uravnaval družbeno življenje in družbeni napredek.

In vendar se mora socialistično gibanje delavskega razreda v celoti zavedati teh novih aktualnih tem in novih gibanj. Zazrto v novi množični pojav pavperizacije, nikakor ne more pristati na zahteve nekaterih predstavnikov ekološkega gibanja, češ da mora biti slehernik v družbi pripravljen na skromnejšo življenjsko raven. Socialistično gibanje delavskega razreda pa mora biti tu in zdaj pripravljeno na proučitev novih idej o značaju proizvodnje in planiranja. Alternativne tehnologije in energije, preobrazba oboroževalne proizvodnje v mirnodobsko, skrčenje superindustrializacije in parazitskih oblik birokracije oziroma posameznih vrst uslužnih dejavnosti (kot je, denimo, dejavnost na sektorju reklame), razvoj novih tipov dela, bivanja in življenjskega načina – vse to bi moralo biti integrirano v strateške in programske razmisleke znotraj gibanja delavskega razreda.

VI

Zdaj preidemo k ugotavljanju posameznih najpomembnejših učinkov, ki jih ima ekonomska kriza na delavski razred. Kriza je v kapitalizmu vselej dvojni proces reorganizacije. Prvič: kriza izničuje pretirano akumulacijo kapitala ter reorganizira strukture kapitala prek centralizacije/monopolizacije ter z ustvarjanjem pogojev za novi stadij v razvoju proizvodjalnih sil. Drugič: (to je druga stran medalje) ker učinkuje kriza tudi kot katalizator, terja restrukturiranje delavskega razreda. S tem, da znižuje mezde, sproža pritiske, ki izhajajo iz brezposlenosti, ali pa izvaja direktno državno intervencijo, sili delavski razred v mobilnost kot tudi k njegovemu prilagajanju potrebam proizvodnega procesa. V imperializmu in državnem monopolističnem kapitalizmu zadobivata pomen še dve funkciji krize:

- Reorganizacija notranje-imperialistične (ekonomske in politične) konkurence prek na novo določenih vzorcev moči v mednarodnem sistemu;

- Redistribucija narodnega dohodka in presežka proizvodnje v prid zasebnih naložb in akumulacije kapitala, toda na škodo ne le mezd, temveč tudi državne socialne politike ter politike socialnega blagostanja.

Obdobja kriz običajno oslabijo klasično politiko sindikatov za boljše delovne pogoje in višje mezde. Nemški sindikati, denimo, so zgubili dobršen del svojega članstva v obdobju med letoma 1929 in 1933. Prizadela so jih množična brezposelnost, zmanjšanje plač ter politična

kontraofenziva velikega kapitala in fašizma, ob čemer so bili povsem brez moči. Sindikati so največji del svoje pozornosti osredotočili na izdelavo abstraktnih načrtov za ozdravitev narodnega gospodarstva in delovnega trga. Dandanes ogrožajo moč sindikatov predvsem socialno-ekonomski učinki depresije. Večidel so povezani s pojavi segmentacije/fragmentacije procesov, ki potekajo v delavskem razredu. Tako je kriza znotraj delavskega gibanja (še posebej znotraj sindikalnega gibanja) tesno povezana z novimi oblikami ločevanja in partikularizacije razrednih izkušenj.

– Brezposelnost sama po sebi navadno ne vodi k razhajanju tistih, ki so zaposleni, in tistih, ki niso. Pritiska tudi na raven prejemkov zaposlenih in s tem omogoča naraščanje intenzitete eksploatacije. Dolgotrajna depresija in brezposelnost prav tako povečujeta vrste »polproletarcev«, ki živijo na družbenem robu. Obubožanje je usojeno tistim ljudem (zlasti mladim), ki nimajo nikakršnih možnosti, da bi si našli delo. ZDA niso več edini primer, ki ponazarja to tendenco. Udomačila se je tudi v številnih zahodnoevropskih državah. V letih, ki so pred nami, se izboljšanja ne smemo nadejati. »Elektronska revolucija«, ki se je pravkar začela ter povzročila radikalno preobrazbo proizvodnega in administrativnega dela, pri čemer s svojo velikansko produktivnostjo odpravlja človeško delo, bo še pospešila rast brezposelnosti ter odrinila na družbeno obrobje velike dele populacije. Te nevarnosti zadevajo – poleg skupin, kot so mladi, ženske in doseljeni delavci – tudi visokokvalificirane industrijske delavce (na primer v urarski ali grafični industriji ter v zasebnih in javnih službah). Tradicionalne »aristokratske« skupine znotraj delavskega razreda (kar velja tudi za avtomobilsko industrijo) bodo ob svoja delovna mesta. Ne kaže pozabiti, da so bile te skupine že po tradiciji »avantgarda« industrijskih sindikatov. Zavaljo tega ti sindikati z desolidarizacijo in demobilizacijo, ki sta posledici krize in brezposelnosti, niso postali samo šibkejši; upadanje števila članov ter zmanjševanje finančne moči jih tudi ogroža.

– V posameznih državah (po tem je še posebej znana Italija) obstaja sistem neformalne oziroma »črne« proizvodnje, ki že zdaj zajema občuten odstotek nacionalne delovne sile. Deli kapitalistične proizvodnje se izmikajo »prisili«, ki je proizvodnji zavaljo njenega pridobivanja dobička vsiljena z obdavčevanjem, socialno politiko, zmožnostjo sindikata, da s svojo močjo kontrolira organizacijo dela ter investicije, personalno politiko itd. Tako se mnogi delavci navadijo, da pridobivajo prejemke, do katerih pridejo z delom na najmanj dveh delovnih mestih. Posledice tega »dvojnega tržišča« so docela jasne. Kriza kapitalizma omogoča nastanek ekonomskega in socialnega sektorja, v katerem cvete preporod nezadržne kapitalistične eksploatacije (po normah zgodnjega kapitalizma). Koeksistenca teh dveh sektorjev pa vodi hkrati tudi v ravnodušnost dela delavcev v »uradnem« sektorju. Njihova podpora sindikatom, še zlasti pa njihova zainteresiranost za participacijo in nadzor v tovarnah upadata.

– Internacionalizacija kapitala in delovnega trga je v kapitalistične države pripeljala velikansko število tujih delavcev-imigrantov. Ta nova

internacionalizacija delavskega razreda in »polproletariata« ustvarja v delavskem razredu in njegovih organizacijah napetosti in konflikte (pri čemer je treba vedeti, da so organizacije delavskega razreda v tesni zvezi s specifičnimi nacionalnimi tradicijami). Nastajanje »getov«, ki je povezano z zmanjševanjem velikih mestnih območij ter industrijskih regij, je zgolj ena izmed oblik segmentacije, ki vpliva na vzpostavljanje novih hierarhij. Rasizem in nacionalizem, ki ju netijo neofašistične težnje, naletita na odmev med ljudmi, ki sodijo, da jih kriza ogroža in so se pripravljene oprijeti ideologije »žrtvenega jagnjeta«, se pravi ideologije, ki svoj strah in agresivnost projicira na tujce. Sledeč zgledu Združenih držav Amerike, reakcionarne politike instrumentalizirajo ta čustva z namero, da bi razbile solidarnost delavskega razreda ter popularizirale antihumanistične in anti-komunistične ideologije.

– Doslej smo obravnavali tiste vidike protislovij v kapitalizmu oziroma tiste vidike krize, ki bi jih bilo moč šteti med dejavnike, ki negativno vplivajo na oblikovanje razredne zavesti, saj učinkujejo kot element integracije in nevtralizacije konfliktov v sedanji kapitalistični družbi. Ko opozarjamo na te činitelje, nam ni samo za obnavljanje teorije Herberta Marcuseja o »enodimenzionalnem človeku«, kot jo je formuliral v šestdesetih letih. Temeljna razlika je v tem, da je Marcuse predpostavljal, češ da lahko moderni kapitalizem nevtralizira in odstrani protislovja, povezana z ekonomskim, socialnim in politično-ideološkim razvojem. Mi pa smo, nasprotno, opozorili na fenomene, ki so bili in so še danes posledica odprte krize ter protislovij v kapitalizmu. Problem ni v tem – kot ga je formuliral Marcuse, da je delavski razred razseljen in da kot subjekt izginja (skupaj z njim pa tudi socialistična perspektiva.) Problem je predvsem v tem, da ta protislovja objektivno vodijo k neizogibnosti socializma – ter da gibanje delavskega razreda mora razreševati in prese-gati tiste specifične procese, ki vplivajo na oblikovanje razredne zavesti. Delavski razred zadobiva značaj dejanske hegemonistične sile, če se je voljan naučiti boja ne le zoper centre kapitalistične moči in odločanja, pač pa tudi zoper politične in ideološke bariere v samem razredu (ki jih kriza kapitalizma reproducira).

– Nekomu bi se utegnilo zdeti, da večina vprašanj, ki smo jih navedli, ni v neposredni zvezi s problematiko participacije in nadzora. To drži v toliko, kolikor participacijo dojemamo kot izolirano in neodvisno institucijo. Toda v kapitalizmu pomeni takšna koncepcija neizogibno priznanje »razredne kolaboracije.« Nekateri desni socialni demokrati in buržoazni ideologi gredo še dlje in obravnavajo participacijo kot obliko miroljubnega sodelovanja, zasnovanega na moderni »industrijski družbi«, se pravi na ukinitvi kapitalizma in razredne družbe. Zavoljo tega pomeni pripisovanje razredne vsebine politiki participacije: vnesti politiko participacije v občo strategijo razrednega boja, ki se v celoti zaveda specifičnosti dialektike centralizacije/decentralizacije v sistemu kapitalistične oblasti. Vprašanja ni mogoče zastaviti kot: boj na ravni decentralizirane kapitalistične

oblasti (tovarne) *ali* boj, usmerjen h ključni instituciji posplošene in centralizirane kapitalistične oblasti (države). Stvarnost sama zahteva presaganje te lažne alternative (ki jo tu pa tam postavljajo na dnevni red sindikalistična gibanja). Tako se lahko, denimo, v obdobju krize kapitalizma močne pozicije v prid participaciji, za kakršno se zavzemajo sindikati in drugi delavski delegati, izkažejo kot instrumenti korporacijske obrambe egoističnih (červno, kajpak, legitimnih) interesov delavcev neke kompanije. V sosledju s tem postajajo sklepi uprav podjetij o zapiranju tovarn, o množičnem odpuščanju delavcev in o razporejanju novih naložb predmet tekme med osebjem (kdaj pa kdaj internacionalno različnih) vej in tovarn v okviru podjetja. Ni potrebno pojasnjevati, da te vrste tekma razdira razredno solidarnost in uvaja v boj delavskega razreda logiko kapitalističnega tekmovanja.

Presoja pomena že doseženih sporazumov o »industrijski demokraciji« ter o njihovih mejah je povsem evidentna. Monopolistična tekma in vodenje na način, da bi se izognili krizi, vodi v centralizacijo kapitala ter k internacionalizaciji in državni intervenciji. To nam ponazarja tudi nova »elektronska revolucija«. Enormno zvečanje produktivnosti terja enormne investicije, ki pa si jih lahko dovolijo samo največje kompanije. Ker pa pomeni zvišanje produktivnosti tudi zvečanje proizvodnje, sledita razširitev mednarodnega trga in vsiljena mednarodna konkurenca kot avtomatični, neizogibni posledici. Hkrati pa terjajo znanstvene raziskave in tehnološke inovacije stalne državne naložbe v znanost in tehnologijo, da o nalogah socialne in ekonomske politike, ki jih določajo socialne posledice te »revolucije«, niti ne govorimo. Ta primer nam pojasnjuje splošnejšo težnjo: institucije »industrijske revolucije«, omejene na raven tovarne, niso omejene zgolj v svoji zmožnosti nadziranja vsebine in smeri procesov akumulacije kapitala; ti procesi institucije hkrati tudi spodkopavajo. To seveda ne pomeni, da so te institucije in pravice odvečne. Toda njihova funkcija mora biti tesno povezana z obćimi in političnimi cilji razrednega boja. Poudarjanje političnih vprašanj celo v sindikalni politiki ne pomeni vraćanja k »ultralevičarskim« rešitvam iz obdobja po prvi svetovni vojni. Takšna vprašanja prinaša na dnevni red raven socializacije, kot jo je uveljavil sodobni kapitalizem, oživlja pa jih tudi kontrastrategija kapitala in konservativnih političnih sil, ki si prizadevajo, da bi se s sedanjo krizo okoristile ter pod okriljem državne moči radikalno zavrgle politiko nekdanjega »socialnega blagostanja«.

VII

V poslednjem poglavju tega referata si bomo ogledali posamezne aspekte politike delavskega razreda (omejili se bomo na zahodno Evropo, ne da bi si prizadevali h globalni analizi), v dobršnem obsegu pogojene s konservativnimi in kapitalističnimi kontrastrategijami. Ker smo že omenili

neuspehe socialističnih gibanj po letu 1976/77, moramo dodati še, da so jih spremljali – oziroma politično poudarili – uspehi konservativnih strank ali strankarskih koalicij na ravni nacionalnih volitev, pa tudi agresivna ofenziva ideologij in politike posameznih vlad, ki delujejo zoper socializem in povečujejo kapitalistično svobodo ter individualizem kot program nacionalne ozdravitve.

Najbolj eminenten med vsemi temi kontrastrategijami je kajpak »monetarizem«. Friedmanovo »sporočilo«, ki so ga prevzeli »thatcherizem« in druge za »svobodo« zavzemajoče se smeri, teži k radikalni restavraciji tržnih sil, konkurence in »individualizma«. Sedanjo krizo tolmači kot rezultat keynesianizma, ki pripisuje izključno vlogo državnim posegom v ekonomske procese ter daje – na področju socialne politike – vrsto pooblastil moči interesnih skupin, zlasti moči sindikatov. Na ta način mora kriza funkcionirati kot radikalno zdravilo, ki ukinja parazitske preostanke države »socialnega blagostanja«, zmanjšuje moč sindikatov in prevelika pričakovanja, ki jih množice stavljajo na »socialno državo«, ter vzpostavlja (prek ekonomskih in tržnih činiteljev, kot je brezposelnost, ki je, z ozirom na to »sporočilo« samo signal o previsoki ceni delovne sile) blagodatni tržnih sil in individualne pobude. Ta koncept je dobro znan. Glede na to se omejimo le na dve pripombi, ki lahko osvetlita neposredni pomen, kakršnega ima to brutalno sporočilo za delavski razred.

– Monetaristični program strogega varčevanja očitno instrumentalizira socialno-ekonomske učinke, ki jih ima kriza na delavski razred. Rastoča množica brezposelnih in na družbeni rob odrinjenih delov delavskega razreda pada na raven pavperizirane »rezervne armade«, na katero se v svojem iskanju »zakona in reda« lahko obrača reakcionarna politika in jo zlorablja kot socialnega in ekonomskega tekmeca zoper sindikalne »aristokrate«. Po drugi strani pa lahko ta koncept podpirajo relativno privilegirani in stalno zaposleni deli delavskega razreda (v Zahodni Nemčiji, denimo, nahaja Straussov »thatcheristični« koncept odmev med pisarniški uslužbenci, katoličani in sindikalno neorganiziranimi industrijskimi delavci, predvsem tistimi, ki delajo v majhnih obratih izven velikih mestnih območij, in končno med najnižjimi sloji delavskega razreda in polproletariata, med sloji, pri katerih sta trdno zakoreninjena predsodek do delavcev-imigrantov ter antikomunizem).

– Grožnja, kakršno pomeni monetarizem za gibanje delavskega razreda, ni zgolj v programu obnove kapitalistične »svobode«. Dejansko bolj nevarni so skriti momenti njegove politične logike. Če naj bi prišlo do dokončnega prenehanja države »socialnega blagostanja« ter organizirane moči delavskega razreda, mora kot naslednji korak slediti močna država. Zavoljo tega vodi monetarizem k restavraciji koncepta »avtoritarne države.« Zato ni nikakršno naključje, da konservativni politologi v razvitih kapitalističnih državah podpirajo monetaristične ekonomiste ter ugotavljajo, da so moderne demokratične družbe »nezmožne upravljanja« (pri čemer teh pogledov dejansko ni težko vzporediti s pozicijami reakcionar-

nih političnih teoretikov, ki so v obdobju po prvi svetovni vojni identificirali »pluralizem« z »nezmožnostjo upravljanja« ter se zavzemali za rešitve v smislu »totalne« in »avtoritarne države«). Dejstva, da je diktator-general Pinochet v Čilu eden izmed tistih, ki cenijo Friedmanovo »sporočilo«, zatoorej ne smemo podcenjevati, kajti politične implikacije monetarizma pomenijo izrazito nevarnost za demokratično pot v socializem.

Pred nedavnim so iznašli še eno strategijo upravljanja v gospodarstvu za časa kriz in nevtralizacije konfliktov – »korporativizem«. Termin sam ni povsem nov. Spominja na tradicije italijanskega fašizma ter reakcionarne katoliške socialne filozofije. Skupno referenco teh tradicij izkazuje zavračanje koncepcije razreda in razrednega boja. Sprejemajo zastopnost različnih družbenih interesov v okviru »državnih« organizacij in »državnih« skupščin, ki pa so krepko podrejene avtoritarni državi ter njeni ideologiji. Dandanes pa pomeni »korporacija« nekaj drugega. Priznava se, da so monopolizacija, monopolistična tekma in državna intervencija baza novega tipa kooperacije ter odločanja v političnem sistemu, ki deluje tako znotraj kot izven institucij reprezentativne demokracije. Vodenje gospodarstva v kriznem obdobju pomeni »krizni kartel«, »korporativistični blok« med vlado, združenji delodajalcev in sindikatom. Načelo »korporativizma« je glede na to mogoče označiti kot »institucionalizacijo« politične in socialne »kooperacije« ter kot politično reguliranje socialnih odnosov.

Večina tem, o katerih v razpravi o »korporativizmu« govorijo politični teoretiki, sploh ni izvirna. Le kdaj pa kdaj pride do vnovičnega aktualiziranja starih konceptov »pluralizma«, »izenačenih sil« ter »pridobljenih pravic.« Teorija državnega monopolističnega kapitalizma, kolikor zadeva politični sistem, celo že dolgo opozarja na sprepletenost ekonomske in politične moči v razvitem kapitalizmu, moči, ki ustvarja nove strukture in mehanizme odločanja ter ustreza vse izrazitejši neodvisnosti izvršilne oblasti.

Toda najbolj zanimiva točka v razpravi o »korporativizmu« se zdi vendarle sklicevanje na »reformistični korporativizem.« Ni naključje, da je »model« zahodnonemškega upravljanja v gospodarstvu za časa krize in nevtralizacije konfliktov pritegnil posebno pozornost. Izjemna stabilnost zahodnonemškega kapitalizma, ki jo spremlja še bolj izjemna stabilnost političnega sistema, izhaja v glavnem iz dveh nizov pogojev: iz relativno privilegiranega položaja, ki ga ima zahodnonemški kapital na mednarodnih tržiščih in – v tesni zvezi s tem – iz socialnega miru ter prevlade povezovalnih teženj v »domačem« delavskem gibanju. Obseg referata mi ne dopušča podrobnejših pojasnil v zvezi s temi pogoji. Vsekakor je videti, da kriza Zahodno Nemčijo v okviru mednarodnega kapitalističnega sistema komaj kaj prizadeva. Toda vse napore v zvezi z notranjim in zunanjim upravljanjem v gospodarstvu usmerjajo v času krize k ohranitvi in zavarovanju teh pogojev, vključno z razvijanjem nove hegemonistične

vloge Zvezne republike Nemčije v mednarodni politiki ter še posebej v zahodni Evropi.

Za alternativo v smislu monetarističnega »thatcherizma«, kot jo predlagajo desni konservativci, zbrani okrog Straussa, se – vsaj v tem trenutku – zavzema celo večina kapitalističnih interesnih skupin. Te skupine se bojijo notranje socialne in politične polarizacije, ki bi utegnila razdehati »socialni mir.« Tudi vnaprej so zainteresirane za blokiranje tendenc radikalizacije v delavskem gibanju (ki so se v minulem desetletju v posameznih delih sindikalnega gibanja odrazile prek integracijske politike). Za takšen model socialnega kompromisa je v končni konsekvenci odgovorna vlada pod vodstvom socialnih demokratov, ki jim v času krize in razvozlavanja konfliktov uspeva vključevati sindikalno vodstvo v sistem korporativističnega vodenja gospodarstva. Formaliziranje tega sistema lahko ustvari nove institucije, v katerih bodo vlada, združenja delodajalcev in predstavniki sindikatov razpravljali ter odločali o temeljnih vprašanjih socialnega in ekonomskega razvoja (med drugim tudi o »modernizaciji« narodnega gospodarstva v skladu s potrebami mednarodne konkurence). V tem vzorcu ostaja celo prostor za razširjeno pravico do soodločanja, ki bi jo priznali sindikatom. Ta pravica bi bila očitno zvezana z institucionalnimi in političnimi zagotovili, ki bi sindikate obvezovale k upoštevanju t. i. »skupnih interesov.«

Stvarnost v Zahodni Nemčiji pa vendarle kaže, da zadeva uresničevanje tega modela na mnoge ovire. Prva izmed teh ovir je kajpak dejstvo, da je postala margina za politični in »socialni kompromis« objektivno zelo ozka. Toda do stalnega pritiska od spodaj bi prihajalo celo, če bi se večinski del sindikalnega vodstva zmozel vključiti v ta »korporativistični blok«. Medtem so deli delavskega razreda – z ozirom na izkušnje v zvezi s krizo in politiko socialnodemokratske vlade – dojeli, da se morajo borovati za avtonomno sindikalno politiko. Niso se pripravljeni sprijazniti se s podreditvijo interesov delavskega razreda primatu proizvodnje zavorlo ustvarjanja dobička (ki je osnovna logika »korporativističnega bloka«). Bolj so naklonjeni pritisku na vlado ter uvedbi socialnega in političnega nadzora nad oblastjo kapitala z namenom, da bi uresničili dvojne smotrov: ukinitve brezposelnosti ter nadzor nad procesi investiranja.

Ob koncu svojega referata bi rad spomnil na nekaj najpomembnejših argumentov, ki jih je izrekel Antonio Gramsci, ko je skušal poglobiti Leninov koncept hegemonije. Postati hegemonistična sila pomeni zanj: pridobiti si sposobnost za vodenje (zveze »podrejenih« socialnih sil) ter premagati korporativizem (pri čemer ima v mislih ozke in povsem ekonomske interese posameznih družbenih skupin) in partikularizem z oblikovanjem novega vladajočega razreda in nove države. Formiranje nacionalne in kolektivne ljudske volje je torej zamišljeno kot (teoretičen in praktičen) prehod iz »ekonomsko-korporativistične« v »univerzalistično-politično fazo«. Mnoga vprašanja, ki sem jih načel v tem referatu, povedo, da se je razredno zavestno socialistično gibanje delavskega razreda –

četudi v močno različnih fazah – znašlo v takšnem procesu »katarze«. Najti mora svojo pot v socializem, pot, ki so jo dolgo ovirali neuspehi, napačne strateške usmeritve in porazi. Toda v tem obdobju ni mogoče preprosto uporabiti za vselej danih in občeveljavnih formul za ekonomski, ideološki in politični razredni boj. To gibanje se bo naučilo, kako naj postane hegemonistična in revolucionarna sila. Že zdaj vemo, da so participacija in demokracija ter nadzor in avtonomija kljub vsem protislovjem in težavam, navedenim v pričujočem referatu, nujne sestavine tega boja.

BORIS BERGANT

Dileme nemške socialne demokracije

27. povojni kongres zahodnonemške socialnodemokratske partije (SPD) – bil je v Münchnu od 19. do 23. aprila t. l., gotovo ne bo prišel v anale mednarodnega delavskega gibanja kot dejanje posebnih ali celo usodnih prebliskov. Toda za stranko, ki bo prihodnje leto dopolnila 120 let, in ki se po svojem poreklu ne sklicuje samo na Beblovo »socialnodemokratsko delavsko stranko« iz Eisenacha leta 1869, marveč tudi na pet let starejše Lassalovo »splošno delavsko združenje«, je bil to vendarle pomemben kongres.

Stranka, ki je od nekdaj imela svoje slabosti (od glasovanja za vojne kredite 1914, do usodne neenotnosti v tridesetih letih, in ki je bila od požara Reichstaga 1933 praktično v diaspori) se je po drugi svetovni vojni le težka uveljavljala. Po mnogih porazih in razočaranjih, po številnih zamenjavah na vrhu je šele leta 1966 dobila priložnost, da se uveljavi tudi kot stranka na oblasti. Triletno neenako razmerje velike koalicije v krščanskodemokratsko unijo je leta 1969 zamenjala ožja, levosredinska vladna zveza z naprednim meščanstvom, v kateri je socialnim demokratom vsaj aritmetično pripadla prva violina.

Toda 12 let na oblasti – v času nezmanjšanega pritiska desnice, ki je bil kljub drugi industrijski revoluciji skoraj ves bolj podoben razrednemu spopadu z najbolj elementarnimi predznaki; ta čas ni obrabil samo vladne koalicije z liberalci, načel je tudi SPD. Kljub poudarjenemu vztrajanju pri tezi, da stranka v nasprotju z dogmatskimi teoretičnimi postavkami revizionizma ni samo »upravljalca obstoječe kapitalistične družbe«¹ sta de-

¹ Podpredsednik stranke in kancler Helmut Schmidt na münchenskem kongresu: »...zato se naša partija, ki si prizadeva reformirati obstoječe, ne sme omejiti zgolj na pojasnjevanje in upravljanje obstoječega. Biti mora vizionarka

janska praksa in objektivna resničnost drugačni. Gotovo je, da so cilji in nameni precejšnjega dela baze stranke iskreni, toda v tem trenutku obstajajo resne težave ne samo v zvezi z uresničevanjem dokaj ohlapnega in še vedno veljavnega strankinega programa iz Bad Godesberga 1959,² marveč celo v zvezi z izvajanjem zelo kompromisne vladne formule, sestavljene po zadnjih parlamentarnih volitvah na zvezni ravni,³ ki so bile po splošnem prepričanju uspeh za »železnega kanclerja« Schmidta osebno, čeravno so nasploh bolj okrepile med desnico in levico nihajoče liberalce kot socialne demokrate.

Bistveni vzvod težav so seveda učinki gospodarske krize, ki jim tudi Zvezna republika Nemčija ni mogla uiti. Za socialne demokrate najbolj pereči so gospodarski kazalci nizke rasti v zadnjih dveh letih (med 0 in 1%) in vedno večji problem brezposelnosti,⁴ ki zajema v vedno alarmantnejši obliki predvsem mladino. Statistični podatki celotne mladinske brezposelnosti niti ne morejo zajeti, saj je del problema, povezan s strukturnimi težavami šolskega sistema in stranpotov nemške inačice usmerjenega izobraževanja, v neposredni odvisnosti od konjunktura (število vajeniških mest).

Razen tega so se v zadnjih letih močno zaostriale mednarodne razmere. Zmaga Ronalda Reagana kot izveska najkonservativnejših sil v ZDA, kakor tudi vdor v Afganistan, Poljska in nezadržno oboroževanje sovjetske strani so le še otežili že tako omajane zunanjepolitične pozicije socialnih demokratov. Njihova zgodovinska vloga sprave in obojestransko koristnega (zlasti gospodarskega) sodelovanja z Vzhodom je danes bolj kot kdajkoli prej pod ognjemetom konservativnih sil, enako tudi njihova,

rešitev za prihodnost. Ne sme se obrabiti v mlinu med vladno taktiko in alternativnimi gibanji. Partija ne samo da sme, marveč mora prehitevati vlado...»

² »Protislovje našega časa je, da je človek sprožil moč atoma in da se zdaj boji njihovih posledic; da je človek do skrajnosti razvil proizvodne sile, nakopičil neverjetno bogastvo, ne da bi vsem zagotovil pravičen delež tega skupnega dosežka; da si je človek podredil prostranstva te zemlje, zblížal celine, vendar obenem ustvaril do zob oborožene bloke moči, ki ljudi bolj ločujejo kot karkoli kdajkoli popreje in kot totalitarni sistemi ogrožajo njegovo svobodo. Zato se ljudje, posvarjeni z uničevalnimi vojnami in barbarstvom polpreteklosti, boje za svojo prihodnost – kajti vsak trenutek lahko na katerikoli točki sveta človekova zmota sproži kaos samouničenja. Toda obenem je tudi upanje sedanjega časa, da si utegne človek v atomskem veku olajšati svoje življenje, da se bo otresel skrbi in ustvaril blagostanje za vsakogar, če bo svoje nenehno rastoče obvladovanje naravnih sil usmeril v miroljubne namene; da lahko človek obvaruje svetovni mir tako, da okrepi mednarodni pravni red, da zmanjša nezaupanje med narodi, in da prepreči oboroževanje; da bo tedaj prvič v zgodovini omogočil uveljavljanje svoje osebnosti v zagotovljeni demokraciji in kulturni pestrosti, osvobojen stisk in strahu. Premagati to protislovje je naloga nas, ljudi. V naših rokah je srečna prihodnost ali samouničenje človeštva. Samo v novem in boljšem družbenem redu si lahko človek utre pota v svojo svobodo. Za ta novi in boljši red si prizadeva demokratski socializem.« (Iz uvoda v program SPD, sprejetem na izrednem kongresu stranke od 13. do 15. novembra 1959 v Bad Godesbergu.)

³ Izidi parlamentarnih volitev za Bundestag 1980:

SPD 16 260 677 glasov, 42,9%, 228 poslanskih sedežev (1976:224)

CDU 12 989 200 glasov, 34,2%, 185 poslanskih sedežev (1976:201)

CSU 3 908 459 glasov, 10,3%, 52 poslanskih sedežev (1976:54)

FDP 4 030 999 glasov, 10,6%, 54 poslanskih sedežev (1976:39)

(Upoštevani so tudi zahodnoberlinski poslanci – 10 za SPD, 11 za CDU in 1 za FDP, ki po ustavi nimajo glasovalne pravice.)

Število članstva, vpisanega v SPD, je bilo konec leta 1980 1 022 000 članov, za CDU 676 000 članov, bavarsko CSU 166 000 ter FDP 81 000 članov.

⁴ Število brezposelnih v ZR Nemčiji na dan 1. 3. 1982: 1,876,315.

vsaj v Brandtovi osebi poosebljena spoznanja o nujnosti reforme odnosov med razvitim Severom in Jugom. Zaplet na Poljskem in s tem povezan zastoj helsinškega procesa sta še dodatno otežila pozicije nemške socialne demokracije. Poleg specifično nemških vprašanj, ki v takšnih razmerah objektivno ožijo manevrski prostor partije in vlade (problem Berlina, nemško vprašanje) je SPD na podlagi godesberskega programa v določenem smislu tudi svoj lastni ujetnik. Kajti s tem programom so se nemški socialni demokrati po dolgi in žolčni razpravi odločili, da podprejo novo nemško oboroževanje.⁵ Postavili so mu sicer svoje okvire, ki so danes levedu krilu v stranki dobrodošla opora pri iskanju stika s pacifističnim gibanjem. Hkrati se je stranka s prevzemom oblasti in zato, da bi bila sprejemljiva za čim širši krog volilcev (Nemci pa so še vedno močno podvrženi strahovom pred Vzhodom), večkrat nedvoumno izrekla za pripadnost atlantskemu paktu pod ameriškim jedrskim dežnikom. Večina v stranki iz te zaobljube niti ne more (objektivna stvarnost: navzočnost skoraj 280.000 ameriških vojakov na ozemlju ZR Nemčije).

V vseh teh okoliščinah in pa v razmerah neenakega boja na področju informiranja (desničarski tisk je brez prave konkurence, percepcija povprečnega Nemca pa je močno podvržena bulvarskemu stilu) so se torej zahodnonemški socialni demokrati lotili tokratnih kongresnih priprav.

Okoliščine so še poslabšali izidi zadnjih volitev v deželne parlamente v Zahodnem Berlinu (kjer so po dvajsetih letih izgubili oblast) in na Spodnjem Saškem (koder so se še bolj pogreznili v opozicijo), pa tudi bojazen, da se utegne tovrstni trend nadaljevati še na drugih volilnih preizkušnjah leta 1982. Sledijo namreč volitve v mestni oziroma deželni parlament Hamburga, v deželni zbor Hessna in Bavarske. V Hamburgu in Hessnu, kjer so socialni demokrati na oblasti, se tudi zaradi negotovosti pred močjo alternativnih gibanj, ki so se medtem oblikovala v stranke, močno majejo njihove pozicije. Poraz bodisi v Hamburgu ali Hessnu pa ne bi bil usoden samo zaradi nadaljnjega uveljavljanja negativnega trenda, marveč bi dokončno onemogočil še preostali manevrski prostor vlade v Bonnu. Kajti z eno samo dodatno izgubljeno zvezno deželo bi

⁵ Poglavlje o obrambni politiki iz badgodesberskega programa 1959: »Socialnodemokratska partija Nemčije se izreka za obrambo svobodnega in demokratičnega ustavnega reda. Podpira oborožene sile. Obramba dežele mora ustrezati političnemu in zemljepisnemu položaju Nemčije, braniti mora meje, ustvariti mora možnosti za mednarodno popuščanje napetosti, za učinkovito nadzorovano razorožitev Nemčije. Bistven sestavni del obrambe dežele je zaščita civilnega prebivalstva. Socialdemokratska partija terja mednarodno pravno nasprotovanje množičnim uničevalnim sredstvom po vsem svetu.

Zvezna republika Nemčija ne sme niti izdelovati niti uporabljati atomskih niti drugih množičnih sredstev za uničevanje.

Socialnodemokratska partija si prizadeva za vključitev celotne Nemčije v evropsko območje miru, v nadzorovano omejevanje oboroževanja. V primeru mirne združitve Nemčij naj bi to ozemlje zapustile vse tuje čete in na njem bi ne proizvajali ne skladiščili niti uporabljali atomskega in drugih orožij za množično uničenje. Oborožene sile mora politično voditi vlada in nadzorovati parlament. Med vojaki in demokratičnimi silami ljudstva je treba vzpostaviti zaupanje. Vojak ostaja tudi v uniformi državljan. Oborožene sile smejo služiti izključno obrambi dežele. Socialnodemokratska partija brani slehernega državljana, ki zaradi vesti zavrne službo z orožjem in drugimi sredstvi množičnega uničenja. Socialdemokratska partija zahteva splošno in nadzorovano razorožitev in s tolikšno močjo uveljavljen mednarodni pravni red, ki bo omogočal odpravo oboroženih sil.«

bonnska vladna koalicija izgubila večino v zgornjem domu parlamenta – Bundesratu in bi bila na milost in nemilost izpostavljena vetu opozicije.

To so bili torej okviri Münchenskega kongresa. Seveda ga niso olajšala niti določena osebna trenja v vodstvu stranke (med Brandtom, Schmidtom in Wehnerjem) niti vse očitnejša znamenja čedalje opaznejših razhajanj v taktiki in ideologiji med strankino levico in desnico. Tiste sile v stranki, ki v vztrajanju na oblasti za vsako ceno, v kompromisarstvu celo do zelo kompromisnega godesberškega programa ne vidijo več nobene perspektive in se zavzemajo zato za čimprejšnji začasni in obnovitveni umik v opozicijo, so ostale v Münchnu povsem izolirane. Toda njihova navzočnost v stranki, ki se tudi tokrat ni otresla vsakdanjega prakticizma, ostaja latentna.

Mnogi so v spletu vseh teh okoliščin že za München prerokovali razcep na socialistično in socialnodemokratsko krilo (po nekaj francoskih in najnovejšem britanskem zgledu). Toda tudi razmere za kaj takega v Zahodni Nemčiji in znotraj SPD (zaenkrat še) niso zrele.

68-letni, spet zelo vitalni in na kongresu v vrhunski miselni in fizični kondiciji delujoči voditelj partije Willy Brandt je sicer stanje duhov ustrezno diagnosticiral. Nogometno epidemijo, ki se tudi v Nemčiji v letu svetovnega prvenstva občutno širi, je s pridom izrabil v didaktične namene. »Kdor se izključno brani, ne doseže zadetka. To je nogometu in politiki skupno: uspešno je le moštvo, ki napada. Za napad pa ni potrebno samo znanje, marveč tudi samozavest,« je uvodoma dejal Brandt.

Kongres v Münchnu je potekal pod geslom »ustvariti delo, zagotoviti mir in ubraniti svobodo«. Strankino vodstvo je predlog dnevnega reda, ki je prvotno predvidel najprej vročo razpravo o vprašanih varnostne in zunanje politike, na predvečer kongresa spremenilo. To je bila nedvomno taktična poteza, ki naj bi izpričevala, da je stranka v prvi vrsti obrnjena k odprtim vprašanjem svoje volilne baze (h grozeči brezposelnosti), obenem pa je režija kongresa dopustila, da si je glasna levica že ob prvi temi dala duška, in da je dosegla tudi pomembno zmago – sprejetje celovitega programa ukrepov za zagotovitev delovnih mest, ki je precej bolj radikalno od predloga, ki ga je kongresu ponudilo strankino vodstvo.

Willy Brandt je uvodoma poudaril: »Ocenjevali nas bodo, ali se bomo izkazali kot partija dela in kot partija delavcev.« V razpravi se je stranka dejansko močno zavedla svojih delavskih korenin. Več kot 300 od skupno 1043 predlogov za oblikovanje sklepne resolucije kongresa⁶ se je nana-

⁶ Zbirna knjiga z osnutkom kongresne resolucije, ki jo je pripravilo vodstvo partije in z dopolnitvami in spreminjivimi predlogi nižjih partijskih organov je tehtala več kot 2 kg. Po številu pa so se predlogi nanašali: na zunanjo politiko, politiko miru in varnosti (od 1–330), na politiko Sever–Jug (od 331–359), na gospodarsko politiko in zaposlovanje (od 360–449), na finančno politiko (od 450–489), na socialno varnost (od 490–647), na energetske politiko (od 648–675), na človekovo okolje (od 676–715), na organizacijo partije (od 716–794), na notranjo politiko (od 795–874), na komunalno politiko (od 875–889), na stanovanjsko politiko (890–933), na vprašanje družine in enakopravnosti žensk (934–945), na odnose z mladino (946–955), na zdravstveno politiko (956–985), na izobraževanje in poklicno usmerjanje (986–1012), na prometno politiko (1013–1032), ter na politiko množičnih občil (1033–1043). Na nobenem od kongresov SPD doslej ni bilo toliko spreminjivih predlogov na osnutek resolucije iz baze. Na samem kongresu so delegati – v skladu s poslovnikom – predložili še okoli 100 dodatnih sprememb, največ s področja zaposlovanja in socialne politike.

šalo na ukrepe partije in vlade, v tem smislu, da bi z najrazličnejšimi akcijami zaježili razraščanje brezposelnosti. V razpravo so aktivno posegli tudi številni delavski zaupniki iz podjetij, ki so bili prvič povabljeni na socialnodemokratski kongres, kar naj bi tudi vidno dokazovalo usodno povezanost socialne demokracije s sindikalno bazo in izboljšalo zadnje čase napeto razmerje le-te s Schmidtovo vlado. Tudi nastop častne gostje kongresa, staroste avstrijske socialne demokracije – Marije Jahoda⁷, ki je z jasnimi, v trdnem boju za delavske pravice izklesanimi besedami opozorila na kalvarijo brezposelnosti, je prispeval, da je kongres sprejel sorazmerno jasen in v intonaciji brezkompromisen program ukrepov, ki pa ga bo koalicijska vlada v Bonnu zaradi interesov, ki jih branijo liberalci (srednji in višji sloj), le stežka uveljavila. Voditelji liberalne stranke FDP so predloženi paket najodločneje zavrnilo pravzaprav že med kongresom socialnih demokratov.

Resolucija kongresa se ostro izreka zoper naduti neokonservativni val Reaganomije in Thatcherizma⁸ in se zavzema za širšo državno regulativo v gospodarski in zaposlovalni politiki. Z državnimi sredstvi, ki naj bi jih zbrali z močnejšim obdavčenjem bogatejših in z drugimi davčnimi viri (v razpravi so predlagali dodatno obdavčitev bencina, ki je v ZRN zaradi interesov avtomobilske industrije najcenejši v Evropi – vendar tako konkretnega predloga v sklepno resolucijo niso vnesli), naj bi zagotovili državne programe za delo. Ustvarili bi, denimo, nova delovna mesta v rudnikih, ki terjajo velika vlaganja in so jih zato zadnja leta opuščali.

Razprava o varnosti oziroma zunanji politiki se je po pričakovanjih osredotočila na vprašanje oboroževanja in razorožitve in s tem v zvezi na sporni dvojni sklep Atlantskega pakta iz leta 1979 o namestitvi nove generacije raket srednjega dosega.⁹

Kancler Schmidt je bil pravzaprav tisti, ki je izzval akcijo nasprotovanja sodobni sovjetski oborožitvi z generacijo raket SS-20, in ki je opozar-

⁷ Marie Jahoda, 83, ena od najtesnejših sodelavk voditelja avstrijske socialne demokracije Otta Bauerja; leta 1933 je sprejela v gibanje dijaka Bruna Kreiskega. »Kar lahko premaga brezposelnost, je vez z družbeno stvarnostjo. Če je ta vez prekinjena, se ljudje izgubijo v zasanjanost, izgubijo samozaupanje in so pripravljeni verjeti tudi najbolj fantastičnim obljubam demagogov, kar nas je še predobro izučila katastrofa preteklosti.« (Iz govora v Münchnu)

⁸ Brandt je v svojem uvodnem poročilu položaj orisal takole: »Za kaj gre v resnici? Paradni konservativci so v drugih deželah pokazali, da želijo kronično vročino gospodarstev ozdraviti z nožem. Ne uporabljajo nikakršnih poživil, marveč se odločajo za amputacijo. Majavemu pacientu so izročili palico – v obliki davčnih olajšav izključno za bogate – pa se čudijo, zakaj še naprej šepa. Preprečiti moramo, da bi takšno terapijo uvedli tudi pri nas. Gotovo, da je v težavnih mednarodnih okoliščinah še precej, če lahko ubranimo doseženo. Toda vnovič se bo izkazalo, da lahko doseženo ubranimo samo, če poskušamo nove odgovore in ubremo nova pota. Torej se moramo pripraviti na novo etapo svojih prizadevanj za reforme.«

⁹ Kancler Helmut Schmidt je že v uvodu želel preprečiti pretirano razhajanje med stalšči partije in objektivno ožjim maneverskim prostorom vlade: »Ravnatežje še naprej ogroža Sovjetska zveza, ki od leta 1976 neprekinjeno krepi svoj arzenal jedrskih orožij srednjega dosega, čeravno je že leta 1978, ob znatno manjšem številu raket SS-20 ugotovila, da je približno ravnatežje z Zahodom že dosega. Z njene strani je torej ogrožena naša varnost in nemški maneverski prostor. Da bi na tem področju izsilili sovjetsko pripravljenost za razoroževanje, je severnoatlantska zveza leta 1979 – v popolnem soglasju z izhodišči Harmelovega poročila – ubrala politično pot tako imenovanega dvojnega sklepa NATO, ki ponuja po eni plati pogajanja in jim odmerja čas štirih let, obenem pa za primer neuspešnosti predvideva ustrezno oboroževanje Zahoda. Vsi Evropejci – tudi Sovjeti – bi želeli bolj varno, če bi ne bilo sploh nobenih, na cilje v Evropi usmerjenih raket srednjega dosega! Zato je obojestransko odločitev za »pokožaj nič« (uničenje sovjetskih SS-20 in nenamnitev zahodnih Pershingov-2 op. p.) naš pogajalski cilj v Ženevi.«

jal, da se mora Zahod tem orožjem, ki jih Sovjetska zveza namešča od leta 1976, postaviti po robu. Toda Schmidtova argumentacija konec sedemdesetih let je bila v prid predvsem dogovarjanju in sporazumevanju s Sovjetsko zvezo. Ameriški predsednik Carter pa je Schmidtova svarila ob koncu svojega mandata izrabil kot rešilno bilko. V tedaj že zelo razglašeni odnosih s Sovjetsko zvezo je namesto pogajanj skušal uveljaviti metodo pritiska, kar je zelo ustrezalo vedno bolj močnim konservativnim silam. Po dvojnem sklepu iz Bruslja je prišel na oblast v ZDA Reagan. Iz dvojnega sklepa je izločil oboroževalni del. Rodila se je doktrina oboroževanja za vsako ceno, Reaganovi generali pa so se začeli resno poigravati s teorijami omejene jedrske vojne, obudili so zamisel o nevtronski bombi in evropsko bojišče postavili v ospredje svojih strateških in taktičnih inštrumentov. Pogajanj s Sovjetsko zvezo so se najprej sploh ogibali, in ko so jih naposled le vzpostavili, na njih zaenkrat niso izpričali prave volje. Tako silovito besedno in oboroževalno stopnjevanje je v Zahodni Evropi, ki se spreminja v prvo tarčo morebitnega spopada med velesilama, seveda izzvalo množično reakcijo. Obudila so se številna mirovna in pacifistična gibanja, ki so v Zahodni Nemčiji dobila svojo najširšo bazo. Članstvo v teh gibanjih je pestro; zajela so zlasti mladino in pred socialno demokracijo, ki je že tako v škripcih zaradi širjenja t. i. zelenih, z ekoloških izhodišč nastopajočih nasprotnikov teorije gospodarske rasti in etatizma, se je pojavil nov problem.

Ohranitev miru in nasprotovanje oboroževanju sta temeljni postavki godesberskega programa in tudi ugleda Brandtove partije.¹⁰ Toda pacifistično gibanje se je v gnevu zoper oboroževanje tudi zaradi svoje sestave bolj postavilo zoper NATO in ZDA kot proti Sovjetski zvezi. Gibanju so se pridružili številni socialni demokrati, med njimi najvidnejša člana najožjega vodstva SPD Erhard Eppler in saarbrückenski župan Oskar Lafontaine. To je najprej močno obremenilo odnose v ZDA¹¹ in zatem povzročilo tudi močen spopad z desnico SPD. Kajti socialni demokrati v pacifističnem gibanju odločno nasprotujejo oboroževalnemu delu bruseljskega sklepa in skušajo za vsako ceno preprečiti namestitve novih ofenzivnih orožij, tudi v primeru propada ženevskih pogajanj.¹²

Problem je seveda v tem, da je levica v stranki s takšnimi pogledi, katerih podlaga je nedvomno globoko moralno prepričanje, v bistvu prekršila sklepe berlinskega kongresa SPD iz 1979, ki se je izrekel za

¹⁰ Brandt na kongresu: »Brez miru je tudi vse drugo brezpredmetno. Zato uresničujemo politiko aktivnega boja za mir. Zato si želimo, da se čimprej konča nesmisel oboroževanja, da bi lahko meče pretopili v pluge.«

¹¹ Eppler in Lafontaine, slednji po poklicu fizik, trdita, da je nesmisel razmišljati o novem jedrskem ravnotežju. Svet že zdaj razpolaga z razdiralno močjo atomskega orožja, ki je milijonkrat večja od hirosimske bombe. Popolnoma vseeno je, pravi Lafontaine, ali imamo sto raket več ali manj, kajti že en sam jedrski naboj nas lahko vse uniči. Po Lafontainovem mnenju jedrska vojna sploh ni potrebna; tudi konvencionalni spopad ima lahko usodne posledice, kajti tudi konvencionalna orožja so dandanašnji dovolj močna, da uničijo, denimo, jedrsko centralo, njena eksplozija pa ima isti učinek kot eksplozija jedrske bombe. Zato se levica v SPD skupaj s pacifističnim gibanjem zavzema za enostransko razoroževanje, ne da bi čakali na izide pogajanj. Takšno enostransko razoroževanje ali vsaj moratorij na oboroževanje naj bi bilo dejanje, ki se mu tudi druga stran ne bi mogla upreti.

¹² Zato predlog za dveletni moratorij, ki pa je bil na kongresu zavrnjen.

podporo dvojnemu sklepu NATO, in ki je potemtakem za članstvo obvezujoč. Mnogi so zahtevali izključitev iz stanke za vse tiste, ki se na nasprotnih pozicijah udeležujejo v pacifističnem gibanju (med drugim tudi, ker tam sodelujejo s komunisti). Tudi kancler Schmidt je dolgo časa zagovarjal najbolj radikalne disciplinske metode. Toda ob bok zahodno-nemškemu in zahodnoevropskemu pacifističnemu gibanju je v zadnjih mesecih stopilo čedalje močnejše pacifistično gibanje v ZDA. To je črno-belo podobo o lojalnosti in privrženosti zahodnemu zavezništvu seveda močno omajalo.

Na kongresu v Münchnu ni bilo slišati nobenega glasu več o izobčenju pacifistov. Brandtu se je ob koncu kongresa zdelo vredno poudariti, kako je socialna demokracija kot celota neločljiv del velikega pacifističnega gibanja za mir in sožitje. Toda tudi predlogi leveice, naj se SPD že zdaj, leto dni pred iztekom roka, dokončno odpove namestitvi novih jedrskih orožij, niso naleteli na podporo večine. Kongres je v isti sapi in na veliko prigovarjanje strankinega vodstva zavrnil tudi predloge o dveletnem moratoriju na sleherno oboroževanje, meneč, da bi v tem trenutku kakršnokoli odstopanje od berlinskega in bruseljskega dvojnega sklepa oslabilo zahodne pogajalske pozicije do Sovjetske zveze in v resnici zmanjšalo možnost za skorajšnji sporazum. Socialni demokrati bodo jeseni 1983 sklicali na to temo izredni kongres. Na njem se bodo dokončno odločili, kako naprej. Že zdaj pa je na dlani, da je večina strankine baze s srcem proti nadaljnjemu oboroževanju, in da je bil münchenski sklep izključno dejanje razuma – kajti odpovedati se dvojnosti bruseljskega sklepa NATO že leto dni pred iztekom roka, bi ob okrepljenih pozicijah desnice, ki samo preži na primerni trenutek, nesporno pomenilo predčasni padec Schmidtove vlade.

Ob drugih temah je minil kongres SPD brez posebnih razburjanj. O soodločanju (*Mitbestimmung*)¹³ skoraj ni padla beseda, saj je bilo v ospredju elementarnejše vprašanje – zagotavljanje dela, stranka pa je prešibka, da bi si hkrati nakopala več problemov s koalicijo in opozicijo, in da bi iz te omejenosti mogle prodrati nove vizije.

Žgoča (a enako omejena med želje in potrebe) je bila razprava o jedrski energiji. Gre za razklanost vseh razvitih industrijskih družb, ki pa ima v nemškem primeru dodatno specifiko.

Zvezna republika Nemčija proizvaja precejšnji višek energije. Odstotek energetske odvisnosti od nafte se iz leta v leto manjša na račun alternativnih, čeravno še vedno klasičnih virov. Levica v stranki (ki želi zaježiti stanki volilno-aritmetično nevarna zelena gibanja) se bori zoper koncept rasti za vsako ceno. Šlo naj bi za kvaliteto življenja, pri čemer naj

¹³ Zakon o soodločanju (*Mitbestimmung*), sprejet pred tremi leti v Bundestagu, predvideva soodločanje delavcev v vseh podjetjih z nad 2000 zaposlenimi. Model, izpeljan iz poprejšnjih izkušenj v premogovnikih in delu težke industrije, predvideva zastopnost delavcev, poslovodnih in lastnikov kapitala v nadzornih oziroma poslovnih svetih. Na pritisk FDP je formula takšna, da poslovodni predpostavljajo jeziček na tehtnici, ki se v praksi vselej povezuje s kapitalom. Kljub temu se je zveza industrialcev zaradi zakona pritožila pri ustavnem sodišču. Tožbo je izgubila. Toda soodločanje tudi ni zadosti zaživel. Po menju SPD in sindikatov je to samo etapa v prizadevanjih za učinkovito samoupravljanje.

bi se družba sproti odločala, kaj naj raste in za koliko. Seveda tak koncept ne dopušča visokih stopenj rasti in pomeni temeljito prestrukturiranje gospodarstva, z veliko državno in plansko regulativo. Nasprotniki jedrske energije opozarjajo na nerazrešena vprašanja shranjevanja jedrskih odpadkov. Niso sicer v celoti proti atomom, niso za opustitev obstoječih central, marveč so na kongresu predlagali dveletni moratorij za gradnjo novih jedrskih objektov. V tem času naj bi razrešili vprašanje shranjevanja odpadkov in se dogovorili o prioritetah uporabe drugih alternativnih energij – med katerimi je največ polemike v zvezi s premogom. Premogovnih rezerv je v ZRN še dovolj, vsaj za naslednjih 30 let. A proizvodnja je draga in termocentrale močno onesnažujejo okolje. Zahodnonemška industrija in interesi kapitala so tačas bolj usmerjeni v jedrsko tehnologijo kot v iskanje tehnologije, ki bi zmanjšala strupenost termoelektrarn. Na bližnjih deželnih volitvah igra odnos SPD do teh vprašanj pomembno vlogo, in ker se tudi sindikati zavzemajo za to, da se v boju za zagotavljanje delovnih mest ne bi odpovedovali nobeni možnosti, se je SPD odločila za značilni kompromis: »sowohl als auch« (tako eno kot drugo) – pač izraz objektivnih okoliščin in vzdušja v sami stranki.

Münchenski kongres se je torej dotaknil številnih dilem. Toda odgovoril je na malokatero. Kriza okolja je povzročila tudi krizo stranke, ki se le stežka odtrga od praktikizma vsakdanjika, ki ga po drugi strani diktira boj za ohranitev na oblasti. Miselna mobilnost¹⁴ je opazno okorna, kar je pogojeno s formulo ljudske stranke, ki ji še tako spretni miselni prebliski Willyja Brandta¹⁵ ne morejo vlti drugačne narave. V zakonitostih meščanskega parlamentarizma, kjer igrajo odločilno vlogo volilno-taktične špekulacije in v specifičnosti nemškega položaja, ko alternativna gibanja odžirajo substanco izključno le socialnim demokratom – njihov položaj in odločitve gotovo niso preproste. Sorazmerno enostavno bi bilo, kot leta 1968 v času študentskega revolta, tesneje pritegniti in močnejše povezati teze alternativcev, saj so v marsikakšnem vprašanju blizu socialnim demokratom. Toda za partijo, ki vztraja na oblasti, je to tudi vprašanje preračunavanja. Po vseh merilih bi z zaježitvijo odpada glasov na levi precej izgubila v sredini. Toda dilema kako in kaj je večna, čeravno hitro spremenljiva. Gledano iz širokega spektra mednarodnih odnosov in svetovnega razmerja sil je tudi takšna SPD, kakršna je, zaradi zgodovinskih zaslug v mirovnem procesu Evrope in zaradi kljub vsemu pozitivni zunanjepolitični naravnosti izjemno pomembna. Politični zemljevid Evrope in odnosov v njej bi bil s spremembo oblasti v Bonnu nedvomno precej

¹⁴ Generalni sekretar partije dr. Peter Glotz je študijo o SPD v zvezi s tem problemom, izšla je tik pred münchenskim kongresom, primerjal z »okretnostjo tankerja«.

¹⁵ Brandt v govoru na kongresu:

»Ključno vprašanje je: kakšno politiko želimo in s katero politiko lahko pritegnemo večino? Prepričan sem, da s politiko, ki ustreza interesom in željam najširših slojev! In zato je treba zvezo, ki je bila zastavljena v godesberskem programu, utrjevati in obnavljati: to je zveza delavcev z vsemi tistimi, ki sprejemajo aktivni boj za mir, za svobodo in socialne reforme.« In naprej: »Brezpredmetno in celo narobe je postaviti ekonomijo nasproti ekologije. Napak bi bilo tudi izigravati delavce in akademike drugega proti drugemu. Samo zato, ker je nekdo odšel na univerzo, še ni prenehal biti socialni demokrat... in delavec.«

drugačen. Toda za uspeh te partije in za njeno perspektivo je samo zunanja politika premalo.

Da je v kriznih časih le stežka moč odkrivati Ameriko, je na dlani, toda prav tako je res, da so prav v takšnih trenutkih potrebne širše in čez prag vsakdanjika stremeče vizije. Vsega tega je v Münchnu primanjkovalo. SPD vsekakor ni dokazala, da ni ujetnica razmer, v katerih deluje.

Pač pa je München prinesel kadrovske spremembe, ki utegne biti prvi korak k temeljitejši zamenjavi generacij na strankinem krmilu. Predvsem je bil to prvi poveljni kongres, ki se ga zaradi obolevnosti ni udeležil starosta in nesporno glavni strateg SPD Herbert Wehner.¹⁶ Mož, ki je 30 let neprekinjeno pripadal najožjemu strankinem vodstvu, je tudi že precej časa v resnih osebnih in vsebinskih sporih najprej z voditeljem Brandtom in zadnje čase tudi s kanclerjem Schmidtom. Razlike v značajih so poglobila še razhajanja v zvezi z mlačno socialno in zaposlovalno politiko. Wehnerja, ki bo do leta 1983 še vodil socialnodemokratsko frakcijo v Bundestagu, tokrat na lastno željo niso več volili v vodstvo, vendar bo ostal njegov posvetovalni član.

Brandtu, ki je nesporno strankin voditelj največjih vizionarskih sposobnosti in (poleg bremenskega ministrskega predsednika ter bivšega podpredsednika stranke Koschnika) najbolj priljubljena in zaenkrat edina zares integrativna figura zahodnonemških sociálnih demokratov, ter železnemu tehnokratu in bolj v desnico stranke spadajočemu 63-letnemu kanclerju Helmutu Schmidtu kot prvemu podpredsedniku se je pridružil na münchenskem kongresu izvoljeni novi član strankinega triumvirata – ministrski predsednik največje zvezne dežele Severno Porenje – Vestfalija, Johannes Rau.¹⁷ V tem sredincu, ki prihaja iz največje opore socialnih demokratov – Porurja, in ki ga imajo za Brandtovega človeka, a je tudi v dobrih odnosih s Schmidtom in sploh potrpežljiv sogovornik in posredovalec, vidijo mnogi bodočega voditelja močno starajoče se partije. Moža, ki utegne spet pritegniti nezainteresirano mladino. Toda pot do obnove bo težka in nesporno trnova.¹⁸

¹⁶ Herbert Wehner, 75, predvojni član DKP in poslanec, v tridesetih letih sodelavec Kominterne v Moskvi (od tam poznanstvo in prijateljstvo s Titom), eden od ustanoviteljev poveljne SPD, dolgoletni podpredsednik stranke, minister v zvezni vladi in predsednik parlamentarne frakcije.

¹⁷ Johannes Rau, 51, ministrski predsednik zvezne dežele Severno Porenje – Vestfalija, deželni predsednik SPD od 1977, deželni minister za znanost od 1970 do 1978, član deželnega parlamenta od 1958, nadžupan Wuppertala od 1969–1970, član SPD od 1970.

¹⁸ Poleg tega se partija celo brani kakršnegakoli mednarodnega povezovanja širše od strank, ki so včlanjene v socialistično internacionalo. Zlasti nasprotuje tesnejšemu sodelovanju z zahodnoevropskimi komunističnimi partijami; Brandt, ki se sicer redno sestaja z Berlinguerjem, je v intervjuju za TV Ljubljana izrekel skepsa glede snovanja nekakšne nove evrolevice, zelo pa se je ogrel za bilateralno sodelovanje z zainteresiranimi komunističnimi partijami, med njimi še zlasti z ZKJ.

O pripravah in poteku lanskoletnih Ziherlovih dnevov, ki so bili posvečeni razpravam o odgovornosti v samoupravni družbi, smo v naši reviji že poročali (gl. št. 6–7, 8, 10/1981); del razprav udeležencev strokovnega in znanstvenega posveta pa je bil posvečen problematiki študijskih smeri na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, raziskovalnemu delu, dopolnilnemu izobraževanju, zaposlovanju in strokovni dejavnosti diplomantov fakultete. Povzetki razprav, ugotovitev in sklepov so strnjeni v poročilih, ki jih objavljamo v tej številki.

Organizatorji Ziherlovih dnevov so se odločili, da bo osrednja tema letošnjega strokovno-znanstvenega srečanja oktobra v Škofji Loki. »Sociološki in politološki prispevki k preseganju kriznih pojavov v naši družbi«. Nekatera doslej predvidena tematska področja so: Fenomenologija kriznih pojavov; Družbenoekonomski razvoj stagnacije v Jugoslaviji; Vloga subjektivnega faktorja v razvojnih procesih; Mednarodni in medrepubliški odnosi; Protislovja vključevanja Jugoslavije v mednarodno delitev dela; Kriza vrednot.

IVAN BERNIK

Študijski program za večjo poklicno učinkovitost sociologov

Za razpravo o problemih študija sociologije na FSPN je bilo značilno predvsem to, da je bila kljub razmeroma majhnemu številu udeležencev (približno dvajset jih je bilo) vsebinsko dokaj pestra, čeprav še zdaleč ni zajela vseh bistvenih problemov, ki sta jih v tekstih, pripravljenih za razpravo, nakazala M. Jogan in P. Klinar (ta je razpravo tudi vodil). V kratkem poročilu je zato mogoče povzeti le pglavitne ugotovitve in predloge, ki so se izoblikovali v razpravi, ter opozoriti na nekatere nadaljnje možnosti za obravnavanje in reševanje te problematike.

Osrednjo pozornost je razprava posvetila sedanji strukturi sociološkega študijskega programa. Na eni strani je poudarila, da je potrebnih več specifičnih usmeritvenih predmetov (zlasti na kadrovsko-organizacijski usmeritvi), na drugi strani pa so nekateri razpravljalci opozarjali na

pomen občeteoretskih predmetov za poklicno oblikovanje sociologov, in sicer naj bi bili deležni več pozornosti zlasti metodologija in ekonomija. Razprava je pokazala, da ti dve zahtevi nista nujno protislovni – z bolj domišljenimi odnosi med posameznimi teoretskimi predmeti in z bolj giblivo oblikovanimi programi posameznih usmeritev bi bilo mogoče zadostiti obema. Uresničitev teh dveh zahtev bi tudi omogočila, da bi se diplomanti lažje vključevali v različna delovna okolja in bili poklicno učinkovitejši. V tej zvezi je bila predstavljena tudi podrobnejša zamisel (M. Jogan) strukture študijskega programa. Po tej zamisli naj bi program sestavljali temeljni teoretični predmeti, usmeritveni predmeti in tehnične poklicne veščine. Ravno te, ki so bile do sedaj bolj ali manj zanemarjene, naj bi prispevale k večji »uporabnosti« sociološkega znanja.

V zvezi z ugotovitvami, da se je sociološki poklic v družbi razmeroma slabo uveljavil (o čemer zgovorno priča visoka stopnja zamenljivosti tega poklica z drugimi družboslovnimi in celo nedružboslovnimi poklici), je bilo poudarjeno, da je ustrezen študijski program le eden od nujnih pogojev za večjo poklicno uveljavitev sociologov. Pomagalo bi tudi, če bi bila »družbena praksa« bolje seznanjena s pomenom sociološke dejavnosti. Seveda pri tem ne gre za verbalno poudarjanje pomena sociologije, pač pa za raziskovanje (v organizaciji fakultete), ki bi moglo pokazati, kakšne so konkretne posledice zanemarjanja ali odsotnosti sociološke razsežnosti na posameznih področjih družbenega življenja. Na ta način bi fakulteta lahko prispevala tudi k identifikaciji ključnih zaposlitvenih problemov sociologov in k razširitvi področij zaposlovanja svojih diplomantov.

Razprava ni bila osredotočena le na vprašanja v zvezi s spreminjanjem sociološkega študijskega programa, ampak je opozorila tudi na nekatere neizkoriščene možnosti v sedanjem programu. Težave, s katerimi se diplomanti srečujejo pri opravljanju svojega poklica, bi lahko vsaj nekoliko zmanjšali, če bi skušali pri izbiri tém za seminarske, in še bolj za diplomske naloge bolj upoštevati potrebe delovnega okolja, v katero naj bi se diplomant vključil. Ne gre le za večjo dojemljivost za eventualne tovrstne pobude »družbene prakse«, ampak predvsem za to, da je fakulteta dolžna spodbujati študente k aktivnemu raziskovalnemu odnosu do konkretnih družbenih problemov. Pri tem bi lahko opravila pomembno vlogo tudi obvezna študijska praksa. Poudarjeno je bilo, da sedanja organizacija študijske prakse – razen redkih izjem – ne pomaga k uresničevanju tega cilja, ampak ima često celo nasprotno učinke. Pri odpravljanju teh slabosti bi se fakulteta lahko oprla na zaposlene diplomante, ki bi mogli odigrati aktivnejšo vlogo tako pri organiziranju in vodenju študijske prakse v organizacijah združenega dela kot tudi pri določanju tém za diplomske naloge.

Razprava je poudarila tudi pomembno vlogo, ki jo ima podiplomski – magistrski in specialistični – študij za ohranjanje stikov med diplomanti in fakulteto. Specialistični študij bi bil posebej pomemben za tiste, ki so

študij sociologije končali tedaj, ko še ni bil diferenciran. Prav tako pa bi bilo potrebno že med dodiplomskim študijem dati večji poudarek skupinskim oblikam študija in uvajanju študentov v raziskovalno delo.

Nadalje je razprava opozorila, da izvirajo nekatere težave pri vključevanju sociologov v delovno okolje iz neurejenega mentorstva. Ker so sociologi v okoljih, kjer nastopajo kot razmeroma nov poklic, izpostavljeni posebni pozornosti in zahtevam, bi bilo smotno, da bi jim v večji meri in organizirano zagotovili mentorsko pomoč poklicno izkušenejših sociologov. Fakulteta bi lahko k reševanju teh problemov prispevala zlasti z dopolnilnim izobraževanjem mentorjev.

Slednjič ne gre spregledati ocen o obojestranski koristnosti stikov med diplomanti in fakulteto. V zvezi s tem so nekateri menili, da bi kazalo v prihodnje te stike še okrepiti. Predvsem fakulteta naj bi imela pri tem pomembnejšo vlogo – diplomantom naj bi posredovala več informacij o razvoju posameznih socioloških disciplin in novi strokovni literaturi (v zvezi s tem je bilo predlagano, naj bi Teorija in praksa med bibliografskimi informacijami prinašala tudi informacije o literaturi s področja kadrovskega in socialnega dela). Prav tako naj bi fakulteta na ustrezen način obveščala diplomante o strokovnih srečanjih in o drugih dogajanjih, ki imajo strokovni značaj.

Izražene želje po sodelovanju in dejstvo, da v razgovoru ni bilo mogoče posebej obravnavati specifičnih poklicnih problemov sociologov (specifičnih glede na različna področja, kjer se sociologi poklicno udeležujejo), govore v prid stalnim in bolj poglobljenim stikom med diplomanti in fakulteto. Ti stiki bi morali zajeti bistveno širši krog sociologov, s tem pa tudi bistveno več specifičnih poklicnih problemov. K uspešnosti teh prizadevanj bi lahko precej prispevalo društvo sociologov, zlasti s tem, da bi spodbudilo delovanje posameznih sekcij (npr. sekcije za sociologijo kadrovskega dela in sociologijo socialnega dela). Uresničenje takšnih zamisli bi omogočilo, da bi se lahko na Ziherlovih dnevih obširneje, predvsem pa bolj poglobljeno lotili obravnavanja poklicnih problemov sociologov.

Ko poudarjamo posebnosti poklicnih izkušenj in problemov sociologov, pa ne gre spregledati, da so mnogi problemi diplomantov FSPN (ne glede na smeri in usmeritve) vendarle skupni. V razpravi se je to posebno jasno pokazalo, ko je tekla beseda o spreminjanju sedanjega študijskega programa. Zaradi tega bo potrebno v prihodnjih stikih med fakulteto in diplomanti upoštevati obe plati – tako specifične probleme diplomantov s posameznih usmeritev kot tudi njihove skupne probleme.

O študiju politologije in zaposlovanju politologov

Drugi popoldan srečanja je bil namenjen razpravi o študiju politologije, raziskovalnem delu, dopolnilnem izobraževanju in strokovnem delovanju diplomantov politologov. Razprava se je opirala na teze o politoloških vzgojnoizobraževalnih programih ter o vlogi in problemih politološkega poklica. Udeleženci so imeli na voljo tudi gradivo Adolfa Bibiča »Politična znanost v samoupravni družbi«, ki ga je oktobra 1981 kot študijski zvezek št. 1 izdal CPR pri RI na FSPN v Ljubljani. Delovna skupina je štela 12 udeležencev, zvečine nekdanjih diplomantov FSPN.

Razprava je bila plodna in poučna, čeprav večjih razhajanj v mnenjih ni bilo, in je imela tudi širši družbeni značaj. V uvodu je bilo govora o današnjem mestu in vlogi politologije in politologov, še posebno o odgovornosti do stroke in znanosti. Nato so se razpravljalci posvetili problematiki v zvezi z zaposlovanjem politologov in ugotovili, da gre za del splošne družbene problematike v zvezi z zaposlovanjem strokovnega družbenega kadra. Dodatna težava je le, da je profil politologa še vedno neutrjen in nespacificiran, družbena praksa pa le redko loči posamezne usmeritve na FSPN, še manj, če sploh, pa loči smeri in s tem profile znotraj glavnih usmeritev. Razprava je, resda bolj intuitivno kot empirično, prišla do sklepa, da za zdaj diplomirani politologi še niso brezposelni, kar je pripisati zmernemu outputu, pa tudi temu, da se zaposlujejo na izredno različnih delovnih mestih. Tako jih srečamo med novinarji najrazličnejših ustanov, v DO in njihovih združenjih, v sisih in inštitutih, v upravnih organih od občinske do zvezne ravni itn. Vsem prizadevanjem navkljub, so menili navzoči, se družba kaj mačehovsko obnaša do izobraževanja politologov. Majhno zanimanje uporabnikov se kaže v še vedno skromni povezavi z družbeno prakso, zaželeno pa bi tudi bilo, da bi se navezali živahnejši stiki med štipenditorji in kadrovskimi načrtovalci na eni strani ter fakulteto na drugi strani. Prav bi bilo, da bi uporabniki načrtneje spremljali študij svojih bodočih delavcev.

Mnogo kritičnih pripomb glede opravljanja del in nalog, ki jih diplomirani politologi opravljajo na svojih delovnih mestih, je prišlo prav iz vrst zaposlenih politologov. Večino delovnega časa morajo opravljati druge stvari, ne pa delo, za katero so se izučili. Rekrutacija mlajših strokovnih kadrov na mesta, ki bi jih lahko zasedli diplomirani politologi, je vprašljiva tako po strokovni kot politični plati. Včasih zasedejo kandidati delovna mesta na podlagi sorodstvenih in drugih zvez, kot nesporejemo se je pokazalo, da študentje, ki niso diplomirali, zasedajo odgovornejša delovna mesta, kot tisti, ki so diplomirali. Zdi se, da praksa

bolj upošteva dolžino delovne dobe in različne tečaje ob delu, kot pa dokončani študij. Dejstvo, da v praksi vertikalne rotacije nismo dosledno izvedli in da gre v večini primerov še vedno za horizontalno rotacijo vedno istih ljudi, položaja seveda ne izboljšuje. V takem ozračju se od politologov tudi ne zahteva strokovna analiza določenega problema, temveč le politična ocena. Strokovni kader pa bi moral v prvi vrsti skrbeti za kvaliteten analitski strokovni material.

Razpravljalci so posebno pozornost posvetili tudi diplomantom mednarodne usmeritve; ugotovili so, da se jim dogaja podobno kot diplomantom družbenopolitične smeri. Zaposlujejo se zunaj področja, za katero so se izšolali, v praksi pa opravljajo njihove naloge drugi naši diplomanti, pa tudi drug neustrezno izšolan kader. Mogoče je sporno, ali temu res botruje miselnost, da je pri nas vsakdo dober za vsakršno nalogo, vsekakor pa tako nedosleden odnos do zaposlovanja ni v prid stabilizaciji.

Z željo, da bi se položaj izboljšal, lahko le pozdravimo misel, izraženo na srečanju, da bi bilo potrebno sistematično spremljati družbene težnje, ki vplivajo na zaposlovanje politologov in njihovo profesionalizacijo. Posebno pozornost bi morali posvetiti empiričnemu spremljanju diplomiranih politologov in tistih, ki segajo na njihovo področje. Upajmo, da bo to zadostna vzpodbuda CPR, ki naj bi kot delovna enota matične ustanove tudi prevzela posebno odgovornost za reševanje tega problema.

Te misli so bile uvod v reševanje hipoteke Ziherlovih dnevov, ki so temo o odgovornosti obravnavali tudi med rednim delovnim časom, tako da so med drugim, na fakulteti odpadla predavanja. Razpravljalci so tako končali stavek »primite tatu« in se posvetili problematiki študija politologije na fakulteti. Strinjali so se, da kvantitativno širjenje študija ni potrebno, da pa je potrebno posvetiti večjo pozornost kakovosti študija. Izpitna merila se ne smejo znižati niti zavoljo oportunitizma niti zaradi slabega predznanja in neustrezne motivacije za študij. Četudi se včasih zdi, da praksa noče ali ne potrebuje strokovnega znanja, se ustanova s to neodgovornostjo ne sme sprijazniti. Izraženo je bilo tudi mnenje, da študentje nimajo ustrezne podlage za problemsko mišljenje, ker je univerza premalo vključena v programe in metode dela na srednjih šolah. O tem bi bilo potrebno sklicati posebno posvetovanje z vnaprej pripravljenimi tezami.

Poseben problem je študij ob delu, ki gotovo ne more biti ustrezen način izobraževanja. Kazalo bi raziskati, kako bi bilo mogoče bolj razširiti študij iz dela, kar je gotovo prvi pogoj za kvalitetno izobraževanje že zaposlenih delavcev. Fakulteta mora študente vzgajati tako, da bodo sposobni sodelovati v dialogu tez in protitez, saj nam to narekuje tudi sistem samoupravnega pluralizma. Bolj je treba povezati raziskovalno in pedagoško delo, še posebno pri seminarjih in vajah, pri delu s študenti pa je treba bolj upoštevati tudi pismene izdelke, ki naj bi bili temelj študentovega sprotnega dela. Tudi študiju tujih jezikov je potrebno še naprej posvečati vso pozornost, saj si danes le težko predstavljamo strokovnjaka,

ki ne obvlada vsaj dveh tujih jezikov. To se zdi še toliko bolj upravičeno, ker se vse bolj zahteva branje marksistične literature v izvirniku.

Ob navrženem vprašanju, ali je sedanja delitev politološkega študija na družbenopolitično in mednarodno smer sploh smotrna, se je razvila živahna razprava o podiplomskem študiju na fakulteti. Gotovo je prav in dobro, da se je v današnjem času univerza razvila v nekakšno boljšo srednjo šolo, vendar pa je potrebno ob tem zagotoviti kvaliteten in specializiran tretjestopenjski študij. To zahtevajo tudi razmere v stroki, mnogo pa mora pri tem še storiti fakulteta sama.

Na koncu so se navzoči kljub pomanjkanju časa zedinili, kaj je bistveno v zvezi s temo srečanja: »odgovornost v samoupravnih družbi«. Kljub pomanjkljivostim v naši širši družbeni skupnosti, kot so, med drugim, neustreznost odnosov družbene prakse do študija politologije, neuveljavljena ideja rotacije in kolektivnega vodenja itn., morajo strokovnjaki politologi vztrajati pri odgovornosti do lastne teorije in metodologije. Z Leninovimi besedami bi to lahko parafrazirali z »manj, toda bolje«, in ta misel se zdi pomembna. Marsikaj pa je seveda ostalo še nedorečeno, tako tudi misli o spremembi učnega načrta politološkega študija. Kazalo bi uvesti predmete, kot so znanost o interesih, upravnopolitični predmeti, ki se ponekod že poučujejo, zgodovina politične misli jugoslovanskih narodov in narodnosti pa morda še kaj.

Sklenimo naš prikaz z ugotovitvijo, da se je kljub skromnemu številu udeležencev pokazalo, da za razpravo predvideni čas ni dovoljeval kaj več od evidentiranja problemov. Jasno se je pokazalo, da bi se morali strokovnjaki politologi srečevati bolj organizirano in sistematično na teh srečanjih temeljiteje pretresati posamezne problemske sklope teorije, metodologije in prakse svojega delovanja. To pa fakulteti, še posebno katedri za politične vede in CPR, pa tudi politološkemu društvu, nalaga dolžnost, da se z vso strokovno dogovornostjo lotijo reševanja perečih problemov stroke tako po organizacijski kot vsebinski plati.

Aktualni problemi nadaljnega razvoja študija novinarstva na FSPN

1. Kvalitativna preobrazba učnega načrta

Po sedaj veljavnem učnem načrtu je študij v prvih dveh letnikih načeloma enoten. Zato se začne redni študij novinarstva dejansko šele v 3. letniku. V prvih dveh letnikih se poučuje le fakultativni predmet Novinarski proseminar, čigar obseg se je z letošnjim študijskim letom razširil, tako da se sedaj poučuje v 1. in 2. letniku, in sicer kot enosemestrski predmet s po dvema urama tedensko. S tem je skušala novinarska katedra vsaj delno zadostiti zahtevam študentov novinarstva in sosveta katedre po celovitem štiriletnem študiju novinarstva. Če izvzamemo to raširitev novinarskega predmeta, ki ima zgolj fakultativni značaj pa v celotnem učnem načrtu še vedno prevladujejo splošni teoretični predmeti.

Razprava o študiju novinarstva v okviru Ziherlovih dni je pokazala, da sta sedanji obseg in temeljna vsebina splošnih predmetov nujna podlaga novinarskega študija, saj so temeljna znanja, ki si jih študentje tu pridobijo, izhodišče za razumevanje posebnih znanj, ki si jih pridobivajo nato z usmeritvenimi predmeti in novinarsko prakso. Vendar pa dobijo študenti premalo konkretnih znanj in premalo spoznajo sodobne tehnične pripomočke za svoj prihodnji poklic, kar bi jih v večji meri usposabljal za neposredno vključevanje v prakso. Zato je bilo ponovno poudarjeno, da je treba kvalitativno spremeniti učni načrt, tako zaradi vse bolj diferenciranih potreb prakse kot tudi zaradi nadaljnjega razvoja novinarskih in komunikoloških disciplin na fakulteti.

Te spremembe bo treba zasnovati skupaj s sosvetom in uskladiti z drugimi študijskimi smermi na fakulteti, pri tem pa se opredeliti zlasti do naslednjih predlogov:

- program za dodiplomski študij novinarstva in komunikologije naj bi bil oblikovan kot samostojni vzgojnoizobraževalni program za kontinuiran štiriletni študij, se pravi, da bi smotrno razporejal in medsebojno povezoval splošne in usmeritvene predmete skozi vsa štiri leta študija;
- nadarjenost in sposobnost za novinarski poklic bi se preverjale že ob začetku študija, se pravi, da bi bilo treba oblikovati ustrezen selekcijski mehanizem;
- študijska praksa bi bila vključena v redni pedagoški proces;
- pouk temeljnih novinarskih veščin bi postal sestavina rednega učnega programa;

- podpirali naj bi študij novinarstva ob delu;
- oblikovanje konkretnih izobrazbenih profilov: novinarja in komunikologa; možnosti medsebojnega povezovanja študijskih usmeritev na fakulteti, kot na primer novinarstva in kadrovsko-organizacijskega študija, informatike ipd.; pri tem bi bilo treba spremljati potrebe prakse, kar bi prispevalo k odpiranju delovnih mest za te profile;
- nadaljnji razvoj magistrskega študija in uvedba specialističnega študija.

2. Kadrovske, prostorske in druge razmere

V preteklem študijskem letu se je število rednih delavcev na novinarski katedri drastično zmanjšalo, pri tem je zaradi zaostrenih meril financiranja dotok mlajših delavcev, zlasti asistentov, povsem usahnil, kar vse resno ogroža nadaljnji razvoj študija novinarstva. Omejena finančna sredstva tudi zelo zožujejo možnosti za večje vključevanje strokovnjakov iz prakse. Če naštetim težavam dodamo še omejene prostorske in tehnične možnosti fakultete, je jasno, da je potrebno večje povezovanje z novinarskimi hišami. Vsekakor pa bo treba čimprej zagotoviti minimalno tehnično opremo za študij praktičnih novinarskih veščin.

3. Raziskovalna dejavnost, dopolnilno izobraževanje

Raziskovalno delo na področju novinarstva in komunikologije poteka predvsem v okviru centra za raziskovanje družbenih komunikacij, v katerega so vključeni skoraj vsi redni in tudi nekateri zunanji sodelavci novinarske katedre. Za prihodnje srednjeročno razdobje je bil izdelan obsežen program raziskovalnega dela, in sicer v okviru usmerjenega raziskovalnega programa »Vloga komunikacijskega sistema in javnih občil v samoupravnem sistemu SFRJ«. V raziskovalno delo so vključeni tudi študenti. Nenehna aktualizacija raziskovalnega programa je nujna podlaga za nadaljnje dograjevanje posameznih predmetnih področij v pedagoškem procesu.

Razgovor na Ziherlovih dnevih je pokazal, da se naši diplomanti novinarstva dokaj redno udeležujejo seminarjev, ki jih prireja fakulteta v organizaciji centra za družbenopolitično izobraževanje in priznavajo koristnost teh seminarjev. Vendar poudarjajo, da zaradi omejenih finančnih sredstev ni gotovo, ali jim bodo delovne organizacije v prihodnje še pripravljene v celoti kriti stroške udeležbe. O predloženi temi za prihodnji seminar – Uresničevanje podružbljanja sredstev javnega obveščanja – so menili, da je aktualna in primerna.

V razpravi so bila omenjena še nekatera druga vprašanja, kot so: vprašanje sodelovanja z drugimi visokošolskimi ali višješolskimi ustano-

vami (predlogi za interdisciplinarni študij novinarstva); vprašanje velikega števila absolventov novinarstva, ki niso diplomirali; področja zaposlovanja študentov novinarstva; sodelovanje z mentorji študijske prakse in druga.

ALOJZIJA ŽIDAN

O študiju pedagoške smeri »Samoupravljanje s temelji marksizma«

Udeleženci razprave o problematiki študija pedagoške smeri STM, so opozorili na vrsto problemov, s katerimi se srečujejo pri izvajanju svojega vzgojnoizobraževalnega dela in tudi v širši vzgojnoizobraževalni praksi. Največ so razpravljali o učiteljevem položaju v naši družbi, o strokovnem izpopolnjevanju, o ureditvi materialnih in dohodkovnih odnosov, pa tudi o metodičnih problemih, s katerimi se učitelji nenehno srečujejo pri svojem odgovornem pedagoškem delu. Manj so v razpravi govorili o zasnovi in študiju pedagoške smeri STM na FSPN, to pa zaradi tega, ker je v vzgojnoizobraževalni praksi za zdaj še zelo malo diplomantov pedagoške smeri STM. Razmišljanja udeležencev in njihove predloge lahko strnemo takole:

1. V prihodnje bo potrebno storiti več za to, da bomo poenotili koncept (in norme) izpopolnjevanja učiteljev, ki na različnih srednješolskih vzgojnoizobraževalnih ustanovah poučujejo različne vzgojnoizobraževalne predmete. Glede koncepta dodiplomskega izobraževanja učiteljev STM je bilo rečeno, da mora vzgojnoizobraževalni program v prihodnje vključevati tri temeljna programska jedra oziroma tri temeljne sestavine. Prva naj bi učitelju omogočila, da si pridobi dovolj široko splošno in kulturno izobrazbo. Druga naj bi mu dala dovolj široko znanje pedagogike, psihologije, andragogike, specialne metodike in tudi sociologije vzgoje in izobraževanja. Tretja pa naj bi ga dovolj široko in poglobljeno izobrazila na njegovem strokovnem in teoretičnem področju.

2. Zaradi številnih posebnosti predmetnega področja, ki ga zajema samoupravljanje s temelji marksizma (interdisciplinarna zasnovanost tega predmetnega področja, njegova izrazita aktualnost, njegovo vključevanje tako imenovane samoupravljalске prakse itd.), bo potrebno v prihodnje še naprej intenzivno nadaljevati permanentno dopolnilno izobraževanje

učiteljev, ki v srednjih šolah opravljajo zelo odgovorno pedagoško delo na tem predmetnem področju.

3. Permanentno dopolnilno izobraževanje učiteljev bo potrebno organizirati (v še večji meri) tudi za učitelje drugih predmetnih področij. (Takšno dopolnilno izobraževanje je namreč še vedno marsikje zelo slabo organizirano.)

4. Poleg tega, pa bo treba čimprej opredeliti položaj učitelja v naši družbi (zlasti ko bodo urejeni materialni in dohodkovni odnosi), bo treba odpraviti tudi za zdaj še zelo zakoreninjeno nizko vrednotenje, ki spremlja opravljanje pedagoškega poklica. Zaradi tega se je namreč dogajalo, da so kadri, ki niso »uspehi« na drugih področjih družbenega življenja, »bežali« v pedagoško sfero.

5. Ravno tako bo treba doseči, da se v vzgojnoizobraževalni praksi različna vzgojnoizobraževalna predmetna področja ne bodo več različno vrednotila in hierarhično razvrščala, češ da so nekatera pomembnejša od drugih.

6. Predmetno področje samoupravljanje s temelji marksizma je še na mnogih srednjih šolah preveč klasično, ozko predmetno disciplinirano, ne pa reformno predmetno področje. Da bi se osvobodilo negativnih tradicionalnih prvin, kot so pozitivizem, enciklopedizem, didaktični materializem itd., bo treba še veliko (nadaljnjih) vsebinskih, metodičnih, pa tudi kadrovske sprememb in prizadevanj.

7. Ker se še vedno srečujemo s tako imenovano »dualistično izolirano« šolo od okolja oziroma okolja od šole«, se bomo morali močno potruditi, da bomo v prihodnje šolo in okolje, v katerem deluje, bolj povezali.

8. Na koncu je razprava opozorila, da je v razredih z veliko učencev, in takih razredov ni malo, zelo težko izvajati didaktični načeli individualizacije in notranje diferenciacije vzgojnoizobraževalnega dela ter uporabljati sodobna učna sredstva, metode in organizacijske oblike pouka. Problemi individualizacije in notranje diferenciacije vzgojnoizobraževalnega dela pa danes postajajo vse bolj aktualni, saj bo, če jih ne bomo rešili, težko uresničiti vzgojnoizobraževalne smotre pri predmetih skupne vzgojnoizobraževalne osnove.

Razprava o problematiki študija SLO

V pretresanje problematike študijskih smeri na FSPN se je letos prvič organizirano vključila tudi tematika študija SLO.

Ali to pomeni, da se tudi obrambna smer pridružuje usmeritvi FSPN, da naj bi seminarji CDPI interdisciplinarno dopolnjevali družboslovni študij z znanjem, ki ga študentje starejših generacij niso sprejeli?

Razprava o problemih in dilemah študija na FSPN je potekala ločeno po posameznih študijskih smereh. Skupino, ki je obravnavala problematiko študija SLO, so sestavljali študenti in diplomanti smeri SLO. Smoter razgovora v tej skupini, kot ga je opredelil vodja razprave Milovan Zorc, je bilo razpravljanje o konkretnih problemih in dilemah, ki vplivajo na usmerjanje razvoja študija SLO v skladu z družbenimi potrebami.

Z vsebinskega vidika so razpravljalci obravnavali tri temeljne sklope aktualnih problemov študija SLO, in sicer: kadrovske položaje na področju študija SLO, programsko usmeritev in oblikovanje vzgojnoizobraževalnega programa za dodiplomski študij SLO ter pogoje in možnosti za nadaljnji razvoj tega študija.

1. Kadrovske položaje

Navzoči so bili enotnega mnenja, da je za nadaljnji razvoj te več ali manj nove vzgojnoizobraževalne smeri visokošolskega študija nujno pospešeno izoblikovati potrebni znanstvenoraziskovalni in pedagoški kader iz vrst mladih strokovnjakov, diplomantov tega in drugih profilov, saj na sodelovanje in pomoč starejših sodelavcev perspektivno ni moč računati.

Kratkoročno pa naj bi po mnenju razpravljalcev odigrali vidnejšo vlogo pri odpravljanju teh problemov družbeni interesi, ki imajo ustrezne kadre oziroma so o njih dobro obveščeni (RSLO, RŠTO, JLA, ZRVS).

2. Programska usmeritev in oblikovanje vzgojnoizobraževalnega programa za dodiplomski študij SLO

Razprava je poudarila, da študijski program obrambne smeri na FSPN povezuje družboslovno znanje z znanjem s področja obrambe. Pri tem je vprašanje, glede na to da v jugoslovanski praksi že obstajajo vojaške

znanosti, ali je obramboslovje posebna znanost. Razpravljalci so v zvezi s tem enotno ugotovili, da je študij SLO interdisciplinarni študij, ki povezuje družboslovne in vojaške znanosti.

Raznothera področja strokovnega delovanja diplomantov te smeri jasno kažejo, da mora programska usmeritev študija SLO zagotavljati zelo širok profil strokovnjakov. Ob sicer temeljiti ožji strokovni usposobljenosti si morajo diplomanti pridobiti tudi široko družbenopolitično razgledanost (na sociološkem, politološkem, organizacijskem, vojaškem in drugih področjih).

Takšna usmeritev bo s funkcionalno povezavo družboslovnih, obramboslovnih in splošnih predmetov zagotovila uravnoteženo znanje in usposobljenost diplomantov. V tej zvezi pa je bistveno, da se študij izvaja v kar najtesnejši povezanosti z družbeno prakso.

3. Pogoji in možnosti za nadaljnji razvoj študija SLO

V zvezi s tem je razprava poudarila, da obstajajo na področju študija splošne ljudske obrambe številne (nekaterne doslej še ne dovolj učinkovito rešene) možnosti za njegov nadaljnji razvoj. Po mnenju razpravljalcev bi bilo potrebno za nadaljnji uspešni razvoj študija SLO doseči predvsem naslednje:

- razvoj lastne kadrovske baze,
- zagotovitev materialne in finančne podlage,
- povezanost in sodelovanje strokovnih delavcev iz prakse,
- razvoj študija ob delu in pomoč študentom ob delu,
- razvoj podiplomskega študija.

Nadalje je bilo ugotovljeno, da se v zadnjem času posveča razvoju naštetih področij v okviru študija SLO vse več pozornosti tako s strani fakultete kot tudi nekaterih uporabnikov.

V dveurni razpravi je bilo govora še o številnih drugih vprašanjih študija SLO, ki pa bi jih lahko v glavnem uvrstili v okvire obravnavanih treh vsebinskih problemskih sklopov.

MAJA KRANJC

Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji

Teden marksističnih razprav v politični šoli J. B. Tito v Kumrovcu od 7. do 14. februarja 1982

Verjetno ni naključje, da je organizator (center za družbena raziskovanja pri predsedstvu CK ZKJ) uvrstil v letošnji teden marksističnih razprav temo *Razvoj mednarodnih odnosov na podlagi socialističnega samoupravljanja*. Teden je bil zamišljen kot srečanje učiteljev predmeta STM z našimi uglednimi znanstvenimi in družbenopolitičnimi delavci. Še posebej delavci na področju vzgoje in izobraževanja lahko posegajo oz. morajo aktivno posegati v nacionalistično obarvana stališča, ki se v zadnjem času pojavljajo ne le med odraslimi, ampak tudi med mladino. Prav njej moramo privzgajati zavest o tem, da je vsak narod v Jugoslaviji svoboden, da ima lastno kulturo, in da je treba spoštovati posebnosti vseh drugih narodov. To pa vsekakor ni lahko opravilo, saj moramo priznati, da so tudi med delavci na področju vzgoje in izobraževanja taki, ki so okuženi z nacionalizmom in to hote ali ne hote prenašajo na mladino. Do kakšnih razsežnosti se lahko razbohoti ta deformacija, so nam pokazali dogodki na Kosovu.

Nacionalno vprašanje je aktualen pojav; je univerzalen in se zastavlja prek različnih nosilcev z različno močjo. Z njim se soočajo v kapitalističnem svetu, v svetu, kjer prevladujejo socialistične usmeritve, v na novo osvobojenih državah in v osvobodilnih gibanjih.

Družbeni razvoj je potisnil v ospredje številne aktualne probleme glede razreševanja nacionalnega vprašanja, ki jih klasiki marksizma niso mogli predvideti.

V tednu marksističnih razprav so udeleženci poslušali razčlenitev naslednjih tem:

Osnove marksističnega pojmovanja naroda (Stipe Šušar); Zgodovinska pogojenost in družbenopolitični temelji samoupravnega socialističnega federalizma (Najdan Pašić); Samoupravno združeno delo in razvoj mednarodnih odnosov (Kiro Gligorov); Možnosti samoupravnega združevanja in različni načini razlage mednarodnih odnosov (Vukašin Stambolić); Razvoj družbene funkcije in poučevanje književnosti narodov in narodnosti (Milivoj Solar); Vzroki, težnje in pojavi nacionalizma v Jugoslaviji (Hamdija Pozderac); O politični platformi za akcijo ZKJ v razvoju socialističnega samoupravljanja, bratstva in enotnosti ter skupnosti na Kosovu (Sinan Hasani); ZKJ v razvoju mednarodnih odnosov (Dušan Dragosavac); Aktualni trenutek Hrvaške (Jure Bilić); Mednarodni politični položaj (Lazar Mojsov); Proučevanje zgodovine narodov in narodnosti Jugoslavije v srednješolskih programih (Ivan Perić). Za okroglo mizo na temo *Socializem in narod so sodelovali: Najdan Pašić, Rudi Rizman, Stipe Šušar in drugi.*

Pri obravnavanju nacionalnega vprašanja so bili v prispevkih in razpravah v ospredju naslednji problemski sklepi:

a) Kritika t. i. teorije »socialističnega naroda«.

Pri tem so se predavatelji opirali zlasti na Kardeljevo opredelitev: »Narod je torej specifična ljudska skupnost, nastala na podlagi družbene delitve dela epohe kapitalizma, na strnjenem ozemlju in v okviru skupnega jezika in blizke etnične ter kulturne sorodnosti sploh. Skratka, višja stopnja razdelitve dela, ki je značilna za proizvodne razmere obdobja kapitalizma, je pričela združevati ljudi in jih ekonomsko povezovati v nacionalnih mejah na enak način, na kakršen je niže razvita družbena delitev dela združevala ljudi v lokalnih in provincialnih mejah«.

Toda s preseganjem kapitalističnih družbenih odnosov oz. s socialistično revolucijo nacionalno vprašanje ni razrešeno enkrat za

vselej. To nam jasno pokaže tudi teorija o »socialističnem narodu«, katere pravi avtor je Stalin. Teorijo je izoblikoval iz povsem praktičnih političnih (ruskih velikodržavnih) nagibov; v njej se kaže paradoks ideologije, ki se sklicuje na znanstveno utemeljenost, hkrati pa se izkaže kot praktično neuporabna za demokratično razumevanje naroda in nacionalnega kot družbenega pojava. Stalin je izdelal tipologijo modernih narodov, ki jih je razdelil na »buržoazne« in »socialistične«; ti se med seboj razlikujejo po ekonomski bazi, po razredni strukturi, politični ureditvi in kulturnem oz. duhovnem izgledu.

Korenine te tipologije so v dogmatičnem razumevanju Marxovih in Leninovih tez o razredni določenosti naroda, v katerih sta figurativno izrazila misel, da v vsakem narodu obstajata »dva naroda«, ki ju pogojujejo razredni interesi buržoazije oz. proletariata, in da je v razrednem boju nujno, da proletarijat osvoji pozicijo vodilnega nacionalnega razreda (gl. TiP 1982, št. 1, Tudi Rizman: Nacionalno in razredno). Stalinova razlaga podreja nacionalno strukturo razredni, s tem pa je zabrisana prava razredna vsebina, razredna narava naroda kot zgodovinske kategorije.

Teorija »socialističnega naroda« je zgolj ideološka racionalizacija mednacionalnih odnosov v okviru etatiističnega političnega sistema, ki teži k temu, da uveljavi privid »racionalno urejenih«, brezkonfliktnih in harmoničnih odnosov med nacionalnimi in etničnimi skupnostmi. To je privid, ki se utemeljuje na strogem centralizmu in odločujoči vlogi državno-partijskega aparata kot poglobitvega dejavnika notranje kohezije celotnega sistema.

b) Nacionalna problematika v Jugoslaviji

S tega področja so bili v predavanjih in razpravah poudarjeni naslednji vidiki:

– Naša narodnoosvobodilna borba ni bila samo socialna, marveč tudi nacionalna revolucija, kar pomeni tudi to, da so si jugoslovanski narodi in narodnosti priborili pravico, da svobodno odločajo o oblikah in vsebini svojega sodelovanja z drugimi jugoslovanskimi narodi. Ali, kakor je zapisal Kardelj: »Kakor je ustvarjalna samostojnost individuuma pogoj za zdrav razvoj socialističnega kolektivismu v gospodarskem in družbenem upravljanju, tako je tudi neodvisnost in samostojnost družbenega in kulturnega razvoja naroda pogoj za vse ožje sodelova-

nje in zbliževanje narodov. In po drugi strani, kakor se v procesu nastajanja socialističnih odnosov spreminja družbena, ekonomska in duhovna narava individuuma, tako se v procesu vključevanja narodov v organski razvoj sodobne družbene delitve dela, ki zahteva mednarodne okvire, spreminja tudi ekonomska in kulturna narava naroda.« (Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ob drugi izdaji, str. 55.)

– Pojava nacionalizma torej ni mogoče ločiti od družbenoekonomskih odnosov. Zato je bilo tej tematiki tudi namenjene največ pozornosti. Ugledni znanstveniki in družbenopolitični delavci so v svojih predavanjih in razpravah opozarjali, da moramo začeti intenzivneje pospeševati razvoj dohodkovnih odnosov, intenzivneje povezovati združeno delo, kajti samo tako bo začela država postopoma odmirati. V nasprotnem primeru se njena vloga krepi, pa ne samo na ravni federacije, marveč še posebej na ravni republik in občin. Ker nimamo razvitih dohodkovnih odnosov, še vedno ne odloča konkretni delavec v združenem delu. Samo 3–4 odstotke akumulacije se razporeja po dohodkovnih načelih, vse drugo obvladuje državlastniški monopol. Zato je razumljivo, da se krepi moč in vpliv tehnobirokratskih struktur. Presežna vrednost ostaja zaprta v ožjih družbenih okvirih (republike in občine), kar pomeni, da nismo rešili enega temeljnih vprašanj socializma.

– Sedanje težavne ekonomske razmere pa ne povzročajo le notranja družbena protislovja, marveč tudi družbene krize obeh velikih sistemov (SZ in ZDA). Pripravljeni moramo biti na to, da bo vračanje dolgov težavno predvsem zaradi zapletenih mednarodnih razmer, ki pa ne bodo imele le ekonomske, marveč tudi politične posledice, sta v svojem govoru poudarila Lazar Mojsov in Kiro Gligorov.

V razpravi, ki je sledila, so udeleženci opozorili na nujno diferenciacijo v zvezi komunistov, kajti ta se ne sme identificirati z vsemi ukrepi, ki jih izvaja država, da bi »ozdravila« gospodarstvo. Glede tega je Stipe Šušar poudaril, da država ne more biti uspešen regulator mednacionalnih odnosov, da pa ima trenutno intervencijsko in »gasilsko« vlogo. V tem smislu določa npr. cene s čimer naj bi zajezila rast cen, ki jo zahtevajo posamezne TOZD.

Drugo področje, ki pogojuje razraščanje nacionalizma, je družbenopolitično področje, ki sicer ni ločeno od ekonomskega, prihajajo pa v njem na dan različni predsodki, ki imajo svoje korenine v specifični zgodovini jugoslovanskih narodov. Na ta vidik sta posebej opozorila *Nikola Čingo* in *Hamdija Pozderac*, ki je dejal, da moramo mnogo več pozornosti nameniti temu, kar je progresivno, ne pa, da poudarjamo tisto, kar je bilo v naši preteklosti negativno. V tem pogledu ima velik vpliv del inteligence, ki po Šušvarju vleče za seboj del »primitivne« mentalitete v razvoju slehernega naroda. To pomeni, da se je ta oklicevala za edinega rešitelja naroda oz. branila njegovih interesov. Ta sloj je tudi danes močan inflator nacionalizma.

Razpravljalci so menili, da na pozitivnejši razvoj mednarodnih odnosov slabo vpliva ideja jugoslovanstva, kadar ljudem dopoveduje: v Jugoslaviji ne bi bilo problemov, če bi bili v nacionalnem pogledu enoten narod. Zato moramo delovati v prid odpravljanju razlik med narodi. Ta koncepcija je napačna že v svoji zasnovi. Toda jugoslovanstvo je tu. Moramo ga strokovno preučevati, hkrati pa se moramo zavedati tega, da biti Jugoslovčan še ne pomeni nekaj »nad«, »zunaj« ali nekaj »boljšega«.

Hamdija Pozderac je omenil, da se nacionalizma praviloma poslužujejo tisti, ki odhajajo s političnega prizorišča. Ti se čutijo nekako ogrožene, to pa sprošča v njih tako ali drugačno agresivnost. Zato ni nacionalizma, ki ne bi bil agresiven; razen tega en nacionalizem spodbuja drugega (npr. srbski albanskega), tako da ne moremo govoriti o bolj ali manj nevarnem nacionalizmu.

c) V tretji sklop razprav sodi področje vzgoje in izobraževanja kot pomemben mehanizem za premagovanje nacionalističnih tendenc. *Ivan Perić* je v svojem predavanju razčlenil jugoslovanske učbenike z vidika, kako ti obravnavajo narod, nacionalnost. Skoraj v vseh je premalo poudarjena jugoslovanska enotnost, ki se oblikuje na podlagi različnosti. V Sloveniji je srbohrvatski kulturi v primerjavi s svetovno namenjenega premalo prostora, v Črni gori in na Kosovu se absolutizira etnogeneza, na Hrvaškem je nacionalni moment v primerjavi z obravnavanjem drugih družbenih skupin zelo utesnjen. *Perić* je poudaril, da je glavni dejavnik vzgojnoizobraževalnega procesa učitelj; ta

pa bi moral najprej sam pri sebi razčistiti, kakšen je njegov odnos do jugoslovanske skupnosti. Hkrati moramo tudi priznati, da so bile na tem področju storjene precejšnje sistemske napake, saj imamo v Jugoslaviji kar osem vzgojnoizobraževalnih sistemov (to velja za srednje šolstvo), tako da prehod iz enega v drugega sploh ni možen brez opravljanja dodatnih izpitov. Sedanji učni načrti so premalo upoštevali dejstvo, da morajo mladi poznati Jugoslavijo, njeno kulturo oz. kulturo jugoslovanskih narodov, da bodo lahko razumeli svetovno kulturo.

Vsaka velika umetnina postane slejkoprej svetovna umetnina, je v svojem predavanju opozoril *Milivoj Solar*. Kako naj bi učitelji različnih področij prispevali k odpravljanju nacionalne ozkosrčnosti? Poglejmo nekaj primerov:

Slovenski jezik s književnostjo: tu lahko književnost jugoslovanskih narodov obravnavamo vsaj enakovredno kot svetovno, če že ne bolj poglobljeno. Pojavov, ki jih ne poznamo, niti ne skušamo razumeti.

Zgodovina: tu se dogaja, da pretirano poudarjamo nekatere osebnosti in gibanja, ki so bila nacionalistično obarvana, premalo pa pozitivne težnje pri oblikovanju jugoslovanske skupnosti.

Geografija: učitelji hote ali nehoti poudarjajo gospodarske prednosti svoje republike, pri tem pa »pozabljajo« na druga ekonomska pomembna jugoslovanska področja.

Predmet Samoupravljanje s temelji marksizma mora na podlagi različne snovi omogočiti mladim razumevanje nacionalne specifičnosti, pa tudi spoznavanje nujnosti obstoja vseh jugoslovanskih narodov v enotni, hkrati pa različni Jugoslaviji.

Plodne razprave na seminarju so potrdile upravičenost, potrebnost in koristnost srečanja znanstvenih in družbenopolitičnih delavcev z učitelji, ki poučujejo predmet Samoupravljanje s temelji marksizma. Približno 300 udeležencev tega seminarja se je vrnilo domov z novim in poglobljenim znanjem o nekaterih ključnih vprašanjih razvoja mednarodnih odnosov pri nas in v svetu.

Pripravljalni odbor Tedna marksističnih razprav bo izdal knjigo, v kateri bodo natisnjena vsa predavanja in razprave na tem seminarju.

Mednarodne pogodbe in pravni sistem SFRJ

V prostorih beograjskega Inštituta za mednarodno politiko in gospodarstvo je bilo 1. in 2. marca 1982 posvetovanje z naslovom »Mednarodne pogodbe in pravni sistem SFRJ«. Organizatorja sta bila poleg zgoraj omenjenega inštituta še Inštitut za primerjalno pravo in ZSZZ, dejavno pa je bilo tudi Jugoslovansko združenje za mednarodno pravo.

Glavna tema posvetovanja je torej bila sklepanje, ratifikacija in izvajanje mednarodnih pogodb s strani SFRJ, kajti tako v praksi kot v teoriji so se pojavila odprta vprašanja, ki terjajo odgovor. Cilj posvetovanja naj bi bile teoretične razrešitve praktičnih problemov, ki bi služile izdelavi, dopolnitvi in spremembi zakona o sklepanju in izvrševanju mednarodnih pogodb. Najuglednejši jugoslovanski strokovnjaki, ki so se zbrali, naj bi izdelali izhodišča za pomoč pri pripravi novega sistemskega zakona. Rešitve naj bi bile v skladu z dunajsko konvencijo o pogodbenem pravu, z ustavo in interesi SFRJ. Žal glavni cilj posvetovanja ni bil dosežen. Oba dneva sta komaj zadostovala za opredelitev problematike, naštevanje problemov in kristalizacijo glavnih teoretičnih izhodišč, daleč od tega, da bi lahko oblikovali skupne ugotovitve, ki bi bili konstruktiven prispevek k iskanju rešitev. Resnici na ljubo čas ni bil edini boter skromnemu učinku posvetovanja, temveč je k temu pripomogla tudi različna teoretična naravnost in znanstvena nestrpnost udeležencev posvetovanja, ki so, kot se zdi, zanemarili dve od treh postavk, s katerimi naj bi bile rešitve usklajene.

Narava vprašanj, ki so bila predmet razprave, je dvojna: po eni strani so ta vprašanja javnopravne narave, po drugi strani pa ustavnopravne. Prav v tem pa je temeljna slabost posvetovanja. Večina razpravljalcev so bili mednarodni pravniki, pretežno iz akademskih ustanov in uprave, le redki pa

so bili strokovnjaki za nase notranje, ustavno pravo. Temu ustrezen je seveda bil tudi ton razprav, ki je bil dokaj uglasen v zahtevi po uskladitvi zakona o sklepanju in izvajanju mednarodnih pogodb z dunajsko konvencijo, prav nič receptiven pa do glasu, ki je opozarjal, da s sistemskim zakonom ne moreš spremeniti ustavnih določil. Ne da bi se razpravljalci načelno ali teoretično opredeljevali do vprašanja monizma ali dualizma pravnega sistema, so to implicate storili s predlogi, ki jim je podmena primat mednarodnega prava. Ta podmena, ki za zdaj ni stvarnost, se je najbolj kazala v kritiki mnenja ustavnega sodišča z dne 3. 6. 1981, še prav posebno pa v zahtevi, da naj bi mednarodne pogodbe sicer bile v skladu z ustavo SFRJ, da pa naj bi bile uravnane s posebnimi zakoni, ki bi imeli večjo moč kot drugi zvezni zakoni. Tako zahtevo je seveda narekovalo spoznanje, da enakovrednost mednarodnih pogodb in predpisov oz. zakonov povzroča mednarodnopravno negotovost pri sklepanju pogodb. Četudi je za usklajevanje pristojna zvezna skupščina, se postavlja vprašanje pravnega položaja do uskladitve dveh nasprotujočih si zakonskih predpisov.

Mnogo vprašanj se je pojavilo v zvezi z mnenjem, da lahko le skupščina SFRJ ratificira mednarodne pogodbe, ki urejujejo odnose v našem pravnem sistemu. Praksa namreč kaže, tudi ob primeru dunajske konvencije, da pogodbe nemalokrat ratificira ZIS, kar ima lahko za posledico kolizijo predpisov, ki nimajo enake moči. Pri tem se seveda postavlja vprašanje, kakšne narave so pogodbe, ratificirane pred letom 1974, kaj je s področjem, za katerega je pristojna republiška zakonodaja, kdaj, če sploh, lahko pogodbe sklepajo republike itd. Nekateri so iskali rešitev v redefiniciji administrativnega sporazuma o naši zakonodaji, kajti vsaka pogodba bi morala biti za stranke zakon, drugi pa so se zavzemali za redefinicijo mednarodne pogodbe, češ da problema ratifikacije ni, da gre le za tehnične probleme izvajanja obstoječe zakonodaje, k čemur naj bi pripomogel nov register oz. pregled podpisanih pogodb. Že tu pa sta se pojavili dve struji, ki sta se kasneje, ob vprašanju federalne klavzule, še jasneje izrazili, in ki ju delovno lahko označimo za centralistično in decentralistično. Kot šolani mednarodni pravniki so sicer vsi načelno nastopali proti federalni klavzuli, kot dobro izšolani stro-

kovnjaki pa so vendarle opozarjali tudi na to, da je neke vrste pogodba boljša od nobene. Mnenja o smiselnosti ali nesmiselnosti federalne klavzule ob nujnosti pristanka vseh republik in pokrajin na podpis določene pogodbe so se ponavljala v obratnem sorazmerju s časom, ki so ga porabili za vprašanje, v kakšnih okvirih se lahko družbene odnose, ki spadajo v regulativo samoupravnih splošnih aktov, ureja z mednarodnimi pogodbami. V tem primeru bi se namreč lahko primat mednarodnih pogodb glede na zakone postavil v neposredno nasprotje z ustavo, česar pa ne gre preizkušati.

Poseben problem je pri tistih pogodbah, katerih problematiko se pri nas urejuje s podzakonskimi akti, ne glede na to, kdo je odgovoren za izvajanje, kajti ZIS kot nosilec sklepanja ne more postaviti vprašanja ustavnosti. Na splošno je prvi dan posvetovanja minil v diskusiji o tem, kaj je mednarodna pogodba po dunajski konvenciji in kaj po našem zakonu, kdo je nosilec oz. izvajalec pogodbe, kakšen naj bi bil odnos mednarodnih pogodb do notranjih pravnih aktov, in kakšna je vsebina akta o ratifikaciji. Na teoretične razprave prvega dne pa so imeli razpravljalci drugega dne kar nekaj pripomb. Bili so namreč pretežno pravniki iz prakse, ki so pričakovali, da bo več pozornosti namenjene konkretnim, specifičnim problemom in njihovim rešitvam. Pokazali so na tipske, vendar neenakopravne sporazume, ki smo jih prisiljeni podpisovati, na težave z ratifikacijo in implementacijo sporazumov, ki spadajo v pristojnost samoupravnih splošnih aktov. Tuji partnerji pred podpisom določenih vrst pogodb zahtevajo podatke, ki jih mi pred našo javnostjo skrivamo, resda večinoma neupravičeno. Ugotovljeno je bilo pomanjkanje dialoga med znanostjo, prakso in političnimi forumi, z drugimi besedami: pomanjkanje podružbljanja politike. Splošno mnenje je bilo, da je proces ratifikacije v vseh ozirih prepočasen, kar naši državi povzroča veliko materialno in gospodarsko škodo. Poseben problem v praksi pa je nedvomno pregled nad mednarodnimi akti, ki smo jih dolžni izpolnjevati. Prav tako je govor o vplivu znanstvenotehnične revolucije na sklepanje mednarodnih pogodb, saj po eni strani tehnični sporazumi pridobivajo na obsegu, po drugi strani pa inovacije nenehno vplivajo na zastarelost posameznih dogovorov. Mnogokrat ni jasne

ločnice med mednarodnopravno javnimi in zasebnimi pogodbami, kar pa je za postopek ratifikacije pomembno.

Zivahna diskusija se je razvila ob pojmu mednarodne pogodbe, o razliki med pravno subjektiviteto in kapaciteto, o politiki in mednarodnih pogodbah, vprašanju volje pri multilateralnih sporazumih, o vsebini in obliki ratifikacije ter o notifikaciji in ne nazadnje o izvrševanju pogodb. Nakazanih je bilo nekaj rešitev v drugih federalnih državah po svetu, omenjena pa sta bila tudi problema registracije in jezika.

Naj omenimo še nosilce posameznih referatov. Tako je. M. Bulajić govoril o vprašanjih iz prakse, M. Šahović o pojmu in vrstah pogodb, M. Tepavac o pravno neobvezujočih sporazumih, B. Vukas o odnosu med mednarodnimi pogodbami in ustavo SFRJ, S. Avramov o pogodbeni kapaciteti SFRJ, V. Degan pa o federalni klavzuli. M. Pak je spregovoril o izvajanju mednarodnih pogodb, K. Čavoški pa je orisal nekaj primerjalnih ustavnih rešitev, medtem ko je M. Mitić opozarjal na naravo in vsebino akta o ratifikaciji. Drugi dan je O. Račić govoril o načinih sklepanja, A. Radovan o specifičnih problemih konvencij MOD, V. Stalio o multilateralnih sporazumih v prometu, M. Bosiljčić in A. Misailović o sporazumih z IBRD, medtem ko je M. Vivod prikazal problematiko multilateralnih sporazumov s področja carin. M. Šulaja je govoril o registraciji mednarodnih pogodb, M. Kreća o vplivu notranjega prava na veljavnost mednarodnih pogodb, M. Milojević pa o nazivih mednarodnih pogodb v praksi. Poleg gornjih referatov sta kot pismena prispevka krožila še članek R. Lukića iz leta 1951 o federalni klavzuli in že omenjeno pismo ustavnega sodišča Jugoslavije.

Razmere v praksi so nedvomno posledica nedorečenosti pojma mednarodne pogodbe v ustavi SFRJ in nedorečenosti mesta mednarodne pogodbe v pravnem sistemu SFRJ. Pokazalo se je, da je zakon neustrezno opredelil pojem mednarodne pogodbe, nepopolno pa je rešil naravo administrativnega sporazuma. Zakonsko neurejenih je ostalo mnogo vprašanj, kot npr. prekinitev ali odpoved mednarodnih pogodb, proces sklepanja itn. Nedvomno bi tudi dodatno morala biti urejena problematika izvajanja sporazumov, definirani narava in vsebina akta o

ratifikaciji, določen odnos organov, ki sklepajo in tistih, ki izvršujejo posamezna določila, kazalo pa bi tudi skrajšati čas, ki je potreben za ratifikacijo. Ob morebitnem spreminjanju obstoječega zakona o sklepanju in izvrševanju mednarodnih pogodb pa bi veljalo premisliti o sprejetju novega zakona, ki bi urejal pristojnosti naših diplomatskih konzularnih predstavništev v tujini, saj sta obe problematiki v določeni meri povezani.

Posvetovanje svojega glavnega namena torej ni doseglo, kljub temu pa je bilo nedvomno izredno koristno in potrebno. Po daljšem času so se ponovno zbrali strokov-

njaki s področja mednarodnega javnega prava, in čeprav ambiciozno zastavljenega cilja niso dosegli, so nedvomno storili prvi korak k temu. Posvetovanje je služilo izmenjavi misli in idej, oplojevanju znanja, pa tudi, kot je bilo na koncu izraženo, prepotrebni osebnim stikom in zvestobi mednarodnemu pravu. Prav to zapiranje v stanovske okvire pa je pripomoglo k skromnejšemu rezultatu posvetovanja. Želeli bi si bilo še drugih, podobnih posvetovanj, resda malo bolj pripravljenih, da bi tako naša strokovna javnost lahko sproti ponujala pomoč in roko sodelovanja družbeni praksi.

BOGDAN KAVČIČ

Samoupravna organizacija dela

Zgoraj omenjeno knjigo je pred kratkim izdala založba Delavska enotnost v Ljubljani. V uvodni besedi avtor izhaja iz ugotovitve, da je »praktično uveljavljanje samoupravnih odnosov v organizacijah združene-ga dela opozorilo na vrsto izpolnjenih pogo-jev za njihovo dosledno uveljavljanje. Med temi so se vse pogostejše pojavljale tudi prvi-ne organiziranosti delovnega procesa. Poka-zalo se je, drugače rečeno, da potrebujemo samoupravno organizacijo dela. Torej takš-no organizacijo, ki bo tudi z organizacijske-ga vidika ne le dovoljevala, marveč tudi spodbujala oblikovanje samoupravnih odnosov med delavci. Brez zadostitve temu pogoju očitno samoupravnih odnosov med zaposlenimi ni mogoče v celoti uveljaviti« (str. 7)

Izhodišče obravnavane problematike v knjigi je torej prepričanje, da podružbljanje sredstev za proizvodnjo in uresničevanje samoupravnih družbenoekonomskih odnosov zahteva tudi spremembo v organizaciji dela, oziroma da za uresničevanje družbene last-nine in samoupravljanja potrebujemo tudi samoupravno organizacijo dela

Knjiga je razdeljena na tri poglavja. V prvem poglavju avtor obravnava nekatere družbeno-ekonomske determinante samo-upravne organizacije dela. V tem okviru so prikazani predvsem spremenjeni družbeni cilji organizacije dela. Družbene, politične in ekonomske spremembe v socialistični samoupravni družbi zahtevajo spremembe v strukturi in odnosih med ljudmi v organiza-cijah, v katerih delajo. Kot takšni dejavniki so opredeljeni: družbena lastnina sredstev za proizvodnjo kot bistvena sprememba v družbi, ki zahteva tudi druge pomembne

spremembe v strukturi in funkcioniranju or-ganizacije; samoupravno planiranje; bla-govno-tržni in dohodkovni odnosi ter samoupravni položaj delavcev, ki pomeni, da delavci sami praktično uresničujejo svoj vla-dajoči položaj v združenem delu in družbi kot celoti.

Tem izhodiščem sledi drugo, najobsežnejše in najpomembnejše poglavje, v katerem avtor obravnava nekatere temeljne prvine samoupravne organizacije dela. Celotne odnose v organizacijah združene-ga dela naj-prej razčleni z vidika poslovnih in organiza-cijskih funkcij. Vsebina poslovnih funkcij je v precejšnji meri določena s tehnologijo, blagovno-tržnimi odnosi in podobnimi de-javniki. V poslovnih funkcijah se izraža tudi temeljni družbeni produkcijski odnos, ven-dar bolj neposredno. V večji meri in nepo-sredno pride do izraza v razmerju med ljud-mi, ki opravljajo poslovne funkcije v organi-zacijah, v organizacijskih funkcijah. V kapi-talističnih podjetjih so organizacijske funk-cije vodenja, upravljanja in izvajanja razde-ljene na tri različne skupine nosilcev. Upravljanje je funkcija lastnine, prav tako tudi vodenje, ki ga lastniki prepustijo naje-tim managerjem. Delavcem pripada le funk-cija izvajanja. Socialistična družbena revo-lucija je v poslovnih funkcijah delovnih or-ganizacij povzročila manjše spremembe, kot pa v odnosih med ljudmi, ki te funkcije izvajajo. To pomeni, da so se spremenile predvsem organizacijske funkcije, funkcio-nalna razmerja med ljudmi v organizacijah.

Naslednja točka sta hierarhija in samo-upravljanje. Namesto na hierarhični nadre-jenosti in podrejenosti temelji samoupravna organizacija na temeljnem odnosu sodelo-vanja enakopravnih sodelavcev. Družbena lastnina in samoupravljanje zahtevata po-novno združitev organizacijskih funkcij, kar je nezdržljivo s hierarhičnimi odnosi. To odpravlja družbeno potrebo po vrednostni hierarhiji, toda zaradi obstoječe delitve dela še vedno ostaja potreba po funkcionalni hie-rarhiji, ki pomeni potrebo po tehnični koor-dinaciji dela. Po mnenju avtorja bi za trans-

formacijo hierarhične organizacije v samoupravno bila potrebna dejanska integracija vseh organizacijskih funkcij, seveda pa bi morali razviti ustrezen institucionalni sistem, usposobiti delavce za opravljanje integriranih funkcij in zagotoviti ustrezno tehnološko podlago.

V naslednjem delu drugega poglavja avtor prikazuje institucionalne temelje samoupravne organiziranosti združenega dela. Predstavitvi pomembnosti temeljne organizacije združenega dela z vidika organizacijske teorije sledi predstavitev delovne skupnosti, ki opravlja dela skupnega pomena za temeljne organizacije v sestavi delovne organizacije ali za organizacije združenega dela, ki se povezujejo v druge oblike združevanja, in pri tem analizira predvsem odnose med delovno skupnostjo in temeljnimi organizacijami.

Posebno pozornost v tem delu je avtor namenil samoupravnim delovnim skupinam kot izhodiščnim oblikam združenega dela in samoupravljanja. Samoupravne delovne skupine so majhne skupine delavcev v okviru temeljne organizacije ali enovite delovne organizacije, ki so med seboj povezani v tehnološko relativno zaokroženem delovnem procesu, v katerem je mogoče meriti nekatere prvine delovne uspešnosti. Sestavljajo skupino s sorazmerno homogenimi delovnimi opravili in socialno sestavo ter imajo s statutom temeljne ali delovne organizacije določene samoupravne pravice, obveznosti in odgovornosti. Samoupravne delovne skupine uresničujejo vrsto funkcij: so oblike združevanja dela in sredstev ter upravljanja na najnižji organizacijski ravni; pomenijo prvo raven usklajevanja interesov in zato tudi prvo raven razreševanja sporov; glede na svojo tehnološko bazo so mehanizem, s katerim delavci smotrno organizirajo delovni proces; kot izhodiščna oblika samoupravljanja v temeljni organizaciji so lahko realna delegatska baza ter tudi oblika racionalizacije samoupravnega odločanja; so tudi realen okvir za ugotavljanje odgovornosti delavcev in lahko tudi temeljna oblika, v kateri prihaja do inovacij v delovnem procesu. Za tem je govor o vodenju skupine ter o možnih nezaželenih posledicah, kot so tendence po preveliki osamosvojitvi in zapiranju skupin, krepitev prvin neformalne organizacije ter morebitne nasprotne reakcije skupine ali neformalne skupine do posameznikov.

Nadalje avtor obravnava procese združevanja v združenem delu, kajti tudi v razvoju samoupravljanja se je pokazalo, da tehnološki in ekonomski dejavniki vodijo k oblikovanju vse večjih organizacij. Kot cilj združevanja in povezovanja navaja cilje tehnično tehnološke narave, cilje gospodarske narave in socialne cilje.

Temu sledi podrobnejša analiza sprememb v organizacijskih funkcijah. Te spremembe so ponazorjene s primerjanjem vsebine ter izvajanja funkcij vodenja in upravljanja tako v kapitalističnih podjetjih kot v podjetjih v vzhodnoevropskih državah. Veliko pozornosti je namenjeno podrobni analizi sprememb v vseh treh organizacijskih funkcijah v samoupravnih organizacijah. Podružbljanje lastnine spremeni oziroma se izraža v spremembi izvajanja funkcij upravljanja in vodenja. Upravljalске funkcije v organizacijah združenega dela opravljajo v načelu vsi zaposleni. Zato je funkcija vodenja v samoupravnih razmerah doživela temeljito transformacijo v tem, da se od nje loči upravljalško-oblastniški del. Vsebina vodenja se zato omeji na dejavnost usklajevanja razdeljenega in razdrobljenega dela, ki je pogojeno s tehnično delitvijo dela.

Samoupravljanje vnaša bistvene spremembe tudi v funkcijo izvajanja. Ponovna združitev vseh organizacijskih funkcij v istih subjektih pomeni, da izvajalci dobijo tudi funkcije upravljanja in tisti del funkcij vodenja, ki so vezane na prvine oblasti. Tehnična organizacija in koordinacija dela pa je še vedno nujna dejavnost organizatorjev dela. Kot nevarnost se je pokazala deviacija v tem smislu, da organizatorji dela v razmerah družbene lastnine postanejo pravzaprav dejanski upravljalci, ki sami opravljajo funkcije lastnika v celoti, delavci kot izvajalci pa ostanejo še naprej v mezdnem položaju.

S samoupravljanjem delavcev ponovno dobiva funkcije, ki so mu bile odvzete v zgodovinskem razvoju delitve dela in na njej temelječi organizaciji dela. Z uvedbo samoupravljanja je nastalo tudi vprašanje, kako integrirati samoupravno aktivnost delavca v dela in naloge, ki jih opravlja na delovnem mestu. V obstoječih delovnih organizacijah delavci opravljajo funkcijo proizvajalca ločeno od funkcije upravljalca tudi zaradi tehnoloških razlogov. Če hočejo samoupravljalati, morajo prekiniti delovni proces oziroma opravljati samoupravljalске funkcije zu-

naj delovnega časa. Uresničevanje resnične enakopravnosti v delovnem procesu in s tem uresničevanje resničnih samoupravnih odnosov je v precejšnji meri pogojeno s tem, koliko lahko delavci obvladujejo tudi tehnične in tehnološke odločitve. Zato je nujna sprememba v vsebini funkcije izvajanja, kajti samoupravljanja ni mogoče razvijati le kot proces, ki se razvija vzporedno z delovnim procesom.

Nadalje avtor preučuje vpliv tehnologije na samoupravno organizacijo. Kaže, da različne vrste tehnologije na razvojnih stopnjah vse do avtomatizacije determinirajoče vplivajo na vsebino dela delavcev, na njihov položaj v organizaciji in na njihove medsebojne odnose, kar še posebej velja za delavce izvajalce. Šele kompleksna avtomatizacija uresničuje nekatere možnosti za svobodnejše odnose med delavci pri delu. Če je temeljni dolgoročni cilj razvijanja samoupravljanja osvoboditev človeka in dela, potem samoupravna družba potrebuje takšno tehnologijo, ki ji bo omogočala doseganje teh ciljev. Kajti tehnološke rešitve posameznih tehnoloških problemov že zdavnaj niso več unimodalne, ampak je za skoraj vsak tehnološki problem možno izbirati rešitev, ki ima zaželen družbene in ekonomske posledice.

V naslednji točki avtor obravnava racionalizacijo samoupravnega odločanja. Samoupravno odločanje je v načelu skupinsko, soglasno in enakopravno odločanje, pri katerem sodelujejo vsi zaposleni in v načelu sami odločajo o vseh vprašanih, ki jih zadevajo. Na sedanji stopnji samoupravnega odločanja zato nastane vrsta problemov, ki zahtevajo racionalizacijo samoupravnega odločanja. Izhod vidi avtor med drugim v tem, da bo verjetno treba na šestankih sprejemati le temeljne in okvirnejše odločitve; v odpravljanju dvojnega ali celo trojnega obravnavanja istega vprašanja v različnih samoupravnih organih; odločanje v organizacijah bi bilo potrebno spustiti navzdol, na manjše skupine itn.

Naslednji vidik zadeva problematiko odgovornosti v samoupravnih odnosih. Avtor najprej opredeli splošni model odgovornosti, ki vsebuje subjekt odgovornosti, objekt odgovornosti in sankcijski subjekt. Tudi za samoupravno družbo velja, da je vsak odgovoren za tisto, za kar je pristojen. Vendar obstaja v samoupravnih organizacijah veliko

nejasnosti glede pristojnosti odločanja, ki izhaja po eni strani iz dinamike poslovanja in dela organizacij, ki prinaša potrebe po vedno novih odločitvah, po drugi strani pa iz samega načina samoupravnega odločanja. Samoupravno odločanje je kolektivno odločanje, zato mora biti tudi odgovornost kolektivna. Kolektivna odgovornost pa nikakor ne pomeni zanikanja individualne odgovornosti, vendar je odnos med njima problematičen. Temeljni problem uresničevanja odgovornosti v samoupravni družbi je sankcijski subjekt, ki mu je subjekt odgovornosti odgovoren. Glede na družbeno lastnino in samoupravljanje to ni več posameznik, temveč so delavci, odgovorni drugim delavcem in družbeni skupnosti kot celoti. Na koncu avtor našteva smeri uresničevanja odgovornosti v samoupravni družbi.

Sklop drugega poglavja zaključuje prikaz pomena in vloge informacij v samoupravni organizaciji. Vključevanje problematike informiranja v organizacijsko teorijo temelji na povezanosti informacij z odločanjem, kajti odločanje temelji na informacijah. Po opredelitvi vsebine in funkcij informacij avtor ugotavlja, da morajo biti informacije primerne, kar pomeni, da morajo biti popolne, objektivne in razumljive ter da morajo biti pravočasne glede na to, kdaj delavec dobi informacijo in na katere dogodke se informacije nanašajo. Pri tem se pojavljajo problemi v zvezi z izbiro sredstev obveščanja, selekcija informacij, informacijskih podsistemov znotraj organizacij, kvalifikacij organizatorjev obveščanja itn.

Tematiko samoupravne organizacije zaključuje poglavje, ki podrobneje prikaže in analizira oblike participacije delavcev pri upravljanju drugje po svetu. Pojem »participacija« je najširša in najpogostejše uporabljena označba udeležbe in vpliva delavcev na upravljanje, predvsem upravljanje organizacij, v katerih delajo. Tudi uporaba pojma »samoupravljanje« v strokovni literaturi in v praksi posameznih držav ni enotna. Med različnimi sistemi in vsebinami sodelovanja delavcev pri upravljanju je le več ali manj podobnosti, obenem pa tudi vrsta razlik.

V naslednji točki avtor analizira vzroke in cilje participacije in samoupravljanja in pride do splošne ugotovitve, da je v zadnjih dveh desetletjih prišlo do ponovnega vzpona ideje in prakse participacije in samoupravljanja, samo da gre pravzaprav za kontinui-

ran proces povečevanja vpliva delavcev na upravljanje organizacij, v katerih delajo. Tako danes praktično ni države v svetu, kjer delavci ne bi imeli nobenega vpliva na odločanje znotraj podjetij, obenem pa se postopno povečuje število primerov, kjer gre za odločilen vpliv delavcev.

Kot vzroke za povečan vpliv delavcev na upravljanje avtor navede lastnino, delo, tehnologijo in programe političnih strank. Cilji, ki jih v različnih državah želijo doseči z različnimi oblikami participacije, so raznoliki in do določene mere specifični. Kot cilje avtor navaja ekonomske, politične in etične.

Institucionalne rešitve v zvezi s participacijo delavcev pri upravljanju podjetij so številne in prav tako različne zaradi posebnosti posameznih držav in sistemov. Avtor pri tem z nekaterimi modifikacijami upošteva shemo Mednarodne organizacije dela in kot oblike vpliva delavcev na odločanje v podjetjih označuje posvetovanje s posamezniki, posvetovalne organe, sodelovanje delavskih predstavnikov v organih upravljanja v podjetjih, samoupravljanje ter sodelovanje pri upravljanju prek sindikatov.

Poglavje se zaključi s prikazom sistemov participacije v nekaterih državah (samoupravljanje v Alžiriji, participacija v Indiji, participacija in sodelovanje v Zvezni republiki Nemčiji ter vloga delavcev pri upravljanju podjetij v Sovjetski zvezi).

Knjiga Samoupravna organizacija dela je nastala na podlagi teoretičnega in praktičnega raziskovanja organizacije dela v samoupravni družbi in je nedvomno zanimivo, pregledno in sistematično čtivo s področja preučevane problematike. Njena odlika je aktualna vsebina in praktični prispevek k oblikovanju teorije in prakse samoupravne organizacije dela.

ANDREJ LUKAN

STEVAN BEZDANOV

Vzgoja in izobraževanje v misli in delu Edvarda Kardelja

(*Delavska enotnost, Ljubljana 1982, str. 412*)

V letošnjem letu je Delavska enotnost v Ljubljani izdala pomembno študijo dr. Stevana Bezdanova z naslovom Vzgoja in izobraževanje v misli in delu Edvarda Kardelja. Možno je reči, da bo omenjena študija dr. Stevana Bezdanova lahko služila kot pomemben priročnik marsikomu: pedagoškim delavcem, pa tudi mnogim drugim raziskovalcem te ali one oblike vzgoje in izobraževanja mladih. Kot pomemben priročnik bo lahko omenjena študija služila ne le zaradi tega, ker so predmet njene obravnave zelo različne vsebinske, tematske celote, temveč tudi zaradi tega, ker je avtorjeva obravnava takšnih vsebinskih, tematskih celot večstranska: genetična, analitično-sintetična, motivacijska, življenjska.

Podrobnejši ogled študije bralcu pokaže da ima le-ta dva dela: prvega, ki nosi naslov Prispevek Edvarda Kardelja h graditvi in uresničevanju samoupravnega socialističnega sistema vzgoje in izobraževanja ter izobraževalne politike, in drugega, ki nosi naslov Izbor besedil Edvarda Kardelja o samoupravnem sistemu socialistične vzgoje in izobraževanja ter o izobraževalni politiki socialistične samoupravne družbe.

V prvem delu študije se bralec seznani z avtorjevo obravnavo sledečih tematskih celot:

1. Podružbljanje in samoupravna integracija vzgoje in izobraževanja v celovit sistem družbene reprodukcije združenega dela, temelječ na načelih dohodka in svobodne menjave dela.

2. Marksistična in razredna zasnovanost in naravnost ciljev in smotrov vzgojnoizobraževalnega dela ter oblike in poti idejno-političnega marksističnega in družbenoekonomskega izobraževanja.

3. Razvijanje celovitega in enotnega sistema vzgoje in izobraževanja, zasnovanega

v skladu s koncepti permanentnega izobraževanja ter politika izobraževanja, izpopolnjevanja in tvornega angažmaja strokovnih kadrov.

4. Znanstveno-tehnični napredek, tehnična kultura in proizvodno-tehnična ustvarjalnost mladih in odraslih kot pomembni dejavniki ekonomskega in družbenega napredka ter vsestranskega razvoja osebnosti.

In kakšna je vsebina navedenih tematskih celot?

V okviru obravnave prve tematske celote avtor podrobneje govori o nujni krepitvi samostojnosti prosvetnih ustanov, o nujni potrebi po uvajanju dohodkovnega načela na področje vzgoje in izobraževanja, o nujnem ustanavljanju izobraževalnih skupnosti kot novih kvalitativnih stopenj v razvoju družbeno-ekonomskih odnosov na področju vzgoje in izobraževanja, o nujnem samoupravnem interesnem organiziranju vzgoje in izobraževanja, pa tudi o nujnem samoupravnem planiranju kadrov kot neodtujljivi pravici in dolžnosti delavcev v združenem delu. Obravnavo te teme avtor zaključí (še) z analizo uresničevanja in perspektive Kardeljevega koncepta samoupravnega interesnega organiziranja na področju vzgoje in izobraževanja.

V okviru obravnave druge tematske celote se bralec sreča z avtorjevo zahtevo po nujnem uresničevanju marksistično zasnovanega izobraževanja v šoli, prav tako pa tudi z analizo nekaterih Kardeljevih stališč, idej in prizadevanj, uresničevanje katerih lahko vodi h krepitvi marksistično zasnovanega izobraževanja v šoli. Avtorjeva teza je tudi, da je sistematično ter množično družbenoekonomsko izobraževanje eden izmed temeljnih dejavnikov razvoja samoupravljanja.

V okviru obravnave tretje navedene tematske celote avtor (in lahko rečemo, da zelo analitično ter sintetično) obdeluje in ocenjuje mnoge Kardeljeve ideje, predloge, prizadevanja in vizije na področju sistema vzgoje in izobraževanja ter na področju izobraževalne družbene politike. Avtor poudarja, da je Kardelj že v svojih prvih delih s področja vzgoje in izobraževanja (1928–1929) pojasnil svoje poglede na pomen in vlogo vzgoje in izobraževanja ter na temeljna načela, na podlagi katerih naj bi razvijali sistem vzgoje in izobraževanja ter

organizirali vzgojnoizobraževalni proces. Po mnenju Kardelja naj bi vzgojnoizobraževalni sistem ter pomen in cilj vzgoje ter izobraževanja vedno izhajali iz gospodarskega in družbenega razvoja in bili njegov sestavni del.

Ob vseh priložnostih, ko je govoril o vzgoji in izobraževanju, o primarnih dejavnikih ekonomskega in družbenega razvoja, o pogojih za povečanje produktivnosti dela, o pogojih za hitrejši razvoj samoupravljanja in človekovega razvoja sploh, je Kardelj tudi vedno postavljал na prvo mesto izobraževanje in izpopolnjevanje delovnih ljudi v materialni produkciji in v drugih oblikah družbenega dela.

Kardelj je večkrat sodeloval tudi pri opredeljevanju meril in sestavin, ki bi jih bilo potrebno upoštevati pri delitvi osebnih dohodkov. Njegovo izodiščno stališče je bilo, da »v socialističnem sistemu nihče ne bi smel biti avtomatično nagrajen samo na podlagi šolskih spričeval«.¹

V okviru obravnave četrte tematske celote pa avtor še naprej razčlenjuje vpliv znanstveno-tehnične revolucije na pospeševanje revolucionarnih procesov v svetu in na spremembe v sestavi družbe. Avtor meni, da se je Kardelj vprašal tehnične kulture vedno loteval kot sestavnega dela splošne kulture sodobnega človeka in kot dejavnika vsestranskega razvoja. Kardelj je vedno tudi opozarjal na ekonomski in družbeni pomen ustvarjalnega dela racionalizatorjev, inovatorjev in izumiteljev. Avtor obravnavo te tematske celote sklene z analizo perspektive Kardeljevih pogledov in stališč glede znanstveno-tehničnega napredka in proizvodno-tehnične ustvarjalnosti.

Že grobi pregled vsebin, ki so vključene v obravnavo posameznih tematskih celot prvega dela študije, torej dokazuje, da so zanj značilni enotnost, medsebojna povezanost, medsebojno prepletanje.

Velik pomen omenjene študije pa bralcu lahko dokaže tudi njen drugi del, za katerega smo že dejali, da nosi naslov Izbor besedil Edvarda Kardelja o samoupravnem sistemu socialistične vzgoje in izobraževanja ter o izobraževalni politiki socialistične samoupravne družbe. V tem delu študije se bralec

¹ Iz predavanja v tovarni »Sloboda« v Čačku, dne 19. novembra 1953. (Edvard Kardelj: Problemi naše socialistične graditve, knjiga IV, DZS, Ljubljana, str.102).

lahko seznaniti tudi z izborom avtentičnih besedil Edvarda Kardelja, in sicer s tematskih celot, ki jih avtor obravnava že v svojem prvem delu študije. Ob koncu pričujočega zapisa je možno reči tole: »Delo dr. Stevana Bezdanova 'Edvard Kardelj o vzgoji in izobraževanju' je nov prispevek k širšemu spoznavanju misli in dela velikega revolucionarja in znanstvenika, teoretika in praktika graditve naše socialistične samoupravne skupnosti, borca za nove družbene odnose med ljudmi, za nove mednarodne in mednarodne odnose. To delo predstavlja pomembno prizadevanje, da se v doslej dostopnemu opusu Edvarda Kardelja osvetli oziroma prouči njegova misel o posebnem pomenu vzgoje in izobraževanja ter da se predstavi vzgojo in izobraževanje tako celovito v okviru njegove dialektične marksistične misli o družbenem napredku kot tudi v njegovem konkretnem delu za revolucijo in za socialistično graditev.«²

ALOJZIJA ŽIDAN

ALBIN IGLIČAR

Izvršni sveti

V založbi Komunist je izšla druga knjiga iz zbirke študijskih zvezkov. Tokrat je posvečena problematiki izvršnih svetov. Njena vsebina se je oblikovala ob razpravi v sekciji za politični sistem socialističnega samoupravljanja pri Marksističnem centru CK ZKS. Povod za omenjeno razpravo pa je bila knjiga dr. Cirila Ribičiča »Izvršni svet v delegatskem skupščinskem sistemu Jugoslavije«. (Za to delo je prejel avtor letos tudi nagrado Kidričevega sklada.)

Diskusijskim prispevkom iz razprave je v publikaciji priključeno še sporočilo ljubljanske mestne skupščine in skupščine občine Ljubljana-Siška tretjemu kongresu samoupravljalcev o vlogi in položaju izvršnega sveta v delegatskem sistemu. Poleg tega je knjiga obogatena še s študijami dr. Mihe Ribariča (Izvršni organi v delegatskem skupščinskem sistemu) in dr. Cirila Ribičiča (Položaj in delovanje državne uprave v ob-

čini). Tako imamo sedaj v slovenski strokovni literaturi s tega področja zaokroženo in dokaj popolno sliko o delovanju izvršnih organov v našem političnem sistemu.

Že v uvodni besedi k študijskemu zvezku o izvršnih svetih poudarja dr. Ribarič, da se skozi delovanje izvršnih svetov skupščin družbenopolitičnih skupnosti zelo jasno odraža, koliko je delavec že postal dejansko gospodar minulega dela in novo pridobljene vrednosti. Od odgovora na to vprašanje pa je odvisna tudi podoba resnične oblasti delavskega razreda v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja. Zato je stalno strokovno in znanstveno spremljanje dogajanj v družbenopolitičnem sistemu zelo pomembno. Založba Komunist tako s svojimi študijskimi zvezki lahko veliko pripomore k nadaljevanju znanstvenih prizadevanj na tem področju in z javnim objavljanjem ugotovitev širi med delavci spoznanja o naši družbeni ureditvi.

Objavljena diskusija, ki je potekala ob knjigi dr. Ribičiča o izvršnih svetih, kaže na veliko zavzetost razpravljalcev za poglobljeno obravnavanje te teme. Nekateri vidiki so doživeli še posebne poudarke. To velja na primer za osvetljevanje predlagalnih funkcij izvršnega sveta, kolektivnosti njegovega dela ter njegove vloge povezovalnega člena med skupščino in upravnimi organi.

V študijskem zvezku o izvršnih svetih so nakazana tudi sorodna področja, ki bodo terjala pozornost raziskovalcev in razlagalcev družbenopolitične nadstavbe, da bi lahko odkrili vse pomembne vzroke za pogoste institucionalne spremembe. V to smer gredo zlasti opozorila o nujnosti proučevanja vloge skupščin družbenopolitičnih skupnosti pri spremljanju izvrševanja predpisov in sprejete politike. Enako se zastavlja vprašanje uresničevanja Kardeljeve pobude o izvršnem svetu kot izvršilnem organu celotne družbenopolitične skupnosti. To pomeni, da bi bil na primer občinski izvršni svet izvršilni organ tudi za samoupravne interesne skupnosti in druge samoupravne mehanizme v občini. Ob tem pa bi bilo treba preprečevati prepogostno neposredno povezovanje izvršnega sveta s poslovodnimi organi v združenem delu in bankah (Jogan).

Prikazana razmišljanja so posegla še v razmerja med izvršnim svetom in upravnimi organi. V razpravi so opozorili, da se upravni funkcionarji večkrat skrivajo za avtoriteto

² Tako je zapisala v predgovoru k delu (na strani 9) tovarišica Vida Tomšič.

in odgovornostjo izvršnega sveta. Zato je ta moral večkrat odločati o zadevah, ki bi jih morali reševati upravni organi sami. Tudi za praktično delovanje izvršnega sveta in skupščine družbenopolitične skupnosti je zanimiva ideja, naj se predvsem v skupščini izražajo pobude za reševanje določenih vprašanj oziroma za nove zakone, da pa naj bi tudi v teh primerih prevzel formalno predlagateljstvo izvršni svet. Ta ima namreč na voljo ustrezni strokovni aparat, ki je potreben za tako zahtevna ter odgovorna opravila, kot je na primer priprava nekega zakonskega osnutka (Naglič). Seveda pa se morajo potem delegati močno angažirati med obravnavo in sprejemanjem zakonskega predloga, da bi se v zakonodajnem postopku lahko uveljavili avtentični interesi delegatske baze (Kristan).

V knjigi oziroma študijskem zvezku, ki je posvečen problematiki izvršnih svetov, so s teoretičnega in praktičnega vidika obdelana še vprašanja o družbeno-razrednih vidikih vloge izvršnega sveta (Ribarič), njegovih posebnih pooblastilih (Ude), nakazane so nekatere nedoslednosti v uresničevanju njegovih vloge (Igličar), podan pa je tudi prikaz ustavne zasnove izvršnih organov in njeno uresničevanje v Ljubljani (Klemen). V brošuro so vključena še opozorila o pogosto preveč poudarjeni vladni naravi izvršnega sveta (Markič), utemeljena pa je tudi potreba po še nadaljnjem in vsestranskem proučevanju izvršne funkcije v naši družbenopolitični ureditvi (Stanič, Pacek). V izpolnjevanje te naloge pa se je lepo vključil prav prikazani študijski zvezek.

RUDOLF BAHRO

Vprašanje alternative in utopije

Odkar je leta 1977 v NDR izšla knjiga R. Bahra »Prispevek h kritiki realno obstoječega socializma«, ki so jo nato pogosto prevajali pod naslovom *Alternativa*¹, je izzvala na evropski levisi žive razprave o pro-

tislovjih, ki obstajajo znotraj danes obstoječega socializma. Tako je nastal nekakšen »primer Bahro«, čeprav to ni edini in ne edinstven poskus razlage oziroma kritike realnega socializma »od znotraj«, iz njega samega, saj obstajajo npr. dela bratov Medvedjev, razni teksti iz časa praške pomladi itn. Vendar Bahro v resnici izstopa iz okvira »disidentske« literature – ali pa je vsaj, recimo, »malo boljši disident« –, ne sicer po svoji osebni usodi, ampak po teoretskem odnosu do obravnavanega problema.

Njegova kritika realno obstoječega socializma je dovolj izvirna; izognil se je dokaj nevarni skušnjavi trockizma in se ne vrača h kanoniziranim modelom leninskega časa, zavrača pa tudi lagodno tezo socialne demokracije, da je Sovjetska zveza, in da so države ljudske demokracije nasploh primeri oz. nekašne različice državnega kapitalizma. Bahrova obravnava je po svoje zanimiva tudi zato, ker se hkrati ograjuje od (pogojno rečeno) uradnih kritičnih ocen, po katerih so socialistične države pač države prehodnega obdobja, ki jih sicer še zaznamuje kapitalizem, vendar pa imajo že bistvene elemente socializma in težnjo po komunizmu, pa tudi od tistih površnih ocen, ki pravijo, da v bistvu ni nobene razlike med kapitalističnimi in socialističnimi državami. Tako pravzaprav ostaja analitik, ki niti ne opravičuje in tudi ne upravičuje družbenih razmer, v katerih živi in o katerih razmišlja. Glede na to, da je tudi pri nas dokaj dobro poznano, kako realni socializem ocenjujejo komunistične partije (zlasti francoska in italijanska)² je morda kot primerjava zanimivo, če razgrnemo nekatere poglavitne Bahrove teze.

Ker Bahro zavrača tolikere možnosti za razlago realnega socializma ali se od njih ograjuje, je njegova temeljna teza pravzaprav dokaj razumljiva: dejansko obstoječi socializem je režim, ki nima nikakršnega prednika, vsekakor ga Marx ni predvidel in ga nikakor ne gre ocenjevati v primerjavi s čim drugim; pa tudi ne kot »izkrivljanje« sistema, kakršen je bil na začetku, ali kot zgrešeno aplikacijo: ocenjevati ga je treba znotraj njega, iz njega samega, na podlagi

Jože Volfand podal pregleden prikaz tega dela in pojasnil tudi usodo pisca; zato se tu omejujem le na nekatere najbolj izvirne ali vsaj najbolj tipične Bahrove teze.

² Glej tudi Teorija in praksa, št. 4, 1982, prispevek G. Boffe.

¹ S takšnim naslovom je izšla tudi pri založbi Globus, Zagreb, 1981. V Književnih listih, Delo, 9. aprila 1982, je

njemu lastnih zakonov delovanja in razvoja. Tako je prvi del knjige kritična analiza obstoječih razmer, drugi del pa se izteče pravzaprav v nekakšno utopijo – ne samo s stališča vprašanja, ki si ga zastavlja, ampak bolj zaradi toposa, od koder si to vprašanje zastavlja: kako se vrniti k Marxovi asociaciji svobodnih proizvajalcev, in kaj je lahko resnična, prava komunistična praksa v »specifični razredni družbi«, v kakršni živi Bahro? Bahrov ideal je kar največja možna decentralizacija, po drugi strani pa le z določenimi pridržki zaupa akciji intelektualnih in »tehničnih« (v resnici pa bolj misli na tehnokratske) plasti, kakršne nastajajo v realno obstoječem socializmu, njihovi »presežni zavesti«, ki hoče nasprotovati politični oblasti. Bahro se, resda bolj mimogrede, zaveda paradoksa, ki je v tem, da naj bi vodenje družbenih procesov zaupali neki novi manjšini: v praški pomladi vidi izjemno izkušnjo, zgodovinsko jamstvo za cilj, h kateremu se pravzaprav nagiba sam: k demokratični preobrazbi socializma, ki pa naj bi se zgodila »od zgoraj« z odločitvijo večine komunističnih partij samih, izpeljali naj bi jo ljudje, ki imajo ob političnih in tehničnih (organizacijskih) sposobnostih tudi voljo po »emancipaciji«. Tako se, po Bahrju, temeljno nasprotje vzpostavlja med vodilnimi in vodenimi, med odločujočimi in izvršujočimi. Od take zastavitve pa je seveda le še korak do teze, da moč izhaja iz znanja oziroma iz monopolizacije znanja.

V njegovem, nekoliko eklektičnem in protislovnem konceptualnem aparatu (kjer je nekaj Gramscija, nekaj evrokomunizma, nekoliko ekologije in nekoliko »konkretne utopije«, sposojene pri Ernestu Blochu) se vendarle razkriva želja po nekakšnem samoupravljalnem socializmu, v katerem se bo posameznik lahko razvil v vsej polnosti, kjer bo ozavešen, informiran, zainteresiran in angažiran za javne zadeve – proces oziroma izvedbo takšnega osvobajanja pa Bahro zaupa neki eliti, ki ji sicer očita, da ima v obstoječem socializmu privilegije. Od te elite torej praktično zahteva, da se svojim privilegijem (ki niso razredni privilegiji, ampak privilegiji sloja, družbene plasti, bolj »sociološki« privilegiji) odreče, da v določenem smislu torej neha obstajati kot elita, da pa to vendarle ostaja, ker je njena naloga, da svoje znanje in svojo moč razširja v celoto družbe. Skrb za vzpostavitev socialistične

demokracije Bahro torej zaupa intelektualcem, ne da bi se mu zdelo potrebno poznati resnično široko demokratično javno mnenje, ko gre za opredelitev za posamezno alternativno možnost.

Bahro nikakor ne zanika socializma kot družbene formacije in ne dvomi o njem – kot dober »ekologist« hoče le »korenito spremeniti življenje«, da bi v državah realno obstoječega socializma posamezniki lahko uresničevali in razvijali svojo osebnost. To spremembo naj bi izvedla partija. Bahro torej partije ne zanika, ne opredeljuje pa se tudi za večpartijski sistem, ampak za zvezo komunistov (pri čemer je to poimenovanje bližje jugoslovanski zvezi komunistov kot Marxovi), ki naj bi bila »združba posameznikov z enakimi občimi lastnostmi in istih idej«. Bahro se pravzaprav mnogokrat ukvarja s takšnimi vprašanji, ki zanimajo tudi »etablirano« družbeno-politično misel: ali je socialistične produkcijske odnose mogoče na mah ustvariti? Kaj pomeni za konkretnega proizvajalca družbena lastnina produkcijskih sredstev? Katere so gibalne sile razvojnega procesa socializma? – Razlika pa je v širini obravnave: medtem ko se uradna, etablirana politična misel omejuje na delne, lokalne, sektorske razprave in analize, si Bahro zastavlja ta vprašanja na ravni družbene formacije kot celote. Morda je v tem vzrok, da Bahrova kritična analiza ni zelo konkretna; očitnejše je njegovo prizadevanje, da bi ostal na ravni splošnih idej, sicer pa sam pravi, da je hotel napisati teoretsko delo. Toda njegova teorija ne izhaja iz podrobne analize obstoječe realnosti in takšne analize ne odpira; zato pa je toliko bližja nevarnostim utopije (beseda, ki jo Bahro rad in pogosto uporablja). Vendar pa se kljub temu zdi, da Bahro priznava, da je za revolucionarno partijo – tako v ZSSR po letu 1917 kakor v NDR po letu 1945 – nujno, da družbi, ki je še vsa prežeta s starim režimom, vsili določeno vrsto prisilnih ukrepov, določeno nasilno usmeritev. To tezo postavlja ob hkratni trditvi, da je svoboda posameznika »absolutna nujnost«. Od tu pa se mu zastavlja zelo realno vprašanje: kako iz stanja prisile preiti v stanje svobode, ali, drugače rečeno, od diktature k demokraciji? Na ravni konkretne analize je Bahro zlasti kritičen do absolutne prednosti, ki jo sistemi realnega socializma pripisujejo ekonomski produktivnosti, storilnosti, uresničevanju

plana. Na vprašanje, kako in kje najti v socialističnem sistemu spodbude, gibal za takšno produktivnost, ki bo primerljiva s produktivnostjo v kapitalizmu, ki pa bo imela drugačne končne cilje, Bahro daje zanimiv in izviren odgovor: o socializmu ni mogoče govoriti, dokler produktivnost ni višja; nikoli pa ne bo višja, če bomo iskali kapitalistično produktivnost, kajti za stopnjo kapitalistične produktivnosti je kapitalistični okvir pač najustreznejši... Bahro tako odločno zavrača vse teze o »dohitevanju« kapitalizma: dohiteli ga ne bomo nikoli, pravi, ravnanje je treba drugače.

Čeprav se Bahro takorekoč nenehno sklicuje na ZSSR, pa je vendarle ves vsidran v izkušnji NDR: le-ta pa je med socialističnimi državami najbolj razvita, tako glede na industrijo, kmetijstvo, kakor na izobraževanje in avtomatizacijo ter življenjsko raven sploh. V tej večji podobnosti med to socialistično državo in industrijsko razvitimi kapitalističnimi državami je morda razlog za veliko zanimanje le-teh za »primer Bahro«. Vprašanja, ki jih zastavlja Bahro – nerazčističenost odnosa partija/država, odločilna vloga partije na vseh področjih, nepripravljenost, da bi iskali drugačen model razvoja, protislovje med avtoriteto državnega aparata in med svobodo posameznika – so vprašanja, ki neposredno zanimajo vsa komunistična gibanja, kakor jih zanimajo tudi odgovori oziroma razrešitve, ki so danes ali dolgoročno možne, pa jih Bahro ne daje, saj je njegov namen predvsem kritična analiza.

Bahrova izvirnost in posebnost sta že v tem, da je »produkt« NDR: takšne vrste razmišljanje je vsekakor potrebno, ker sicer poznamo le ocene obstoječega socializma od zunaj, tu pa imamo primer analize od znotraj, torej s poznavanjem, ki je značilno za takšno pozicijo, pa tudi z mejami sistema samega.

Bahro govori iz določenega družbenega okolja, iz določene zgodovinske prelomnice, iz trenutka, ko razvoj produktivnih sil zaostreno postavlja vprašanje o njihovih ciljih, ko morebitne trenutne koristi državne prisile prihajajo v nasprotje z občo težnjo po demokratizaciji (beseda, ki jo Bahro nadomešča z »emancipacijo«), ko odločitev za plansko gospodarstvo (ki po Bahru ni vprašljiva) utegne biti v protislovju z zahtevami po absolutni svobodi posameznika in njegovem osebnem neoviranem razvoju. Kljub Bahrovi protislovnosti in utopičnosti pa je vendarle treba reči, da je za socializem več kot koristno, če se nauči teoretskega razpravljanja o takšnih vprašanjih, namesto da se zateče k sili in pritiskom.

Bahrova utopija ni nevarna – deluje zgolj sama po sebi: kot nekakšna uravnoteževalna ideja znotraj realnosti, vendar ideja, ki je potrebna zato, da ohranja v ljudeh, ki jih je pogoltnilo to, kar Bahro imenuje »absorbirana zavest« (v družbi oz. v delovnih razmerah, ki jih obvladuje načelo storilnosti), drugo zavest, da je nekaj treba radikalno spreminiti.

NEDA PAGON-BRGLEZ

POLICY ANALYSIS (ZDA)
ŠT. 1/1981

J. A. Weiss: Vsebina VS. simboličnost v administrativni reformi (na primeru usklajevanja socialnih služb)

Članek prinaša zanimivo razčlenitev problema socialne politike v ZDA oziroma vprašanje administrativne reforme v usklajevanju socialnih služb. Gre za strategijo reforme v socialnih službah, ki je v nekaj zadnjih letih zelo popularna in je očitno del širših posegov v dosedanje socialno politiko in način organiziranosti socialne pomoči. Kljub težavam pri izvajanju usklajenih programov in vse večjih dvomov, da bo možno doseči izboljšave v delovanju socialnih služb, pa po mnenju avtorice navdušenje nad temi programi ni nič manjše. V tem pogledu je članek »poskus odkrivanja nekatere vzrokov za (negativne) izkušnje z usklajevanjem programov ter razkrivanje uganke o vztrajnem sklicevanju na zdravila, ki naj bi jih prinesla uskladitev – kljub nasprotnim dokazom« (str. 23).

Nikjer ni nasprotje v učinkovanju na simbolični ravni ter v dejanskem praktičnem delovanju tako veliko, kot je prav v socialni politiki, v delovanju socialnih služb, ki se ukvarjajo s tistimi, ki so prestari, premladi, telesno prizadeti, mentalno zaostali ali moteni, lačni, bolni, vdani mamilom, brezdomci, zastrašeni ali zlorabljeni, kratka odvisni. Naša prizadevanja, da bi jim pomagali, so bila zgodovinsko vedno v konfliktu s prejemnimi denarnimi sredstvi, ki smo jih bili voljni žrtvovati za to pomoč. Tako se je naš sistem socialnih služb razvijal sunkovito, pravi avtorica (str. 22). Skušal je zadovoljiti potrebe različnih družbenih skupin, odvisno od trenutne usmeritve ter z različnimi organizacijami ter sredstvi – državnimi, zasebnimi, prostovoljnimi.

V zadnjem desetletju pa se je nenadoma »odkrilo«, da je tak razvoj izoblikoval sistem socialnih služb, ki troši ogromna fi-

nančna sredstva, v katerem je odgovornost razpršena, kvaliteta uslug pa slaba. Kot primer lahko služi New York, kjer je leta 1971 6000 javnih, kvazi javnih in prostovoljnih ustanov skrbelo za 4 milijone klientov, med njimi pa ni bilo sodelovanja niti osrednjega vira informacij. Tak sistem socialnih služb je pripeljal tudi do tega, da so ljudi, ki so bili pomoči potrebni, pošiljali od ene do druge ustanove, potrebne pomoči pa kljub temu niso dobili.

Da bi razumeli »privlačnost« usklajevanja, moramo spoznati probleme, za katere se koordinacija ponuja kot rešitev. Poleg »relativne neuspešnosti« dosedanjega sistema socialnih služb pa je za to še drug tehten razlog. Tisoče med seboj neodvisnih programov socialnih služb so financirale lokalne, državne ali federalne oblasti. Po obdobju dokaj strmih vzponov, je prihajalo v proračunih teh programov do zastojev in celo upadanja – družbena pričakovanja pa so kajpak še naprej naraščala. Tudi tu je eden od povodov za zahteve po reformi.

Toda avtorico zanima predvsem dejstvo, da se kot reforma najpogosteje ponuja usklajevanje programov – čeprav vse dosedanje izkušnje kažejo, da so bili vsi ti programi obsojeni na neuspeh.

Vzroki ponesrečenega usklajevanja (avtorica še posebej navaja primere usklajevalnih projektov, ki jih financira HEW – ministrstvo za zdravstvo, izobraževanje in socialno skrbstvo) so v načinu dela socialnih služb, v programu dela in načinu financiranja. Ovi- re je strnila v štiri področja.

a) Konflikti glede koncepta;

Četudi je osnovna ideja o boljši koordinaciji med socialnimi službami jasna in razumljiva, je še vedno mnogo dvoumnosti v prevajanju te ideje v administrativno in profesionalno prakso.

b) Profesionalni odpori;

Pogosto se tisti, ki delajo v socialnih službah, otepajo integracije in koordinacije. Vzrok za to je v njihovih družbenih vlogah, v načinu njihovega izobraževanja ter v po-

gledih na cilje, ki naj bi jih imelo socialno skrbstvo. Ni redko mnenje, da bi se z reorganizacijo znižala kvaliteta uslug (avtorica ponazori to z več primeri, posebej pri ustanovah za mentalno obolele). Drugi vir profesionalnega odpora se poraja iz konflikta med tistimi, ki delajo v socialnih službah ter administracijo in politiki. Poziv k tesnejšemu sodelovanju med skupinami različnih profesij neposredno ogroža strukturo specializacije in posredno ogroža profesionalne ekspertize znotraj vsakega področja specializacije.

c) Birokratski pritiski;

Usklajevalni programi ne spreminjajo le položaja posameznikov, marveč posegajo v samo strukturo organiziranosti. Tudi ni treba dokazovati, da se vsaka organizacija upira spremembam, ker ima že standardne, ustaljene postopke, ki jih nerada spreminja. Zato imajo usklajevalni programi, do katerih prihaja na višji ravni, praviloma zelo malo vpliva na lokalno raven, kjer hočejo socialne službe obdržati svojo avtonomijo in s tem tudi ustaljen način dela.

d) Politični kontekst;

Sistem socialnih služb je močno vpet v politična dogajanja in v boj med različnimi političnimi skupinami. Tudi usklajevanje programov (kot vsaka druga oblika reorganizacije) je postalo orodje za merjenje moči, uveljavljanja kontrole, privilegijev ali denarnih sredstev v sistemu socialnih služb. Raziskave načrtovalcev in administratorjev HEW programov so razkrile osupljive rezultate, ki kažejo, koliko raznoterih pojavov se povezuje z denarjem federacije, kar še bolj otežkoča reforme.

Druga posledica, ki izvira iz političnega konteksta usklajevanja socialnih služb pa je ta, da lahko v nekih določenih razmerah odpravljanje podvajanja in prekrivanja odpravi tudi pogoje za uspešno izpolnjevanje nalog socialne službe. Usklajevanje lahko doseže to, da bodo socialne službe bolj racionalne in homogene. Toda s tem, ko bo povečana dostopnost do teh služb, bo po mnenju avtorice odpravljena svobodna izbira posameznikov. Racionalizacija sistema prek koordinacije lahko uniči nekaj njegovega pluralističnega značaja (str. 32).

Glede pluralizma pa je treba omeniti še nekaj. Če so vse vrvine, institucije in procesi družbenega sistema usklajeni in prilagojeni zgolj potrebam sistema, če ni strukturalnih

okvirov za konflikte, za takšna navzkrižja, ki jih ni mogoče zgladiti, tedaj niso možne niti spremembe, ki bi izvirale iz samega sistema. Če bi bil sistem socialnih služb poenoten, uniformen, bi se lahko zgodilo, da bi tekel razvoj nepravilno.

Pri političnem kontekstu socialnih služb ne smemo pozabiti tudi na to, da so politični cilji zelo nedosledni in večkrat v medsebojnem nasprotju, kar tudi zavira usklajevalne procese.

Ob vseh teh ovirah je razumljivo, da so rezultati koordinacije relativno slabi in da ne prinašajo pričakovanih uspehov. »Integracija služb redkokdaj zmanjša stroške ... (in) zelo pogosto terja skupne informacijske sisteme, ki so praviloma dragi« (str. 34).

Toda zakaj je mnenje o potrebnosti usklajevanja še vedno tako uveljavljeno? Avtorica meni, da je vzrok za to v *simbolični vrednosti koordinacije*. Simbolika se izraža v treh zahtevah, ki naj bi jih usklajeni programi uresničili:

a) *Racionalnost*: Mešanica različnih služb, njihovih varovancev in predvsem nerazumljivost tistega, kar se v socialnih službah dogaja, terja reformo, ki obljublja, da bo v tem kaosu napravila red in zmanjšala stroške.

b) *Kooperacija*: Neločljiv del koncepta integracije socialnih služb je spoznanje o zaželenosti kooperacije, ki je zdaj ni, ob večji koordinaciji pa bi bila možna.

c) *Uspešnost in učinkovitost*: Koordinacija obljublja tudi na tem področju bistveno izboljšanje.

Zaradi vseh teh treh »obljub« ima koordinacija še vedno nenavadno visok ugled.

Rešitev tega vidi avtorica v raziskovanju koordinacijskih projektov. Potrebno je oceniti, ali bo nek program, projekt resnično uspel socialne dejavnosti uskladiti in kakšne rezultate bomo s tem dosegli: boljše usluge, manj stroškov, večje zadovoljstvo delavcev v socialnih službah, lažji dostop do socialnih služb ... Pravi občutek za te velike cilje socialnih služb pa po mnenju avtorice lahko poveča vrednost raziskovanja za tiste, ki na področju socialne politike odločajo.

Toda tu nekaj manjka. Avtorica sicer pravi, da »so vlade sistem socialnih služb vzpostavile in ga plačujejo kot udejanjanje političnih in socialnih smotrov« (str. 30), toda omejen je na ožji segment socialne politike. Socialnih služb ni mogoče obravnavati ne

glede na najširšo vlogo socialne politike v družbi. Ni sicer bistveno to, da hoče nova ameriška administracija zmanjšati proračun ministrstva za zdravstvo, izobraževanje in socialno skrbstvo (ki ima trenutno res največji proračun). Pomembnejše je to, da postajata delo in socialno skrbstvo nasprotujoča si izraza v ameriškem ethosu, da se vse bolj dogaja tisto, kar je I. L. Horowitz imenoval »povratak k malthuzijanstvu« (pri-

merjaj: I. L. Horowitz, Social welfare state power, and the limits to equity, v: Policy studies Review Annual 2/78, str. 346). In da ne omenimo povsem prezrtega problema »socialnega dela v kapitalističnih produkcijskih razmerah« (primerjaj prevod dobrega zbornika: W. Hollstein, M. Meinhold – Socijalni rad u kapitalističkim uslovima).

(Pripravil P. Južnič)

Marksizam u svetu (Beograd)

št. 1-2/1982

Osrednja tema: Artikulacija načina proizvodnje in nerazvitost; MIOMIR JAKŠIĆ: Zasnova artikulacije načina proizvodnje; JURIJ BAJEC: Nerazvitost in koncepcija artikulacije načina proizvodnje; HAROLD WOLPE: Artikulacija načina proizvodnje; PIERRE-PHILIPPE REY: Proces artikulacije; AIDAN FOSTER-CARTER: Kontroverza načina proizvodnje; BARI HINDESS in PAUL HIRST: Ali obstaja splošna teorija načina proizvodnje? BARI HINDESS in PAUL HIRST: Geneza in nezadostnost teorije »predkapitalističnih načinov proizvodnje«; JONATHAN FRIEDMAN: Marksistična teorija in sistemi totalne reprodukcije; HAMZA ALAVI: Indija in kolonialni način proizvodnje; DOUG McEACHERN: Način proizvodnje v Indiji; JOHN G. TAYLOR: Artikulacija različnih načinov proizvodnje in njen vpliv na strukturo formacij »tretjega sveta«; UMBERTO MELOTTI: Socializem in birokratski kolektivism v deželah v razvoju; *Aktualne teme:* LUDVIK ČARNI: Marksistična načela periodizacije razvoja človeške družbe; WALTER SÜSS: NATO pakt in Varšavska zveza med »zmanjševanjem oborožitve« in tekmovanjem za nadvlado; *Prikazi.*

Kulturni radnik (Zagreb)

št. 1/1982

Jugoslovanska družba in možnosti samoupravljanja: SRĐAN VRCAN: Samoupravljanje in novi izzivi; ŽARKO PUHOVSKI: Prehodna konstitucija družbenosti; VUČINA VASOVIĆ: Možnosti in meje samoupravljanja; ZORAN MALENICA: Delavski razred in samoupravljanje; VELJKO CVJETIČANIN: Beleške o študiji »Samoupravljanje – stvaritev delavskega razreda«; MIRJANA KASAPOVIĆ: Država in samoupravljanje; SRĐAN DVORNIK: Meje prehodne družbe in domet samo-

upravljanja; *Urbana družba in kritika kulture:* MARIJAN UZELAC: Pripombe o kapitalističnem urbanizmu; PETER NEITZKE: Osamiti agente kulturne kritike; OGNIJEN ČALDAROVIĆ: Mesto urbane sociologije v okviru splošne sociologije; *Vprašanja socializma:* JOVAN MIRIĆ: Demokracija kot politično utrjevanje odnosa dela in lastništva; PAUL M. SWEEZY: Porevolucionarna družba; *Ideje, pogledi, mišljenja:* ŽARKO PUHOVSKI: Stalinizem in metafizika (Fuad Muhić, Stalinizem); ĐURĐA KNEŽEVIĆ: Fašizem v očeh komunističnega sodobnika (Palmiro Togliatti, Predavanja o fašizmu); ZDENKA DUKA: Sartre in marksizem (J. P. Sartre, Filozofske in politične razprave); BOŽO KOVAČEVIĆ: Marksizem in prirodoslovne vede (Ljubomir Berberović: Prirodoslovje kot filozofija); VELJKA ČOLIĆ: Eksistencializem Lava Šestova (Lav Šestov, Dostojevski in Nietzsche).

Socijalizam (Beograd)

št. 2/1982

Študije in članki: STOJAN BABIĆ: Politična ekonomija svetovnega trga in teorija neenake menjave; LJUBIŠA S. ADAMOVIĆ: Svetovna inflacija in tržišče surovin; GAVRO CERONIĆ: Kriza in strukturne spremembe v razvitih državah; DUŠAN DINKIĆ: Načela spodbujevalnega sistema pridobivanja in delitve sredstev za osebne dohodke; VOJAN RUS: Komunisti, morala in samoupravljanje; BRANISLAV KRSTIĆ: Ekspanzija največjih mest – zaostrovanje protislovij v družbi in prostoru; *Prispevki:* ESAD ZGODIĆ: Svetovni pretok in nacionalna identiteta; DARKO MARINKOVIĆ: Posebne oblike spontanega izražanja interesov delavskega razreda; SEVERIN M. FRANIĆ: Film in družbena kritika; *Pogledi:* VANČO ANDONOV: Makedonci v Harvardski etnični enciklopediji; *Prikazi.*

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- GODELIER Maurice: Marksizam i antropologija. (Horizon, trajets marxistes en anthropologie.) Prev. M. Hanžeković, D. Zorić. Napomena o knj. Rade Kalanji. Zagreb, Školska knjiga 1982. 402 str. (Suvremena misao, 275)
- LUKACS Georg: N. Bucharin: Theorie des historischen Materialismus. (Prev. B. Debenjak.) Časopis za kritiko znanosti..., Lj., 1981, št. 43/44, str. 191-196.
- MARX Karl: Kapital. Kritika politične ekonomije. 1. zv., 1. knj. Novi slov. prevod Časopis za kritiko znanosti..., Lj., 1980, št. 41/42, 1981, št. 43/44, 45/48.
- ŠEŠERKO Leopold: K zgodovini kritike Marxovega »Kapitala«. Časopis za kritiko znanosti..., Lj., 1981, št. 43/44, str. 42-79.

II. FILOZOFIJA

- BURGER Hotimir: Filozofija tehnike. Zagreb, Naprijed 1979. 184 str. (Enciklopedija filozofskih disciplin, 4)
- HRIBAR Tine: Resnica o resnici. Maribor, Obzorja 1981. 165 str. (Znamenja, 58)
- KREŠIĆ Andrija: Filozofija religije. Zagreb, Naprijed 1981. (Enciklopedija filozofskih disciplin, 5)
- LIKAR Vojislav: Epistemološka analiza procesa znanstvenega spoznavanja pri G. Bachelardu. Vestnik Inštituta za marksistične študije SAZU, 1/1981, št. 2. str. 41-63.
- MIŠČEVIĆ Nenad: Filozofija jezika. Zagreb, Naprijed 1981. 253 str. (Enciklopedija filozofskih disciplin, 6)
- PLATON: Timaj. (Tiamio.) Sa grčkog prev. i objašnjenja dodala Marjanca Pakiž. Redak. prev. Lj. Crepajac. Predgovor, podnaslovi i tematski pregled Branko Pavlović. Beograd, Mladost 1981. 167 str. (Ideje, Velika edicija, 18)
- POTRČ Matjaž: Leibnizova tradicija in Freggejev pojmovni zapis. Vestnik Inštituta za marksistične študije SAZU, 1/1981, št. 2, str. 65-103.
- ULE Andrej: Osnovna filozofska vprašanja sodobne logike. V Ljubljani, CZ 1982. 496 str. (Misel in čas, 39)
- URBANČIČ Ivan: Lenjinova »filozofija« ili o imperijalizmu. (Predelan prev. izd. iz 1970.) Prev. Milojka Lalić. Osijek, »Revija« Radničkog univerziteta »Božidar Maslarić« 1980. 101 str. (Mala teorijska biblioteka, 7)

III. SOCIOLOGIJA

- DÉZAMY Théodore: Zakonik zajednice. (Code de la communauté.) Predgovor i bilješke Mile Joka. (S franc. prev. Z. Knežević.) Zagreb, Školska knjiga 1982. 170 str.
- DURKHEIM Emile: Vaspitanje i sociologija. (Education et sociologie. Prev. D. Dimitrijević. Beograd, Zavod

za udžbenike i nastavna sredstva 1981. 105 str. (Saznanja, 1)

- GOLOB Matija: Nekaj socioloških vidikov o nasledstvu na kmetijah. V: SOCIOLOŠKI preseki slovenske družbe, 1982, str. 260-265.
- KAMUŠIČ Mitja: Nerešena vprašanja prestrukturiranja gospodarstva v scenariju ekonomskega razvoja Slovenije do leta 2000. IB, Lj., 1981, št. 8/9, str. 13-17.
- KAVČIČ Bogdan: Samoupravna organizacija dela. Ljubljana, Delavska enotnost 1982. 249 str. (Družboslovje)
- KLINAR Peter: O poklicnih problemih sociologov. V: USMERJANJE družbenega razvoja. 1981, str. 287-294.
- KORAČ Slobodan: Konflikti razvojnih ciljeva u samoupravnom društvu. Beograd, Rad 1981. 304 str. (Teorijski spisi)
- LUHMANN Niklas: Teorija sistema. Svrhovitost i racionalnost. (Zweckbegriff und Systemrationalität. Prev. i pogovor F. Zenko.) Zagreb, Globus 1981. 349 str. (Novi svijet, 14)
- MARCUSE Herbert: Prikozi za fenomenologiju istorijskog materijalizma. (Der deutsche Künstlerroman. Prev. D. N. Basta. Predgovor B. Bruić.) Beograd, Kultura 1982. 229 str. (Zodijak, 54)
- MEŽNARIĆ Silva: O odgovornosti raziskovalcev pri posredovanju socioloških raziskovalnih izsledkov. V: SOCIOLOŠKI preseki slovenske družbe, 1982, str. 169-172.
- MORGAN Lewis H.: Drevno društvo. (Ancient society.) Istraživanje čovekovog razvoja od divljstva i varvarstva do civilizacije. Prev. Dj. Krstić, Rec. i predgovor O. Blagojević. Pogovor N. F. Pavković. Indeks D. Lazović. Beograd, Prosveta 1981. 1 svt, sl. + 508 str. (Karijatide, 10)
- PEŠEC Mojca: Sociološka in politološka analiza družbenega razvoja in usmeritve v srednjeročnem planu z vidika dolgoročnega razvoja Slovenije. Sodelavec: Duško Sekulić, konsultant Stane Saksida. 1. del. 1982. IV+314 str. = f.
- RANKOVIĆ Milan: Seksualnost na filmu in pornografija. Beograd, Prosveta - Institut za film 1982. 269 str.
- ROTAR Braco: Pomeni prostora. (Ideologije v urbanizmu in arhitekturi.) Ljubljana, Delavska enotnost 1981. 311 str. +(16) str. pril.
- RUS Veljko: Tretji val. (Alvin Toffler.) I-II. Naši razgledi, Lj., 12. in 26. 2. 1982. št. 3, 4.
- SAKSIDA Stane: Globalni koncept dolgoročnega razvoja slovenske družbe. IB, Lj., 1981, št. 12, str. XX-XXIV.
- : SOCIOLOŠKI preseki slovenske družbe. Strokovno posvetovanje, Otočec, 18-19. 6. 1982. (Izd. Sociološko društvo Slovenije-FSPN, Društvo sociologov Do-

- lenjske, et al. Ured. odbor Z. Roter, P. Klinar, et al. Novo mesto, Dolenjski list 1982. 299 str.
- SRUK Vlado: Družboslovno in filozofsko branje. Recenzije, marginalije, eseji ob knjigah. Murska Sobotna, Pomurska založba 1981. 271 str.
- SRUK Vlado: Na temo družbene kritike. Ljubljana, Zveza delavskih univerz Slovenije – DDU Univerzum 1982. 115 str. (Družbeno izobraževanje, 93)
- TEPINA Marjan: Ekološka komponenta dolgoročnega razvoja. IB, Lj., 1982, št. 1–2, str. XVIII–XXV.
- : USMERJANJE družbenega razvoja. Družboslovne razprave. Ured. Bela Sever. Izd. FSPN. Ljubljana, DDU Univerzum 1981. 304 str.
- ZUPANČIČ Karel: Izvenzakonska skupnost v novejši jugoslovanski zakonodaji. Pravnik, Lj., 1981, št. 10–12, str. 357–373.
- : STUDIJE O ŽENI I ŽENSKI POKRET. Tematska št. Marksizem u svetu, Bgd, 1981, št. 8–9, 500 str.
- ŽIVKOVIĆ Miroslav: Prilog jugoslovenskoj urbanoj sociologiji. Beograd, Zavod za organizaciju poslovanja i obrazovanje kadrova 1981. 312 str.
- IV. PSIHOLOGIJA
- BRAJŠA Pavao: Človek, spolnost, zakon. Psihodinamika odnosov, seksualnosti in zakona. (Predgovor Vinko Skalar.) Ljubljana, Delavska enotnost 1981. 424 str. (Družboslovje)
- MASLOW Abraham H.: Motivacija i ličnost. (Motivation and personality. Prev. Lj. Miočimović. Predgovor B. V. Popović.) Beograd, Nolit 1982. 376 str. (Psihološka biblioteka, 33)
- REICH Wilhelm: Analiza karaktera. (Charakteranalyse. – Character Analysis. Prev. V. Švab. Zagreb, Naprijed 1982. XXI+471 str. (Psihološka biblioteka, 10)
- RUBINŠTEJN Sergej L.: O mišljenju i putevima njegovog istraživanja. (O mišljenju i putjah ego istraživanja. Prev. R. Teodosić. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva 1981. 156 str. (Saznanja, 2)
- V. ZNANOST – KULTURA – PROSVETA – ŠOLSTVO
- ADAM Franko: Gilli in vprašanja vrednostne nevtralnosti znanosti. Časopis za kritiko znanosti... Lj., 1981, št. 45/48, str. 155–161.
- BENEDETIČ Ana: Pot do slovenske univerze. Ljubljana, Partizanska knjiga 1981. 104 str. Ilustr.
- BEZDANOV Stevan: Vzgoja in izobraževanje v misli in delu Edvarda Kardelja. Ljubljana, Delavska enotnost 1982. 412 str. (Družboslovje)
- BEZDANOV Stevan: Vzgoja in izobraževanje v dokumentih KPJ in ZKJ. (Prev. in priredila Marjana Kunec. Beseda o delu Rodoljub Čolakovič.) Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1981. 223 str. (Novi vidiki, 39)
- BACHELARD Gaston: Racionalistična dejavnost sodobne fizike. Vestnik Inštituta za marksistične študije SAZU 1/1981, št. 2, str. 177–204.
- DRAKULIČ Slobodan: Obrazovanje i poredak. Rijeka, Izdavački centar Rijeka 1981. 153 str. (Dometi, N. S., 11)
- DRAKULIČ Slobodan: Alternative v socialni funkciji izobraževanja. Časopis za kritiko znanosti... Lj., 1981, št. 45/48, str. 143–148.
- KREFT Bratko: Meditacije o Krleži. Sodobnost, Lj., 1982, št. 2, str. 113–126. (nad. sledi)
- MOČNIK Rastko: Mesčevo zlato. Prešeren v označevalcu. Ljubljana, DDU Univerzum 1981. 117 str. (Analecta, 4)
- PIVEC Franci: Izpiti po jugoslovansko. Časopis za kritiko znanosti... Lj., št. 45/48, str. 114–118.
- PUHAR Alenka: Odgovornost za ubeseditve žive stvarnosti. Naši razgledi, Lj., 15. 1. 1982, št. 1.
- ROTAR Braco: Govoreče figure. Eseji o realizmu. Ljubljana, Univerzum 1981. 135 str. Ilustr. (Analecta, 3)
- : SIMPOZIJ O BLEIWEISU... Lj., 17. 3. 1982. Bavdek S., Urbančič I. Naši razgledi, Lj., 1982, št. 6.
- ŠETINC Franc: Naloge komunistov v družbenih akcijah za slovenski jezik. Delo, Lj., 6. 2. 1982.
- ŠIREC Jože: Pročelje in bistvo začete srednješolske reforme. Naši razgledi, Lj., 12. 2. 1982, št. 3.
- ŠTRUKELJ Inka: Jezik in manjšinske pravice. Razprave in gradivo, Lj., 1981, št. 13–14, str. 149–156.
- VI. POLITIČNE VEDE
1. Splošna dela:
- BASSO Lelio: Socializem i revolucija. (Socialismo e rivoluzione. Prev. S. Roič. Predgovor V. Mikecin.) Zagreb, Globus 1981. XX+436 str. (Prometej, 13)
- POULANTZAS Nicos: Država, vlast, socializem. (L'Etat, le pouvoir, le socialisme. Prev. D. Celebrini. Pogovor V. Cvjetičanin.) Zagreb, Globus 1981. 295+(V) str. (Novi svijet, 15)
2. Družbenopolitični sistem SFRJ:
- : AKTIVNOSTI občin pri materialnem razvoju in razvoju samoupravnih družbenoekonomskih odnosov v procesu družbene reprodukcije. Posvetovanje Skupnosti slovenskih občin dne 13. maja 1981 v Murski Soboti. Ljubljana, Skupnost slovenskih občin 1981. 207 str. (Občina kot komunizma, 5)
- AVBELJ Viktor: Pri uresničevanju samoupravnega sistema... Poročilo o 4-letnem delu predsedstva SRS... Delo, Lj., 1. 4. 1982.
- BIBIČ Adolf: Moč ljudskih množic. Kardeljeva koncepcija socialistične demokracije Ljubljana, Komunist 1981. 104 str.
- BLAHA Tilka: Ob mnogih nalogah so ljudje sami utrjevali tudi družbeno vlogo SZDL... Delo, Lj., 3. 2. 1982.
- : DELAVCI o svojem družbenem položaju. Prispevki za 3. konferenco Zveze sindikatov Slovenije. Ljubljana, Raziskovalni center za samoupravljanje RS ZSS 1981. 148 str. (Vidiki samoupravljanja, 72)
- DOLANC Stane: Socializem mora uveljaviti demokracijo... o delu med kongresoma ZKJ... Delo, Lj., 17. 3. 1982.
- GULIČ Andrej – LUČKA ROZIN-ŠAREC: Vključevanje stanovalcev v urejanje bivalnega okolja v naselju. Ljubljana, Urbanistični inštitut Slovenije 1981. (IV) f.+224 str. + 6 str. pril. +23 ilustr.
- : IZBRANI podatki o socialnem razvoju SR Slovenije. Gradivo za 3. konferenco Zveze sindikatov Slovenije. (Ured. in pripravil Jože Tavčar.) Ljubljana, Raziskovalni center RSZSS 1981. 76 str. (Vidiki samoupravljanja, 73)

- IZVRŠNI sveti. (Odg. ured. Miha Ribarič.) Ljubljana, Komunist 1981. 155 str. (Študijski zvezki, 2)
- KARDELJ Edvard: O komuni. (Ured. slov. izd. Boris Tkačik.) Ljubljana, DZS 1981. 641 str.
- KOCJANČIČ Rudi: Delegatski mandat. Ljubljana, Zveza delavskih univerz Slovenije – DDU Univerzum 1982. 153 str. (Družbeno izobraževanje, 94)
- KRAIGHER Sergej: Političnim izhodiščem in akcijskemu programu mora slediti konkretna akcija... Kosovski-mu aktivu, Delo, Lj., 10. 3. 1982.
- KRAIGHER Sergej: Delavcem nihče ne more odvzeti odločanja... Intervju za RTV Beograd (V. Milenković, M. Erič. Delo, 3. 3. 1982, Komunist, Lj., 5. 3. 1982, št. 9.
- KRAIGHER Sergej: Ekonomska samostojnost narodov in narodnosti se vse bolj povezuje z ekonomsko samostojnostjo človeka... Znanstveno posvetovanje v Mariboru..., Delo, Lj., 28. 1. 1982, Komunist, 5. 2. 1982, št. 5,
- POLOŽAJ in delovanje občinske skupščine. Ured. Ciril Ribičič. Ljubljana, Skupnost slovenskih občin 1982. 279 str. (Občina kot komuna, 6)
- POPIT France: Slovenija ne blokira rešitev, ki temeljijo na samoupravnih osnovah... izvoz..., Delo, Lj., 5. 3. 1982,
- POPIT France: Naloge komunistov pri utrjevanju..., Referat na 9. kongresu ZKS..., Komunist, Lj., 15. 4. 1982 – kongresna št. 1.
- PROGRAMSKE usmeritve XI. kongresa ZSMS. Osnutek. Ljubljana, RK ZSMS 1982. 44 str. (Dokument II)
- REGISTER veljavnih predpisov SFRJ in SR Slovenije za leto 1982. Pripravila M. Pavlica in I. Toplišek. Ljubljana, Center za samoupravno normativno dejavnost 1982. 354 str. (Priročniki, 80)
- RESOLUCIJA 9. kongresa ZK Slovenije. Delo, Lj., 19. 4. 1982 – pos. pril.
- SAMOUPRAVLJANJE – put oslobadjanja rada. Teorijske rasprave »Misao i revolucionarno delo Edvarda Kardelja. (Naučni skup. 27.–28. 1. 1981, Lj., Izd. JCTPS.) Ljubljana, Delavska enotnost 1981. 592 str.
- SORSAK Slavko – JOŽE SMREKAR: Delovanje družbenopolitičnega in družbenoekonomskega sistema v neposredni vojni nevarnosti in vojni. Ljubljana, DDU Univerzum 1981. 53 str. (Mala knjižnica SLO in družbene samozaščite, 5)
- STATUT ZSM Slovenije. Osnutek. Ljubljana, RK ZSMS 1982. 24 str.
- TITO: Zbrana dela. Zv. 7, 8. Ljubljana, Komunist 1982.
- TRIINDVAJSETA seja CK ZKJ. (Prev. F. Brglez in R. Zupan.) Ljubljana, Komunist 1981. 165 str. (Dokumenti ZKJ)
- ZVEZA KOMUNISTOV JUGOSLAVIJE. Statut. Dokumenti za 12. kongres ZKJ. Statut ZKJ. Osnutek sprememb in dopolnitev. Komunist, Lj., 26. 3. 1982; pos. pril. 24. str.
- ZK Slovenije v akciji: Ne le pojasnjevati, temveč spreminjati. (Ured. in uvod Peter Bregar.) Ljubljana, Komunist 1982. 232 str.
- ZVEZA SINDIKATOV SLOVENIJE. 3. konferenca. ... O socialni varnosti. Delo, Lj. 5. in 6. ter 8. 2. 1982.
3. **Politični sistemi in organizacije:**
- BAHRO Rudolf: Alternativa, Kritika realnog socijalizma. (Neskraćeno študijsko izdanje.) (Die Alternative. Zur Kritik des real existierenden Sozialismus. Prev. D. Dujmić. Pogovor V. Cvjetičanin.) Zagreb, Globus 1981. 406 str. (Novi svijet, 16)
- KOMUNISTIČNA PARTIJA ITALIJE: Ni demokracije, sodelovanja, možnosti za samoupravljanje. ... Naši razgledi, Lj., 12. 2. 1982, št. 3. – NAVZKRIŽ z interesi miru in socializma. Delo, Lj., 29. 1. 1982. – Ob polemiki KPI in KP SZ. ... Komunist, Lj., 1982, št. 5.
- POLJSKA. Izdali: Časopis za kritiko znanosti..., Mladina, Radio študent, Tribuna. Ljubljana 1982. 200 str. (Časopis za kritiko znanosti... 1982, št. 49)
5. **Mednarodni odnosi:**
- PLETERSKI Janko: Vplivi Kardeljevega pisanja o narodih in narodnem vprašanju. Komunist, Lj., 29. 1. 1982, št. 4.
- PROBLEM RAZVIJANJA POLOŽAJA IN ZAŠČITE MANJŠIN V SISTEMU OZN V LUČI JUGOSLOVANSKEGA OSNUTKA DEKLARACIJE O PRAVICAH NARODNIH, ETNIČNIH, JEZIKOVNIH IN VERSKIH MANJŠIN. Znanstveno posvetovanje, 1981, Brdo pri Kranju. Razprave in gradivo, Lj., 1981, št. 13–14, 243 str.
- VRHOVEC Josip: V naših odnosih z vsemi državami..., Delo, Lj., 11. 2. 1982.
- VII. **POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO**
- BRAVERMAN Harry: Delo in monopolni kapital. Časopis za kritiko znanosti..., Lj., 1981, št. 43/44, str. 152–180.
- CIZELJ Boris: Ekonomska sodelovanja med deželami v razvoju. Teorija in praksa kolektivne opore na lastne sile. Ljubljana, Komunist 1982. 321 str.
- DOGOVOR o uresničevanju družbene usmeritve razporejanja dohodka v letu 1982 in metodologija za spremljanje izvajanja dogovora. Ljubljana, Delavska enotnost 1982. 46 str.
- EKONOMSKI modeli planiranja. Ured. Neven Borak. Ljubljana, Zavod SRS za družbeno planiranje 1981. 66 str. (IB – izred. publ.)
- HENDERSON Jeff & Robin COHEN: Kapital in delovna etika. Časopis za kritiko znanosti..., Lj., 1981, št. 43/44, str. 181–190.
- VIII. **SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE**
- OSOLNIK Bogdan: Prispevek k boju neuvršenih in področju informacij. Naši razgledi, Lj., 29. 1. 1982, št. 2.
- SPLIČAL Slavko: Množično komuniciranje med svobodo in odtujitvijo. Maribor, Obzorja 1981. 254 str. (Sociološka in politološka knjižnica, 14)
- IX. **ZGODOVINA – GEOGRAFIJA**
- ZBORNIK DOKUMENTOV in podatkov o narodnosovobodilni vojni jugoslovanskih narodov. VI. del, knj. 16: Boji v Sloveniji 1944. Ljubljana 1981. 983 str.
- X. **POTOPI – BIOGRAFIJE – PRIROČNIKI – SLOVARI**
- KREFT Ivan: Spori in spopadi. V spominih in dokumentih. 1. knj. Maribor, Obzorja 1981. 486 str.

UDC 339.72.05:339.5+336.745:342.25

RANT, mag. Andrej: Problems Concerning Distribution in the Balance of Payments and Foreign Exchange Balance (of Republics and Autonomous Provinces)

Teorija in praksa, Ljubljana 1982, Vol. 19, No. 5, p. 597-609

The author deals with the practical aspect of the positions of republics and Autonomous provinces in the uniform balance of payments and foreign exchange balance of Yugoslavia. In practice, the realization of these positions is based on the balancing of the trends in foreign trade which emphasises the question of the distribution of foreign currency rather than that of its generation. This determines the role of the bank system, the NBJ (the Yugoslav National Bank) in particular, as well as the role of foreign currency reserves in the redistribution and allocation of foreign currency to republics and autonomous provinces. When examining the functioning of the foreign currency market and the self-management flow of foreign currency, the author pays special attention to the role of foreign currency accounts and the influence the mechanisms of the SISEOT have on foreign trade. In the concluding part the author considers the possible ways of solving the current problems arising in our foreign trade relations.

UDC 331.152.2:343.53/533

PEČAR, dr. Janez: Self-Management Control in Reducing Deviation in the Economy

Teorija in praksa, Ljubljana 1982, Vol. 19, No. 5, p. 646-662

In Yugoslavia self-management workers' control, conciliatory councils, general and specific courts of associated labour, arbitration tribunals, courts of honor, etc. are self-management supervisory mechanisms offering possibilities for the decentralisation of the state judicial and supervision roles. Self-management supervision functions are not alienated from people but, owing to the very nature of self-management, immanent in people. In conditions of the stabilization of our society, however, the self-management supervisory mechanisms often meet with difficulties because they have to deal with phenomena deriving from antagonisms between the global common social interests and group interests of a particular social environment. If what is involved is only the "controlling" as a psychological and social need, then these mechanisms should be accompanied by boldness, penetration, commitment, quality and readiness to cope with deviant phenomena. Since all working organizations are not in equally favourable economic conditions – because of social differentiation and unequal possibilities of the generation of income – the self-management control in different environments also meets with unequal tasks, the more so, because of the different ways the class interests express themselves in the control. The state still determines incriminations, particularly in the economic sphere, where restrictions are hard to bear. Since self-management control has no sanctions of its own, it has to resort to the state. Therefore, for the time being, it can not substitute the state control but function, particularly, as its supplement. Its true role is only indicating itself on the horizon.

UDK 339.72.05:339.5+336.745:342.25

RANT, mag. Andrej: Problemi delitve v plačilnobilančnih in deviznobilančnih pozicijah (republik in avtonomnih pokrajin)

Teorija in praksa, Ljubljana 1982, let. 19, št. 5, str. 597–609

Avtor obravnava najprej praktično vlogo pozicij republik in avtonomnih pokrajin v enotni plačilni in devizni bilanci Jugoslavije. Uveljavljanje pozicij temelji v praksi na materialnem bilanciranju tokov v ekonomskih odnosih s tujino, kar postavlja v ospredje vprašanje delitve deviz, manj pa njihovo ustvarjanje. To dejstvo opredeljuje tudi vlogo bančnega sistema, predvsem NBI in deviznih rezerv pri prerazporejanju in alokaciji deviz med republikami in avtonomnimi pokrajinama. Pri obravnavanju delovanja deviznega trga in samoupravnih pretokov deviz razčlenjuje avtor še posebej vlogo deviznih računov in vpliv mehanizmov SISEOT na poslovanje s tujino. V sklepnem delu so razmišljanja o možnih načinih razreševanja trenutnih problemov, s katerimi se soočamo v ekonomskih odnosih s tujino.

UDK 331.152.2:343.53/.533

PEČAR, dr. Janez: Samoupravno nadzorstvo pri omejevanju deviantnosti v gospodstvu

Teorija in praksa, Ljubljana 1982, let. 19, št. 5, str. 646–662

Samoupravna delavska kontrola, poravnalni sveti, splošna in posebna sodišča združenega dela, arbitraže, sodišča časti itd. so v Jugoslaviji samoupravni družbenonadzorni mehanizmi, ki odpirajo možnosti za deetatizacijo državnih pravosodnih in nadzornih vlog. Samoupravne nadzorne funkcije niso odtujene od ljudi, marveč so jim imanentne zaradi bistva samoupravljanja. V razmerah stabilizacije naše družbe pa prihajajo samoupravno nadzorni mehanizmi pogosto v težaven položaj, ker morajo urejati in obravnavati pojave, ki nastajajo iz nasprotij med globalnimi splošnimi družbenimi interesi in skupinskimi koristmi okolja, iz katerih neredko tudi sami izhajajo. Če naj bi šlo pri tem predvsem za »kontrolizacijo« kot psihosocialno potrebo ljudi v združenem delu, pa so tovrstnim mehanizmom pogosto potrebni še smelost, prodornost, zavzetost, kakovost in pripravljenost spopadati se z deviantnimi pojavi. Ker tudi delovne organizacije niso v enako ugodnih gospodarskih razmerah, ker gre pri njih prav tako za socialno razločevanje in neenakost v možnostih ustvarjati prihodek, je tudi samoupravno nadzorstvo v raznih okoljih postavljeno pred neenake naloge, zlasti zato, ker se tudi razredni interesi v nadzorstvu izražajo na različne načine. Država še vedno določa inkriminacije, zlasti v gospodarjenju, ki težko prenaša omejitve. Ker samoupravno nadzorstvo nima svojih sankcij, se mora tudi zaradi tega obračati po pomoč k državi. Zato še nekaj časa ne bo nadomestilo državnega nadzorstva, marveč bo predvsem njegovo dopolnilo. Prava vloga se mu še le nakazuje na obzorju.

IZ ZALOŽBE »DELA VSKA ENOTNOST«

V zbirki Družboslovje je v letu 1982 izšlo:

Stevan Bezdanov: Vzgoja in izobraževanje v misli in delu Edvarda Kardelja

Pavao Brajša: Človek, spolnost, zakon

Bogdan Kavčič: Samoupravna organizacija dela

Zbornik: Družba, znanost, tehnologija (prispevke so napisali: Samo Cejan, dr. Ivo Fabinc, Rado Faleskini, dr. Bogdan Kavčič, dr. Andrej Kirn, dr. Miha Kremser, mag. Franc Križaj, Milan Kučan, mag. Josip Majski, dr. Viljem Merhar, mag. Miran Mihelčič, dr. Zdravko Mlinar, Marjan Pipan, dr. Stojan Pretnar, dr. Lojze Sočan, dr. Marjan Svetličič, dr. Gojko Stanič, Andrej Vojir in dr. Arnold Walravens)

Miha Ribarič, Ciril Ribičič: Kardeljeva zamisel družbenoekonomskega in družbenopolitičnega sistema

V tisku:

Ana Krajnc: Motivacija za izobraževanje

V pripravi:

Marjan Rožič: Pluralizem samoupravnih interesov

Michel Foucault: Nadzorovanje in kaznovanje

Braco Rotar: **Risarji:** Učenjaki (Ideologije v urbanizmu in arhitekturi na Slovenskem)

Savin Jogan: Pariška komuna in svobodna jugoslovanska občina

V knjižnici »Sindikati« je v letu 1982 izšlo:

Rudi Kropivnik: Promet v družbenoekonomske razvoju

—: Kultura dela

—: Sindikati in množična inventivna dejavnost

Franci Stare: Možnosti za vrnitev naših delavcev na tujem v domovino

Bogdan Kavčič, Janez Škerjanec: Boris Kidrič in samoupravljanje

V tisku:

Tone Stojin: Prosti čas

Peter Polc: Priročnik za člane samoupravne delavske kontrole

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Dušan Pirc: Raziskovanje socialističnega samoupravljanja (kot dejanje, kritičnega znanstvenega angažiranja)

Janez Knez: O modelu urejanja ekonomskih razmerij na temelju dohodka

Bogdan Kavčič: Sindikati in uresničevanje odgovornosti v družbi

Zdravko Milnar: Sociološki kriteriji v prostorskem planiranju in oblikovanju bivalnega okolja

Ljubomir Paligorič: Beležke o sistemu oblasti, dominacije in značaju socialne revolucije v Srednji Ameriki

Bojan Grobovšek: »Tretja pot« ni model, temveč metoda (intervju z Umberto Cerronijem)